

CURSU DI SCRIARI ARMĂNEASCĂ

 mihaisapera

Acum 6 ani

TU LOC DI PROTU ZBOR

-

(Ndauã Zboarã Nali Dit Cursu)

Tra sã zburãm trã regulili tsi va li dãm tu lectsiili dit aestu cursu, va lipseascã s-ufilisim zboarã tsi nu s-aflã tu limba zburãtã. Aesti zboarã va li lom dit limbili muderni internatsiunali sh-va lã dãm un stranj armãnescu. Cum limba rumãneascã easti limba tsi s-aproachi nai ma multu di limba-a noastrã, zboarãli, cându va s-hibã adusi tu limbã, va sh-undzeascã multu cu idyili zboarã dit limba rumãneascã. Nu putem s-fãtsem altã soe. Ma, priningã zboarãli loati dit limbili xeani – cu definitsiili a lor standardu dit alanti limbi – va s-avem ananghi sh-di zboarã tsi poati si s-aflã bãgati chiola tu filuluyie, ma noi, nihiindalui filuloyi, nu li cunushtem. Tr-atsea va nã fãtsem zboarã nali, trã ihtizaea-a noastrã. S-poati s-hibã multsã armãnj cari s-li cunoascã aesti zboarã, ma poati s-hibã shi ndoi cari s-nu li shtibã. Tr-atsea va dãm ma nghios arada-a lor. Definitsiili a zboarãlor li lom dit dictsiunari. (1) Vocala easti (i) un son dit zburãrea-a omlui, faptu cu tritsearea sonorã, libirã sh-fãrã cheadicã, a vimtului prit canalu sonor (adrat di coardili vocali shi ntreaga gurã) icã (ii) un semnu grafic cari aspuni un ahtari son. Ashi bunãoarã, avem shasili vocali: a, ã, e, i, o, u tsi s-fac cu vimtul tsi treatsi prit gurã, iu limba poati si s-aflã tu un loc icã altu shi budzãli pot si sta dishcljisi unã soe icã altã. Vocalili pot s-hibã pronuntsati singuri icã deadun cu semivocali i consoani. (2) Consoana easti (i) un son dit zburãrea-a omlui, format di vronduri adrati pri-aoa sh-pri-aclo prit canalu sonor (adrat di coardili vocali shi ntreaga gurã) cu strimtarea shi ncljidearea-dishcljideareaa canalui icã (ii) un semnu grafic cari aspuni un ahtari son. Bunãoarã: b, c, d, etc. suntu consoani tsi nu pot si s-pronuntsã singuri, shi s-pronuntsã mash cându suntu deadun cu unã vocalã. (3)

Semivocala/semiconsoana easti un son tsi s-află nolgica di vocală shi consoană, cu hări tsi suntu trapti sh-di la ună sh-di la-alantă. Bunăoară, tu sonlu oa dit zborlu moară, a easti ună vocală shi o ună semivocală. Semivocalili nu pot si s-pronuntsă singuri, totna suntu ligati di ună vocală. (4) Silaba easti ună cumată fonetică cari s-pronuntsă cu ună singură dishcljideari di gură, sh-cari easti faptă di un i ma multi « fonemi » (atseali ma njitsli unităts sonori dit ună limbă). Silaba âncljisă bitiseashti cu ună consoană, silaba dishcljisă cu ună vocală. Monosilaba easti un zbor faptu dit ună singură silabă, iară polisilaba easti un zbor faptu di dauă i ma multi silabi. (5) Diftongul easti un son adrat di ună vocală shi ună semivocală tsi s-avdu deadun tu idyea silabă shi cari s-pronuntsă cu ună singură dishcljideari di gură. Bunăoară, ashi avem oa, tu zborlu moară, ică ai, tu zborlu plai, etc. Nu shtim cari easti aduchirea-a filuloyilor, ma cându, tu idyea silabă, avem ună consoană namisa di-ună vocală sh-ună semivocală, noi nu va dzătsem că avem un diftongu. Bunăoară, tu silaba vreri, nu-avem un diftongu, că semivocala i ari consoana r namisa di ea sh-di vocala e. Ma silaba vrei ari diftongul ei că vocala e shi semivocala i suntu ligati deadun, fără nitsiună consoană namisa di eali. (6) Triftongul easti un son adrat di ună vocală shi dauă semivocali tsi s-avdu deadun tu idyea silabă shi s-pronuntsă cu ună singură dishcljideari di gură, ca bunăoară, zborlu ceai, iu a easti vocală, iară e shi i suntu semivocali. (7) Prifixul easti ună cumată fonetică tsi s-bagă năintea-a unui zbor ca s-lj-alăxescă noima shi s-lu facă s-hibă un altu zbor (dirivată di-a protlui). Bunăoară, zborlu semivocală ică semiconsoană (zboară tsi vor s-aspună idyiul lucru) ari noima di « giunitati di vocală » ică « giunitati di consoană » (ună noimă tsi s-află namisa di noima-a zboarălor vocală shi consoană) că easti faptu di prifixul semi (cari ari noima di giunitati) shi zborlu vocală ică zborlu consoană. (8) Sufixul easti ună cumată fonetică tsi s-adavgă năpoea-a unui zbor (ică lja loclu-a unui altu sufixu) ca s-lj-alăxescă noima shi s-lu facă s-hibă un altu zbor (dirivată i formă gramaticală di-a protlui). Bunăoară, zboarăli minduescu, minduiri shi mindueam suntu fapti di-arădătsina mindu shi sufixili escu, iri, eam, iu noima-a zborlui easti dată, em di-arădătsină, em di sufixu. Cătivărăoară, tu locuri-locuri, aesti definitzii va s-hibă niheamă-alăxiti că va s-adavgăm, aclo iu va s-avem ananghi, shi ndauă definitzii di-a noastri: (1) Va dzătsem vocală lungă, tu loc di vocală, shi vocală shcurtă, tu loc di semivocală. Bunăoară, a sonlui i-shcurtu dit zboarăli arachilor, mări shi măi, ică a sonlui u-shcurtu dit zboarăli arău shi ditu, noi va-lj dzătsem shi semivocală shi

vocală shcurtă, după cum va nã si ndreagã lucrul. (2) Va dzãtsem consoanã simplã, cându easti scriatã cu unã singurã litirã, consoanã compusã, ma s-hibã scriatã cu dauã litiri shi consoanã complexã ma s-hibã scriatã ca unã litirã ma s-avdi ca dauã consoani. Bunãoarã, c, g, l, n, d, etc. suntu consoani simpli; ch, dz, dh, gh, lj, nj, sh, ts shi th suntu consoani compusi; shi litira x tsi s-pronuntsã, cându cs shi cându gz, easti unã consoanã complexã. (3) Va dzãtsem semisilabã, trã unã parti (nu giunitati) di silabã tsi nu poati s-hibã pronuntsatã singurã ca unã silabã sh-tr-atsea easti ligatã cu unã cratimã di altã silabã di dinãinti i di dinãpoi. Bunãoarã, particulili nj (parti dit silaba nji/ãnj) shi lj (dit silaba lji/ãlj), etc. dit expresiili: nj-mi dush, dzã-nj, dzã-lj, lj-eara, etc. va s-hibã cunuscuti aoa ca semisilabi. (4) Va dzãtsem diftongu icã triftongu simplu, cându s-aflã ntreg tu idyiul zbor shi diftongu icã triftongu compus, cându s-aflã mpãrtsãt du dauã i ma multi zboarã. Bunãoarã, tu expresiili: (ali)dzeai, beau, iar(nã), ljau, oa(minj), etc. avem diftondzã icã triftondzã simpli, iarã tu expresiili: mi-a(darã), tsi-ai (di ti duts la el), ti-au (pãtidzatã), etc. avem diftondzã icã triftondzã compush. Nu shtiu cum u au filoloyilji, ma cându noi va sã zburãm di diftongu shi triftongu, lipseashti si saducheascã cã zburãm di cum suntu elj scriats, nu pronuntsats. Ma, cãtivãrãoarã, va si zburãm shdi diftondzã shi triftondzã ash cum suntu pronuntsats, ca s-lj-alidzem di atselj scriats. Bunãoarã, diftongul au (vocalã a, semivocalã u) poati s-yinã dupã consoana compusã lj, ca tu zborlu ljau, bunãoarã. Cum consoana lj s-avdi cu un i-shcurtu la coadã cari, tu sistemlu-a nsotru, nu si scrii, idyiul diftongu au, s-avdi ca triftongul eau/iau. Tr-atsea, cãtivãrãoarã, va dzãtsem cã diftongul au, s-avdi ca triftongul eau/iau cându yini dupã consoana lj. Bãgats oarã cã, la ndoi scriitori, zborlu ljau (tsi ari diftongul au), easti scriat ljiau/ljeau, va dzãcã, zborlu easti scriat cu triftongul iau/eau. Multi zboarã tsi va li dãm ca exempli, va hibã dispãrtsãti tu silabi. Cititorlu lipseashti s-aducheascã cãtse bãgãm cratima (semnul « – » tsi disparti dauã pãrtsã dit un zbor) tu-aesti zboarã shi s-nu li minteascã cu zboarãli iu cratima fatsi parti di scriarea di-aradã a zborlui ca, bunãoarã, ash cum sfatsi cu zborlu xana-zburãscu. Di itia cã avem datã multi ditalii, multi exempli, shi avem aspusã lucrì tsi nu sh-au loclu tu unã lectsii di scriari ma tu alti cãrtsã ca, bunãoarã, unã gramaticã i carti di aleadziri, lectsiili va s-hibã poati mult ma mãri dicãt lipsea s-hibã. Ma noi u featsim maxus; cã lectsiili nu suntu fapti ahãntu trã filoloyi, cãt suntu fapti trã oaminjlji di-aradã tsi vor sã nveatsã scriarea ndreaptã (corectã) a limbãljei

armânească. Armânjlji nu au sculiili a lor iu s-poată s-lji nveatsã njitslji si scii shi sã dyivãseascã armâneashti, tsintsi dzãli pi stãmãnã, 5-6 oari di chiro tu dzuã, sh-anj cu-arada. Multu-multu, ficiorlji armãnji, cari nveatsã adzã carti tu sculii xeani, va s-aibã dauã-trei sãhãts pri siptãmãnã di limbã armânească. Aclo va lã s-aspunã, priningã alti lucri, shi sistemlu di scriari a limbãljei armânească. Sh-dascalu nu va poată s-aibã multu chiro tra s-lji nveatsã njitslji tuti regulili di scriari. Tr-atsea, un ficior cari ari mirachea sã nveatsã sã scii ghini armâneashti, lipseashti s-lucreadzã singur – ma s-nu-aibã unã carti cari s-lj-aspunã cum si scii – s-citeascã singur cãrtsã scrisi cu soiso di reguli shi, dit citirea-a lor, s-aflã el singur regulili atseali buni, tsi dascalu di la shcoalã nu-ari chiro s-lji li-aspunã. Tr-aestu ficior, avearea aproapea di mãnã a unei carti cu tuti aesti lectsii, iu shibã aspusi normili di scriari, cu multi ditalii shi exempli, va-lj hibã di mari ufelie, agiutor.

LECTSIA 1 – ALFABETLU ARMĂNESCU

LECTSIA 1 – ALFABETLU ARMĂNESCU Cu njits alãxiri, alfabetlu di ma nghios easti atsel pripus tu 1984 di rivista Zborlu a Nostru (Anlu 2, Numirlu 1, Padzina 30). Aestu alfabet fu nsustsãnut shi di rezolutsiili aduptati la: (i) Adunarea generalã a armãnjlor tsi loarã parti la Doilu Cungres Internatsiunal di Limbã shi Culturã Armãnească tsi s-tsãnu dit 25-li tu 28-li di Avgustu, 1988 la Universitatea di FreiburgGhirmãnie shi (ii) Simpozionlu trã Standardizarea-a Scriariljei Armãnească tsi s-tsãnu Bituli-Machidunie, dit 24-li tu 31-lu di Avgustu, 1997. Cu alãxirli tsi s-au faptã, alfabetlu aduptat di Editura Cartea Aromãnã easti aestu di ma nghios: a, ã, b, c, ch, d, dh, dz, e, f, g, gh, h, i, j, k, l, lj, m, n, nj, o, p, q, r, s, sh, t, th, ts, u, v, w, x, y, z. Scriarea-a limbãljei armãnã cu aestu alfabet, ari timelj fonetic: (i) ti cati son avem unã litirã simplã i compusã (adratã di unã combinatsii di dauã litiri) shi (ii) ti cati litirã simplã i compusã avem un singur son. Ma suntu sh-multi exceptsii: (i) Idyiul son poati s-hibã scriat cu ma multi turlii di litiri simpli i compusi. Bunãoarã, idyiul son easti scriat k tu zborlu (di-arãzgã xeanã) kilogram, c tu zborlu casã, shi ch tu zborlu cheatrã; idyiul son z easti scriat z tu zboarã ca zurlu, zbor, zmelciu, etc. shi s tu expresii ca s-ved, s-yin, etc. (ii) Unã singurã litirã, simplã i compusã, poati si s-pronuntsã ma multi soi. Bunãoarã, litira c s-avdi k tu casã shi palatalizat (muljat) ãn fatsa-al e shi i tu zboarãli cicior shi ceatã; litira x tsi s-avdi ca cs tu zboarãli axescu, alãxescu, xeani, etc. shi ca gz tu

zboarâli exemplu, existu, etc.; diftondzâlji oa shi ua (vocală a, semivocală o/u), au idyiul son. Cu tuti că tu-aestu cursu va s-aspună regulili di scriari shi pronuntsari trã cati litirã aparti, va s-aspunem ma nghios ândauã zboarã di cum easti ufilisit la sistemlu cu cari lu ngrâpsim cursul. Dupã grailu a omlui, litira ã s-avdi, cându ca rumãnescul î/â, cându ca rumãnescul ã. Aestã regulã simplificã scriarea: fãrshirotslji au mash sonlu ã, pindenjlji au dauãli sonuri î/â shi ã. Bunãoarã, zborlu cãntã poati si s-avdã: la pindenj, cîntã (cu actsentul tsi cadu pri ultima litirã ã; ca tu: el cîntã multu aseara), icã cãntî/cîntî (cu actsentul tsi cadu pri prota litirã ã icã î; ca tu: el cãntî/ cîntî tora) shi la fãrshirots, cãntã (cu actsentul tsi cadu pri prota litirã ã; ca tu: el lu-arãseashti multu tra s-cãntã. Litira c ari dauã sonuri: (i) cându nu s-aflã nãntea-a vocalilor e shi i, ca, bunãoarã, tu zboarãli casã, cuc, crutsi, etc. s-avdi ca sonlu-al k; ma (ii) cându s-aflã dinintea-a vocalilor e shi i, sonlu al c s-moalji shi s-avdi ca tu zboarãli celnic shi cicior. Ta si s-avdã diznou ca sonlu k, cându s-aflã nãntea-al e shi i, lipseashti s-ufilisim litira compusã ch; trã exemplu, zboarãli cheptu shi chiro s-pronuntsã keptu shi kiro. Aflãm shi unã exceptsie iu ch-lu poati si s-citeascã ca dauãli litiri pronuntsati ahoryea, c-h. Bunãoarã, aflãm zborlu veclju (chirut tora!) di arãzgã nturtseascã, mechemé (tsi va dzãcã tribunal) cari s-pronuntsã mec-he-mé, nu s-pronuntsã me-ke-mé. Tr-atsea, ma s-aflãm ahtãri zboarã ma nclo, easti ghini s-li ngrâpsim cu kh, tu loc di ch; va dzãcã, zborlu mechemé s-hibã ngrâpsit mekhemé. Litira d poati s-aibã doauã sonuri: (i) sonlu latin d ca tu zboarãli domnu, drac, etc.; shi (ii) sonlu grãtsescu « dhelta », tu ndauã zboarã mash, ca dalã, doarã, dascal, etc. Aestã regulã simplificã scriarea: multsã armãnj dit Machidunie shi dit Rumãnie nu au tu limbã sonlu « dhelta ». Atselj tsi vor s-lu scrii aestu son, va poatã s-u facã cu litira compusã dh. Trã exemplu, tu cãrtsãli publicati la editura-a noastrã, noi va s-lucrãm cu-aestã regulã shi va sã ngrâpsim dalã, doarã, dascal, etc. shi cititorlu va li pronuntsã cum va el, dupã cum lj-easti grailu-a lui di-acasã. Mash cându scriitorlu va s-aspunã maxus cã d-lu lipseashti si s-avdã ca sonlu grãtsescu « dhelta », atumtsea zboarãli di ma nsus va s-hibã ngrãpsiti dhalã, dhoarã, dhascal, etc. Litira compusã dz s-avdi ca tu zborlu budzã. Litira g poati s-aibã trei sonuri: (i) Cându nu s-aflã nãntea-a vocalilor e shi i, s-avdi ca tu zboarãli gãljinã, gae, grunj, etc. (ii) Cându s-aflã dinintea-a vocalilor e shi i, sonlu al g s-moalji shi s-avdi ca tu zboarãli gepi shi gioni. Ta s-nu s-avdã muljat, dinãntea al e shi i, sonlu g easti urmat di litira h; trã exemplu, litira compusã gh s-avdi ca tu zboarãli ghelã shi

ghini. (iii) Regula aestă poati s-aibă shi ună exceptsîe: tu ndauă graiuri di armănj, sh-tu ma multi zboară, litira g (ca tu zboarăli cătigursescu, agalea, gumar, etc.) shi litira compusă gh (ca tu zboarăli ghiftu, Ghirmănie, neologhismu, ghenear, etc.) pot s-aibă, priningă sonlu a lor latin g, sh-atsel grătsescu « ghamma ». Aestă va dzăcă că zboarăli di ma nsus, va poată s-hibă pronuntsati sh-cu latinescul g, sh-cu grătsescul « ghamma », dup?atilde; cum va s-u va cititorlu. Litira compusă lj s-avdi ca tu zboarăli fumealji, ljepur, etc. Avem shi exceptsîi, ca zborlu noljucan, bunăoară, iu lj-lu lipseashti pronuntsari ca dauă sonuri separati l-j. Putem s-lu tsănem aestu zbor ca exceptsîe, sh-atumtsea va-l pronuntsăm nol-ju-can, ică, multu cama ghini, s-lu-avem tu limbă ca nol-gi-can (cum easti aspus ca ună variantă sh-tu dictsiunarlu al Tachi Papahagi), sh-ashi cum dzătsi sh-regula astăsită Bituli, tu simpozionlu dit 1997, ca j/ji-lu s-poată si să scrii (tu ndauă zboară iu easti pronuntsat sh-ca gi/ge) shi cu combinatsia di litiri gi/ge. Litira compusă nj s-avdi ca tu zboarăli njari, njel, etc. Avem shi exceptsîi, ca zboarăli: conji, junjulă, hănjari, hinji, finji, shi njiredz, ică neologhismi ca: aranjamentu, injectsîe shi conjunctsîe, iu nj-lu lipseashti pronuntsari ca dauă sonuri separati n-j. Putem s-li tsănem aesti zboară ca exceptsîi, sh-atumtsea va li pronuntsăm: con-ji, jun-ju-lă, hănjari, hin-ji, fin-ji, nji-redz, a-ran-ja-men-tu, in-jec-tsi-e shi con-junc-tsi-e, ică, multu cama ghini, sli-avem tu limbă ca con-gi, giun-giu-lă, hăngear, hin-gi, fin-gi (varianti tsi, cu exceptsîa-al congi, li-aflăm ângrăpsiti ashî sh-tu dictsiunarlu al Tachi Papahagi), a-ran-gea-men-tu, in-gec-tsi-e shi con-giunc-tsi-e ashî cum dzătsi regula astăsită Bituli, tu simpozionlu dit 1997, ca j/ji-lu s-poată si să scrii (tu ndauă zboară iu easti pronuntsat sh-ca gi/ge) shi cu combinatsia di litiri gi/ge. Mash zborlu nji-redz, tsi s-avdi n'ji-redz, un zbor tsi va s-dzăcă « fac jar », va-l tsănem ca exceptsîi. Litira compusă sh s-avdi ca tu zboarăli shoput, shishi, etc. Avem sh-aoa exceptsîi ca zboarăli ică neologhismili arăshirat, ipushisescu (dau zbor), iposhisi, catashisi (sucrestu, sechestru), sholarhiu (liceu), shizmă (schizmă), sheză (ligătură), transhumantsă, dishiintsari shi dishămari ică numi ca Voshopoli (Muscopuli), tuti zboară iu sh-lu lipseashti si s-avdă ca dauă consoani ahoryea, s-h, va dzăcă, zboarăli vor pronuntsari a-răshirat, i-pus-hi-ses-cu, i-pos-hi-si, ca-tashisi, s'ho-lar-hiu, s'hiz-mă, s'he-ză, trans-hu-man-tsă, dis-hi-in-tsedz, dis-hă-ma-ri shi Vos-ho-po-li; nu s-pronuntsă a-răshirat, i-pu-shi-ses-cu, i-po-shi-si, cata-shi-si, sho-lar-hiu, shiz-mă, she-ză, tran-shu-man-tsă, di-shi-in-tsedz, di-

shã-ma-ri shi Vo-shopo-li. La simpozionlu di Bituli dit 1997, s-astãsi regula ca: (i) zboarãli: ipushisescu, iposhisi, catashisi shi sholarhiu, zboarã veclji tsi suntu cunuscuti, poati, mash tu graili dit Grãtsie, si sã scoatã dit limbã shi s-nu mata hibã bãgati tu dictionarlu armãnescu; (ii) zboarãli: shizmã, shezã shi Voshopoli si sã s-scrii: schizmã, schezã shi Voscopoli; sh-tu soni, (iii) neologhismi shi derivati di-a lor ca: transhumantsã, dishiintsari shi dishãmari s-armãnã, trã tora di oarã, ca exceptsii. Litira t poati s-aibã doauã sonuri: (i) sonlu latin t ca tu zboarãli tinir, trup, etc.; shi (ii) sonlu grãtsescu « theta », tu ndauã zboarã mash, ca cati, timelj, pirit, etc. Aestã regulã simplificã scriarea: multsã armãnj dit Machidunie shi dit Rumãnie nu au tu limbã sonlu « theta ». Atselj tsi vor s-lu scrii aestu son, va poatã s-u facã cu litira compusã th. Bunãoarã, noi va sã ngrãpsim cati, timelj, pirit, etc. shi cititorlu va li pronuntsã cum va el. Mash cãndu autorlu va s-aspunã maxus, cã t-lu lipseashti si s-avdã ca sonlu grãtsescu « theta », atumtsea, zboarãli di ma nsus va li ngrãpsim cathi, thimelj, pirit, etc. Ma avem shi exceptsii. Tu ndauã zboarã, litira compusã th, cari normal s-pronuntsã ca sonlu grãtsescu « theta », s-avdi ca dauãli sonuri t-h pronuntsati ahoryea; ashi bunãoarã, zboarãli bathava, fitheauã (ayitã tinirã) shi alithea s-pronuntsã bat-ha-va, fit-hea-uã shi a-lit-hea (i a-lithhea); tu treili zboarã di ma nsus, th-lu nu s-pronuntsã « theta ». Litira compusã ts va s-avdã ca tu zboarãli tsiva, frats, tsinã. Avem sh-aoa unã exceptsie ca zborlu Ghetsimani iu ts-lu lipseashti si s-avdã ca dauã litiri pronuntsati ahoryea, t-s, va dzãcã, zborlu s-pronuntsã Ghet-si-mani; nu s-pronuntsã Ghe-tsi-mani. Aestu zbor va-l tsãnem ca unã exceptsie. Ahãrzashti s-aspunem aoa shi zboarãli bitsi, girimitsi, hiritsi, mirimitsi shi numãtsi (tsi yin di la verbili bitsescu/bitisescu, girimitsescu/girimitisescu, hiritsescu/hiritisescu, mirimitsescu/mirimitisescu shi numãtsescu/numãtisescu) cari pot si s-pronuntsã shi (i) bi-tsi, gi-rimi-tsi, hi-ri-tsi, mi-ri-mi-tsi shi nu-mã-tsi; ma pot si s-pronuntsã shi (ii) bit-si, gi-ri-mit-si, hi-rit-si, mi-ri-mit-si shi nu-mãt-si shi bit-si; shi, cu forma-atsea lungã di (iii) bi-ti-si, gi-ri-mi-ti-si, hi-ri-tisi, mi-ri-mi-ti-si shi nu-mã-ti-si. Aesti zboarã va li ngrãpsim bitsi/bitisi, girimitsi/girimitisi, hiritsi/hiritisi, mirimitsi/mirimitisi shi numãtsi/numãtisi sh-va s-alãsãm cititorlu s-li pronuntsã ashi cum va s-va el! Litira x, ari dauã sonuri. Poati si s-avdã: (i) cs, ca tu zboarãli axescu, alãxescu, xeani, etc. icã (ii) gz, ca tu zboarãli exemplu, existu, etc. Tu cãrtsãli-a editurãljei va li ngrãpsim di ma multili ori cu x; mash cãtivãrãoarã,

cându nu shtim cum s-fătsem (cã scriarea-a zborlui nu easti astãsitã ninga, shi aspusã tu dictsiunar), va li scriem icã cu cs icã cu gz. Litira y ari trei sonuri: (i) ari prota sonlu grãtsescu « ghamma », tu zboarãli armãneshti, cându s-aflã nãintea-a vocalilor e shi i; shi (ii) di multi ori, tu ndauã grai armãneshti, litira y poati si s-avdã sh-ca semivocala i. Ashi avem, ca exemplu, zboarãli: yin, yis, yinghits, yermu, mãyistrã, etc. iu litira y s-pronuntsã ca sonlu grãtsescu « ghamma » sh-cari tu ndauã grai armãneshti s-pronuntsã shi ca sonlu latinescu i ca: in, is, inghits, ermu, mãistrã, etc. (iii) Tu numili icã zboarãli xeani, ca York, Young, Yale, Peyfuss, bunãoarã, s-avdi ca vocala icã semivocala i, va dzãcã, zboarãli xeani di ma nsus va si s-pronuntsã: Iorc, Iong, Ieil, Paifus, etc. Aproapea tuts armãnjli cari scriu armãneashti cu un alfabet fãrã seamni diacrititsi (afoarã di litira ã), u fac cu-alfabetlu di ma nsus. Ma avem sh-altsã armãnj trã cari sonlu grãtsescu ghamma shi scrii totna y, sh-cându s-aflã dinintea-a sonlui i icã a sonlui e (cându lu scriem sh-noi y), sh-cându s-aflã nãintea-a unui altu son (cându noi lu scriem g, icã gh).

LECTSIILI 2 shi 3

LECTSIILI 2 shi 3 – SCRIAREA-A LITIRÃLJEI A Litira a poati s-aibã, cându easti scriatã, ma multi sonuri: (i) poati s-aibã un son-timelj, ascur, di vocalã a; (ii) poati si s-avdã muljat, ca vocalã, deadun cu unã semivocalã e/i ãn fatsã cari nu sãngrãpseashti, va dzãcã, un son tsi si scrii a, ma s-avdi ca diftongul ea/ia; (iii) poati si s-avdã, ca vocalã, deadun cu unã semivocalã o/u ãn fatsã cari nu sã ngrãpseashti, va dzãcã, un son tsi si scrii a, ma s-avdi ca diftongul oa/ua; shi (iv) poati s-aibã niscãntiori sh-un son mut, va dzãcã, s-nu s-avdã dip. Sonlu 1 di Timelj: Vocala Ascurã a (cându s-avdi a, NU s-avdi ca diftongul ia/ea, oa/ua) Vocala a, cându ari sonlu-timelj, poati si s-avdã: (i) Singurã (va dzãcã, nu-ari ningã ea, tu idyea silabã, nitsiunã semivocalã) ca, bunãoarã, vocala a tu zboarãli: a-bur, a-cats, ba-na, cal, sa-ri, etc. Nu-avem prublemi, tu scriari, cu-aesti zboarã. (ii) Deadun cu unã i dauã semivocali, tu idyea silabã, sh-ligatã di eali tu un diftongu icã triftongu ea/ia, oa/ua, ai, au, eai/iai, eau/iau, oai/uai, eoa/ioa/iua shi oau/uau (vocalã a, semivocali e/i/o/u), ca bunãoarã, tu zboarãli: ear-bã, ha-ra-ua, iar-nã, loai, moa-ri, mu-reai, oa-rã, tsea-rã, vi-deai, etc. Necã aoa nu-avem prublemi cu scriarea-a vocalãljei a, ma putem s-avem prublemi, cu scriarea-a semivocalilor dit diftongu icã triftongu, e/i/o/u. Notã – Bãgats oarã cã gruplu di litiri oai nu easti

automat triftongu. Bunăoară, gruplu: (i) poati s-hibă un triftongu oai, că treili litiri, o, a shi i, suntu tu idyea silabă, ca tu zborlu loai; shi (ii) poati s-hibă un diftongu oa cu ună vocala i cari s-află tu ună altă silabă, ca tu zboarăli oa-i ică ploa-i. Regulă – (1) Difongul shi triftondzâl: (i) ea/ia, eai/iai shi eau/iau (vocală a, semivocali e/i/u) lipsescu scriari, ă general, cu e, nu cu i; (ii) oa/ua shi oai/uai (vocală a, semivocali i/o/u) lipsescu scriari, ă general, cu o, nu cu u; shi (iii) eoa/ioa/iua (vocală a, semivocali e/i/o/u) lipseashti scriari, ă general cu o nu cu u. Exceptsiili pot s-u facă mash (i) ndauă zboară tsi traditsiunal si scriu cu ia, ua shi iua, nu cu ea, oa shi ioa, shi eali va hibă aspusi tu un dictsiunar (niscariat ninga), (ii) formili articulati a zboarălor fiminini cari bitisescu, la singular, cu diftongul uă shi (iii) diftondzâl shi triftondzâl compush (faptsă dit alichirea-a ma multor zboară). (2) Imperfectul a verbilor, persoana a treia plural, lipseashti scriari shi pronuntsari, după cum easti zborlu: (i) cu sufixul adrat di vocala a, nu diftongul au; ică (i) cu sufixul adrat di diftongul ea, nu triftongul eau. Tra s-videm ma ghini cum s-aplică (lucreadză) regula di ma nsus va dăm ăndauă exempli (paradigmi). (1) ă general, cându au diftongul ea/ia ică triftondzâl eai/iai shi eau/iau (vocală a, semivocali e/i/ u) zboarăli lipsescu scriari cu ea, nu cu ia. Ashi, bunăoară, avem zboarăli cari lipsescu totna scriari: a-li-dzeai, a-ma-rea, a-meas-tic, a-veai, (elj) bea, (mini) beau, ceai (la neutru, tsi s-avdi cu un u-shcurtu la coadă tsi nu să ngrăpseashti, că la fiminin easti cea-i/cea-e), cheai-me-ti, du-tseai/du-tseam, ea-ra (ea-rá, verbul, nu iá-ra, adverbul), ea-si, eas-ti, hir-beai, ma-ea, ma-ea-uă, mea-să, meash-ti, sea-tea, tră-dzea/tră-dzeai, vrea-ri/vreai, etc. Aesti zboară nu lipsescu vărnoară scriari ca: a-li-dziai, a-ma-ria, a-mias-tic, a-viai, (elj) bia, (mini) biau, ciai (neutru), chiai-me-ti, du-tsiai/du-tsiam, ia-ra (ea-rá, verbul, nu si scrii ca iá-ra, adverbul), ia-si, ias-ti, hir-biai, ma-ia, ma-ia-uă, mia-să, miash-ti, sia-tia, tră-dzia/tră-dziai, vria-ri/ vriai, etc. Notă – Băgats oară că, di multi ori, s-fatsi alath la scriarea-a zboarălor: ea-ra (verbul), ea-si, easti, hir-beai, ma-ea, etc. Videm armănj tsi li scriu aesti zboară, ashu cum nu lipsescu vărnoară scriari ca: ia-ra (cându easti verbu), ia-si, ias-ti, hir-biai, ma-ia, etc. Exceptsii – (i) Zboară tsi traditsiunal lipsescu scriari cu ia ca: ia-ra (iá-ra, adverbul), iar-nă, (a) treia, etc. nu lipsescu scriari: ea-ra (iá-ra, adverbul, nu si scrii ca ea-rá, verbul), ear-nă, (a) tre-ea, etc. Aoa putem s-băgăm shi zboarăli iu traditsia u caftă ca un zbor s-aibă ună noimă cându easti scriat cu ea shi altă noimă cându easti scriat cu ia. Ashu avem aspusă, ma

nsus, verbul ea-ra (cu actsentul pi silaba ra) shi adverbul ia-ra (cu actsentul pi silaba ia). (ii) Diftongu icã triftongu (cãtivãroarã shi silabi cu unã vocalã a shi trei semivocali) tsi s-amintã dit sonuri tsi yin dit dauã zboarã cari s-avdu deadun ca un singur zbor, protlu tsi bitiseashti cu i shandoilu tsi nchiseashti cu a, scriati ahoryea ma ligati cu unã cratimã, lipsescu scriari ca tu expresiili: mi-a(darã); tsi-ai (s-fats); ti-au (bãgatã); etc. nu lipsescu scriari ca: me-a(darã); tse-ai (s-fats); te-au (bãgatã); etc. (iii) Zboarã compusi dit prifixul negativ ni tsi s-aflã nãntea-a unui altu zbor tsi nchiseashti cu a – shi si scrii deadun cu el – zboarã ca: nia-drat, niar-su, nias-tes, etc. nu lipsescu scriari ca: neadrat, near-su, neas-tes, etc. Bãgats oarã cã aesti zboarã pot si s-avdã sh-cu i-lu tu unã altã silabã ca: ni-a-drat, ni-ar-su, ni-as-tes, etc.

(2) Ãn general, zboarãli tsi au diftongul oa/ua shi triftondzãlj ioa/iua, oai/uai shi oau/uau (vocalã a, semivocali i/o/u) lipsescu scriari cu oa, nu cu ua, ca zboarãli: a-oa/a-oa-tsi, a-oal-tadz/a-oal-tari/aoar-tari, az-boai-rã, ca-fi-gioa-nji, ci-cioa-ri, cioa-li, cioa-min, cioa-rã, cioa-ric, coa-sã, gioa-cã, gioa-nã, loai, loa-rã, lu-crã-toa-ri, moa-rã, moar-ti, mus-tã-cioa-rã, ni-goai-dã, oa-rã, pa-ra-loai, pli-cioa-sã, plu-ioa-sã, poa-rtã, sã-nã-toa-sã, shi-cã-gioa-nji, etc. Zboarãli di ma nsus nu lipsescu vãrãoarã scriari cu ua: a-ua/a-ua-tsi, a-ual-tadz/a-ual-tari/a-uartari, az-buai-rã, ca-fi-giua-nji, ci-ciua-ri, ciua-li, ciua-min, ciua-rã, ciua-ric, cua-sã, giua-cã, giuanã, luai, lua-rã, lu-crã-tua-ri, mua-rã, muar-ti, mus-tã-ciua-rã, ni-guai-dã, ua-rã, pa-ra-luai, pliciua-sã, plu-iua-sã, pua-rtã, sã-nã-tua-sã, shi-cã-giua-nji, etc. Notã – Avem vidzutã, di multi ori, cã s-fatsi alath la scriarea-a zboarãlor: a-oa/a-oa-tsi, loai, loarã, oa-rã, pa-ra-loai, poa-rtã, etc. Vidzum lumi tsi li scrii, ashi cum nu lipsescu vãrnãoarã scriari ca: a-ua/a-ua-tsi, luai, lua-rã, ua-rã, pa-ra-luai, pua-rtã, etc. Exceptsii – (i) Avem zboarã tsi traditsiunal lipsescu scriari cu ua ca: mua-be-ti, mua-gir (iu ua easti, di ma multi ori, pronuntsat sh-dispãrtsãt tu dauã silabi ca: mu-a-be-ti, mu-a-gir), etc. Aesti zboarã nu lipsescu scriari: moa-be-ti, moa-gir, etc. (ii) Substantivi fiminini cari bitisescu, la singular, cu diftongul uã, au forma articulatã cari lipseashti scriari cu ua, ca zboarãli: a-ra-ua/a-roa-ua, cu-ra-ua, da-ua/doa-ua, grea-ua, ha-ra-ua, ha-ua, naua/noa-ua, nea-ua, pã-tlja-ua, stea-ua, etc. (cã formili lor niarticulati suntu: a-ra-uã/a-roa-uã, cura-uã, da-uã/doa-uã, grea-uã, ha-ra-uã, ha-uã, na-uã/noa-uã, nea-uã, pã-tlja-uã, stea-uã, etc.). (iii) Diftongu icã triftongu (cãtivãroarã silabi cu unã vocalã a shi trei semivocali) tsi s-amintã dit sonuri tsi yin dit

dauã zboarã cari s-avdu deadun ca un singur zbor, protlu tsi bitiseashti cu u shandoilu tsi nchiseashti cu a. Aesti zboarã suntu scriati ahoryea ma ligati cu unã cratimã. Eali lipsescu scriari ca tu expresiili: (cãtsã)lu-a(tsel); (iu) u-ai (s-ti duts); iu-ai (s-ti duts); iu-au (sducã); etc. nu lipsescu scriari ca: (cãtsã)lo-a(tsel); iu o-ai (s-ti duts); io-ai (s-ti duts); io-au (sducã); etc. (3) Vocala a, poati si s-aflã shi tu diftondzãlj ai shi au (vocalã a, semivocali i/u). Ashi avem zboarãli: a-flai, ai-bã, ai-di, a-lã-sai, as-cã-pai, au, dai, dau, hai-man-li-i, grai-lu, lai-lji, mai-mun, pai-to-ni, stai, stau, tai-fã, zai-re, etc. Ea nu-adutsi vãrnã prublemã tu scriari. (4) Zboarãli, di la imperfectul a verbilor, persoana a treia plural, lipsescu scriari shi pronuntsari ca: (elj/eali) a-li-dzea, a-vea, du-tsea, hir-bea, trã-dzea, vrea, etc. Aesti zboarã nu lipsescu scriari shi pronuntsari ca: (elj/eali) a-li-dzeau, a-veau, du-tseau, hir-beau, trã-dzeau, vreau, etc. Nota 1 – Cãtivãrãoarã, sonlu a, oa, ai, au, oai/uai, oau/uau poati si s-pronuntsã ca sonlu ea/ia, ioa/ eoa, eai/iai, eau/iau, ioai/iuai, ioau/iuau (semivocalã e/i tsi s-avdi ma nu si scrii cãndu yini dupã litirli compusi lj, nj shi sh). Ashi avem zboarã tsi lipsescu scriari ca: a-di-ljoa-sã, a-go-nja, a-rãnjioa-sã, bi-du-cljoa-sã, fãn-tã-njioa-rã, fu-ljoa-ri, jgljoa-tã, li-shoa-rã, ljai, ljau, mu-lja-ri, nja-ri, nja-tã, scãn-ti-ljoa-sã, shai-dzãts, shai-tan, shcljoa-pã, shoa-ric, tã-ljai, tã-ljoa-sã, etc. Zboarãli di ma nsus nu lipsescu scriari vãrnãoarã cu semivocala i ca: a-di-ljioa-sã, a-go-njia, a-rãnjioa-sã, bi-du-cljioa-sã, fãn-tã-njioa-rã, fu-ljioa-ri, jgljioa-tã, li-shioa-rã, ljai, ljiau, mu-ljia-ri, njia-ri, njia-tã, scãn-ti-ljioa-sã, shiai-dzãts, shiai-tan, shcljioa-pã, shioa-ric, tã-ljai, tã-ljioa-sã, etc. Eali nu vor scriari necã cu semivocala e: a-di-ljeoa-sã, a-go-njea, a-rã-njeoa-sã, bi-du-cljeoa-sã, fãn-tã-njeoa-rã, fu-ljeoa-ri, jgljeoa-tã, li-sheoa-rã, ljeai, ljeau, mu-ljea-ri, njea-ri, njea-tã, scãn-tiljeoa-sã, sheai-dzãts, sheai-tan, shcljeoa-pã, sheoa-ric, tã-ljeai, tã-ljeoa-sã, etc. Idyiul lucru lu-aflãm sh-tu zboarã compusi tsi si scriu ca tu expresiili: nj-ai/nj-au (faptã), lj-ai/lj-uai/lj-u-au (datã cartea), etc. cari nu si scriu vãrnãoarã nji-ai/nji-au, lji-ai/lji-u-ai/lji-u-au, etc. Nota 2 – Cãtivãrãoarã, diftongul ai poati si s-pronuntsã ca un triftongu aiu (vocalã a, semivocali i tsi si scrii, shi u tsi nu si scrii). Bunãoarã, substantivili shi adjectivili masculini i neutri tsi bitisescu cu triftongul aiu (semivocali i shi u) vor scriari cu diftongul ai ca: a-mi-ra-lai/mi-ra-lai, bu-du-vai, bu-geai, cu-rai, grai, lai, Mai, plai, rai, nã-vai, su-mu-lai, ti-hi-lai, etc. Aesti zboarã nu lipsescu vãrnãoarã scriari: a-mi-ra-laiu/mi-ra-laiu, bu-du-vaiu, bu-geaiu, cu-raiu, graiu, lai, Maiu, plai, rai, nã-

vaiu, su-mu-laiu, ti-hi-laiu, etc. Nota 3 – Cătivăroarã diftongul au shi triftongul oau si scriu ca triftongul auã, i ca unã silabã cu patru vocali shi semivocali, oauã iu semivocala ã easti mutã. Ashi avem zboarã ca: dauã-li/doauã-li/doauã-lor, nauã-li/noauã-li/noauã-lor, oauã-li/oauã-lor, etc. tsi suntu formili articulati di la zboarã ca: dauã, nauã, oauã, etc. (zboarã tsi pot si s-avdã sh-cu trei silabi ca: da-uã-li/ doa-uã-li/doa-uã-lor, na-uã-li/ noa-uã-li/noa-uã-lor, oa-uã-li/oa-uã-lor, etc.). Sonlu 2: Vocala Muljatã a (cãndu s-avdi, ma NU si scrii, ca diftongul ea/ia) Avem zboarã iu diftongul ea/ia si scrii mash a; semivocala e/i nu sã ngrãpseashti. Putea si scrii ca diftongu – sh-avem scriitori armãnj cari lu scriu diftongul ăntreg – ma traditsia u caftã, tu limba-a noastã sh-tu multi alti limbi, ta si sã scrii mash a. Bunãoarã, zborlu Maria s-avdi Ma-ri-ea, ma tu multi limbi sã ngrãpseashti Ma-ri-a. Regulã – Diftongul ea/ia (vocalã a, semivocalã e/i) cari yini: (i) dupã unã vocalã i (tsi s-aflã tu silaba di nãinti); (ii) dupã consoana j (inclusiv litirili compusi lj shi nj); shi (iii) dupã litira compusã sh: lipseashti scriari a; diftongul nu lipseashti scriari ea/ia, cu tuti cã s-avdi ash. Aesti litiri (i, j, nj, lj shi sh) pot si s-aflã (i) tu idyiul zbor, icã (ii) tu bitisita-a zborlui di nãinti, cãndu dauãli zboarã suntu ligati cu unã cratimã. Exceptsie u fac zboarãli compusi di un prifixu ca: ni, pri, stri, etc. shi un zbor tsi nchiseashti cu a; aestu a s-avdi a, nu ea. Dupã regula di ma nsus, zboarãli tsi au sonlu ea/ia tsi yini (i) dupã vocala i, (ii) dupã consoanili (simpli i compusi) j, lj, nj, icã (iii) dupã litira compusã sh, lipsescu scriari cu a, nu cu ea. Ashi avem, bunãoarã: (1) Zboarãli tsi au sonlu ea/ia tsi yini dupã vocala i (tsi s-aflã tu silaba di nãinti) ca zboarãli di ma nghios (substantivi fiminini articulati, adjectivi, adverbi, dirivati di verbi), lipsescu totna scriari cu a, nu cu ea/ia: a-rã-chi-a, a-tsi-a, a-vli-a, nclji-am/nclji-a-tã/nclji-a-ri, ci-shi-ash-ti/ci-shi-am/cishi-a-ri, ciu-di-a, i-li-chi-a, ir-nji-a, i-ti-a, Ma-ri-a, Ma-chi-du-ni-a, mi-li-a, mur-dã-ri-a, (a) nji-a, nu-ti-a, scri-am/scri-a-tã/scri-a-ri, shi-ac, shti-am/shti-a-ri, ti-nji-a, etc. Eali nu lipsescu vãrnãoarã scriari ca: a-rã-chi-ea, a-tsi-ea, a-vli-ea, nclji-eam/nclji-ea-tã/nclji-ea-ri, ci-shi-eash-ti/ci-shi-eam/ci-shi-ea-ri, ciu-di-ea, i-li-chi-ea, ir-nji-ea, i-ti-ea, Ma-ri-ea, Ma-chi-du-niea, mi-li-ea, mur-dã-ri-ea, (a) nji-ea, nu-ti-ea, scri-eam/scri-ea-tã/scri-ea-ri, shi-eac, shtieam/shti-ea-ri, ti-nji-ea, etc. Bãgats oarã cã arãdãtsina-a unui verbu ca: nclji-edz, ci-shi-es-cu, scriu, shtiu, etc. poati sbitiseascã cătivãrnãoarã cu vocala e/i. Atumtsea, dupã regula-a noastrã di ma nsus, sufixili a imperfectului (-eam/-eai/-ea/-eam/-eats/-ea), a partitsipiului tricuit (-eatã), a

infinitivului (-eari), etc. yin după unã vocalã e/i shi sh-u cher semivocala e/i cu cari s-avdu. (2) Zboarãli tsi au sonlu ea/ia tsi yini dupã litira simplã j icã litirili compusi lj shi nj, ca zboarãli di ma nghios (substantivi fiminini articulati, adjectivi, adverbi, derivati di verbi), lipsescu totna scriari cu a, nu cu ea/ia: a-go-nja, a-rã-nja, a-ru-jam, a-yi-nja, bi-lja-uã, bu-ja-nã, cã-pu-lja, cãr-vea-lja, clja-i/clja-e, cljash-ti/cljash-te, coaja, di-cu-njar, dis-pu-lja-ri/dis-pu-lja-re, du-nja-uã, dur-njam, gãr-gã-ljan, gljami/glja-me, glja-tsã, hi-lja, ja-li/ja-le, jar, lam-nja, lja-nu-rã, lu-jar, mu-lja-ri/mulja-re, nja-lã, nja-ri/nja-re, nja-tã, or-nja, pãr-ja-lã, pea-ja, prea-clja, stra-ja, un-glja, u-rea-clja, vea-clja, etc. Aesti zboarã nu lipsescu vãrãoarã scriari cu ea/ia ca: a-go-njea, a-rã-njea, a-ru-jeam, a-yi-njea, bi-ljea-uã, bu-jea-nã, cã-pu-ljea, cãr-vea-ljea, cljea-i/cljea-e, cljeash-ti/cljeash-te, coa-jea, di-cunjear, dis-pu-ljea-ri/dis-pu-ljea-re, du-njea-uã, dur-njeam, gãr-gã-ljean, gljea-mi/gljea-me, gljeatsã, hi-ljea, jea-li/jea-le, jear, lam-njea, ljea-nu-rã, lu-jear, mu-ljea-ri/mu-ljea-re, njea-lã, njeari/njea-re, njea-tã, or-njea, pãr-jea-lã, pea-jea, prea-cljea, stra-jea, un-gljea, u-rea-cljea, veacljea, etc. Bãgats sh-aoa oarã cã arãdãtsina-a unui verbu ca: a-ru-jes-cu, dis-polj, dor-mu, etc. poati sbitiseascã nãntea imperfectului, a partitsipiului tricut shi a infinitivului, cu litira simplã j, icã cu litirili compusi lj, shi nj. Atumtsea, dupã regula-a noastrã di ma nsus, sufixili a imperfectului (-eam/-eai/ea/-eam/-eats/-ea), a partitsipiului tricut (-eatã), a infinitivului (-eari), etc. yin dupã litirili j, lj shi nj, shi sh-u cher semivocala e/i cu cari s-avdu. (3) Zboarãli tsi au sonlu ea/ia tsi yini dupã litira compusã sh, ca zboarãli di ma nghios (substantivi fiminini articulati, adjectivi, adverbi, derivati di verbi), lipsescu totna scriari cu a, nu cu ea/ia: cãmea-sha, cã-tu-sha, ci-nu-sha, cir-sham, fa-sha, gu-sha, mã-nu-sha, mãr-sha, moa-sha, mpi-rusham/mpi-ru-sha-tã/mpi-ru-sha-ri, mu-shat, ni-sha-ni, pi-ru-sha-nã, sha-ca-i, sha-di, sha-in, shaitan, shal-vari, sha-mi-i, shap-ti, shar-pi, sha-uã, u-sha, etc. Aesti zboarã nu lipsescu vãrãoarã scriari cu ea/ia ca: cã-mea-shea, cã-tu-shea, ci-nu-shea, cirsheam, fa-shea, gu-shea, mã-nu-shea, mãr-shea, moa-shea, mpi-ru-sheam/mpi-ru-shea-tã/mpiru-shea-ri, mu-sheat, ni-shea-ni, pi-ru-shea-nã, shea-ca-i, shea-di, shea-in, sheai-tan, sheal-vari, shea-mi-i, sheap-ti, shear-pi, shea-uã, u-shea, etc. Bãgats sh-aoa oarã cã arãdãtsina-a unui verbu ca: cir-shes-cu, mpi-ru-shedz, etc. poati sbitiseascã nãntea imperfectului, a partitsipiului tricut shi a infinitivului, cu litira compusã sh. Atumtsea, dupã regula-a noastrã di ma nsus, sufixili a

imperfectului (-eam/-eai/-ea/-eam/-eats/ea), a partitsipiului tricut (-eatã), a infinitivului (-eari), etc. yin dupã litira compusã sh, shi sh-u cher semivocala e/i cu cari s-avdu.

(4) Un zbor tsi bitiseashti cu unã semivocalã i, poati si s-leagã (cu unã cratimã) di un altu zbor tsi yini dupã el sh-cari nchiseashti cu vocala a. Cându si scrii, semivocala i s-fatsi unã singurã silabã cu vocala a tra s-da diftongul i-a (tu-unã singurã silabã, nu dauã!) cu pronuntsarea ea/ia a lui. Ma cându semivocala i nu si scrii, vocala a: (i) poati si sh-lu tsãnã sonlu di bazã a, ma (ii) poati shi sh-lu-alãxeascã sonlu tu-atsel a diftongului ea/ia. Bunãoarã, cându pronomili nji (ãnj, a njia) shi lji (ãlj, a lui/ljei) shi monosilaba shi (pronomi icã pripozitsie) s-leagã di zboarãli tsi yin dupã eali, vocala i dit bitisitã s-transformã tu semivocalã i cari nu si scrii. Tu fraza: « nj-arãdi mushat, ca s-mi facã s-lj-aspun tsi minduescu » avem silabili tsi lipsescu scriari: « nj-a »(rãdi) shi « s-lj-as »(pun) iu a s-pronuntsã ea/ia, silabi tsi nu lipsescu scriari: « nji-a »(rãdi) shi « s-lji-as »(pun). Iarã tu fraza: « cându-lj vinji sh-a lui arada tra si shaspunã tsi mindueashti », avem silabili cu pripozitsia shi tu »sh-a lui » shi cu pronomili shi tu « shas »(punã). Aesti silabi lipsescu scriari « sh-a », nu lipsescu scriari « shi-a ». (5) Tu zboarãli cari pot s-hibã lugursiti ca zboarã compusi di (i) prifixurli ni, spri, stri shi (ii) un zbor di bazã tsi nchiseashti cu a, vocala a s-pronuntsã ca sonlu-timelj a shi nu ca diftongul ea/ia. Bunãoarã, lipseashti scriari: ni-arsu, ni-a-mis-ti-cat, ni-a-vea-ri, spri-a-lin-gu, stri-a-ush (strãaush), etc. cã nu s-pronuntsã ni-earsu, ni-ea-mis-ti-cat, ni-ea-vea-ri, spri-ea-lin-gu, stri-ea-ush, etc. cu tuti cã putem s-li videm pronuntsati sh-ca: near-su, nea-mis-ti-cat, nea-vea-ri, sprea-lin-gu, strea-ush, etc. Nota 1 – Aestã regulã lipseashti ufilisiri shi la tuti neologhismili di idyea soi ca, bunãoarã, substantivili fiminini: a-ten-tsi-i/a-ten-tsi-e, com-bi-na-tsi-i/com-bi-na-tsi-e, fi-lo-lo-yi-i/fi-lo-lo-yie, glo-ri-i/glo-ri-e, etc. trã cari formili articulati lipsescu scriari: a-ten-tsi-a, com-bi-na-tsi-a, fi-lolo-yi-a, glo-ri-a, etc. pricum sh-la alti zboarã ca: A-dri-an, co-mer-tsi-al, co-pi-am, di-a-lec-tu, dia-log, va-ri-am, va-ri-an-tã, etc. Aesti zboarã di ma nsus nu lipsescu scriari vãrnãoarã: A-dri-ean, a-ten-tsi-a, com-bi-na-tsi-a, comer-tsi-eal, co-pi-eam, di-ea-lec-tu, di-ea-log, fi-lo-lo-yi-a, glo-ri-a, va-ri-eam, va-ri-ean-tã, etc. Nota 2 – Zborlu giugia (tsi va dzãcã shcurtabac), ari trei silabi, shi s-citeashti, cu tuti cã nu si scrii, giu-gí-ea (actsentul pi silaba dit mesi gi). Bãgats oarã cã, ma s-eara cu dauã silabi, zborlu lipsea scriari giugea!

Sonlu 3: Vocala a tsi s-avdi (ma nu si scrii) ca diftongul oa/ua (semivocală o/u) Vocala a poati si s-pronuntsă (tu idyea silabă) cu ună semivocală o/u dininti, tsi s-avdi shcurtu ma nu si scrii, va dzăcă, s-pronuntsă ca diftongul oa/ua. Regulă – Shapti zboară articulati, iu sonlu oa/ua yini după ună vocală u, lipsescu scriari cu a, zboarăli: au-a, cu-a, dzu-a, mai-mu-a, mi-du-a/mă-du-a, ve-du-a, u-ari/u-át (shi derivatili u-a-tă, u-ats, u-a-ti). Nota 1 – Băgats oară cã shaptili zboară dit regula di ma nsus s-avdu cu oa/ua ma nu lipsescu scriari ca: au-ua, cu-ua, dzu-ua, mai-mu-ua, mi-du-ua/mă-du-ua, ve-du-ua, u-uari/u-uát (u-ua-tă, u-uats, u-ua-ti). Nota 2 – Protili shasi zboară suntu formili articulati a substantivilor fiminini tsi bitisescu (la forma-a lor niarticulată) cu ună vocală ă tsi s-avdi uă sh-tsi yini după ună vocală u; suntu formili articulati a zboarălor a-u-ă, cu-ă, dzu-ă, mai-mu-ă, mi-du-ă/mă-du-ă shi ve-du-ă. Zborlu dit soni, u-ari/u-át, yini di la substantivlu ou, ma ghini dzăs, di la un verbu, chirut tora, tsi va dzăcă « fac oauă ». Nota 3 -Tu protili shasi zboară, litira a tsi s-avdi ua, yini după ună silabă tsi bitiseashti cu u. Ma sbitisea cu ună altă vocală ca, bunăoară, vocala a dit zboarăli a-roa-ua, cu-ra-ua, ha-ra-ua, nea-ua, stea-ua, etc. diftongul ua va si ngrăpsea ntreg. Di-aestă itie, ndoi scriitori armănj urmeadză regula generală shi shasili zboară di ma nsus suntu scriati, cum nu lipsescu scriari după regulili di Bituli: (i) a-u-uă, cu-uă, dzu-uă, mai-mu-uă, mi-du-uă/mă-du-uă shi ve-du-uă cându suntu niarticulati; shi (ii) au-ua, cu-ua, dzu-ua, mai-mu-ua, mi-du-ua/mă-du-ua, shi ve-du-ua, cându suntu articulati. Nu vrem s-dzătsem cã noi avem ndriptati. Nu vrem necă s-dzătsem cã altsă au ndriptati. Tsi easti ndreptu sh-tsi easti strămbu, tsăni di regula faptă. Mini aveam pripusă Bituli ca sã scriem zboarăli cu ua, nu cu a. Ma, trã standardizarea-a scriariljei, sh-di itii tsi nu li-aspunem aoa, n-aduchim tuts Bituli, cã easti ghini s-fătsem regula ashi cum u-aspusim ma nsus. Nota 4 -Verbul aruedz (tsi yini di la zborlu aroauă sh-va dzăcă « molj cu-aroauă » ică « fac s-cadă aroaua pri »), ari imperfectul a-ru-am, a-ru-ai, partitsiplu tricut a-ru-a-tă shi infinitivlu, a-ru-a-ri. Aoa litira a s-pronuntsă cu sonlu a ljei di bază, a, shi nu s-pronuntsă oa/ua. Sonlu 4: Vocala Mută a (tsi NU s-avdi) Avem dauă turlii di son a-mut:

(i) ună vocală a tsi normal poati si sã ngrăpsească, cã tu multi grai s-avdi; ma, di itia cã di multi ori, tu zburărea di-aradă, nu s-avdi, s-lo apofasea Bituli ca vocala a s-nu si scrii, necă si s-avdă; shi (ii) un vocală a tsi easti scriată totna, ma nu s-avdi, di sibepea cã easti ligată di ună altă vocală a, cu cari s-avdi pronuntsată deadun. Aesti dauă turlii

li-aspunem tu regula di ma nghios. Regulă –(1) Zboarâli tsi ahiursescu cu sonurli an/n shi am/m (cari, di multi ori, pot si s-avdã sh-cu ân/ãm tu ahiursitã), trã cari litira a poati s-hibã pronuntsatã, ma poati shi s-nu hibã pronuntsatã, lipsescu scriari fãrã a shi fãrã ca si s-leagã (cu unã cratimã) di zborlu din fatsã. Unã exceptsie poati si s-facã cãndu: (i) zborlu s-aflã dupã unã consoanã icã tu nchisita di frazã; shi (ii) autorlu va s-aspunã maxus cã a easti unã vocalã tsi lipseashti pronuntsari, ca bunãoarã, tu unã puizii iu ritmul a versului u caftã. (2) Un zbor tsi bitiseashti cu a, shi un altu zbor tsi yini dupã el shi nchiseashti cu a (inclusiv particula-a genitivlui, a/al/ali) (i) lipsescu scriari ntredz ca dauã zboarã ahoryea fãrã s-hibã ligati cu unã cratimã, cãndu nu s-avdu deadun, shi (ii) lipsescu scriari ntredz ca dauã zboarã ligati cu unã cratimã, cãndu s-avdu deadun, ca un singur zbor. Dauãli vocali a lipsescu totna scriari. Ân particular, cãndu protlu zbor easti (i) unã monosilabã ca: la, va, ca, tra, ma, etc. icã (ii) un prifixu ca: para shi xana, sh-andoilu zbor easti un zbor tsi nchiseashti cu a, dauãli vocali a lipsescu totna scriari sh-atumtsea cãndu s-avdu ca dauã zboarã ahoryea, fãrã s-hibã ligati cu unã cratimã, sh-atumtsea cãndu suntu ligati cu unã cratimã, cã s-avdu deadun, ca un singur zbor. Bunãoarã: (1) Zboarâli polisilabi tsi ahiursescu cu sonurli an/n shi am/m shi normal suntu pronuntsati cu a icã ã tu nchisitã, lipsescu scriari ca zboarâli: mbud-yi-ses-cu, mbu-nedz, ncã-nes-cu, nchea-dic, ndoapir, ndrip-ta-ti, ngrãp-ses-cu, ntsap, nvets, nvi-cljedz, nyi-li-ces-cu, nyi-sedz, etc. Afoarã di exceptsiili aspusi tu regula di ma nsus, aesti zboarã (i) nu lipsescu scriari: am-bud-yi-ses-cu, am-bu-nedz, an-cã-nes-cu, an-chea-dic, an-doa-pir, andrip-ta-ti, an-grãp-ses-cu, an-ntsap, an-nvets, an-nvi-cljedz, an-nyi-li-ces-cu, an-nyi-sedz, etc. (ii) necã scriari: ãm-bud-yi-ses-cu, ãm-bu-nedz, ãn-cã-nes-cu, ãn-chea-dic, ãn-doa-pir, ãn-drip-tati, ãn-grãp-ses-cu, ãn-ntsap, ãn-nvets, ãn-nvi-cljedz, ãn-nyi-li-ces-cu, ãn-nyi-sedz, etc. shi (iii) necã scriari (shi ligari cu unã cratimã di zboarâli di dinintea-a lor), ca: -mbud-yi-ses-cu, -mbunedz, -ncã-nes-cu, -nchea-dic, -ndoa-pir, -ndrip-ta-ti, -ngrãp-ses-cu, -ntsap, -nvets, -nvi-cljedz, -nyi-li-ces-cu, -nyi-sedz, etc. (2) Un zbor cari nchiseashti cu vocala a shi yini dupã un altu zbor tsi bitiseashti cu vocala a, lipseashti scriari ash cum easti aspus tu exemplili: (i) casa aestã, narea aroshi, capela atsea aroscha, etc. cãndu zboarâli s-avdu ahoryea; shi (ii) casa-aestã, narea-aroshi, capela-atsea-aroscha, etc. cãndu s-avdu deadun, ca un singur zbor. Aesti expresii nu lipsescu vãrnãoarã scriari: cas-aestã, casa-estã, casa estã, nare-aroshi, narearoshi,

narea roshi, capel-atsea-rosha, capela-tsea-rosha, capela tsea rosha, etc. (3) Particula a/al/ali a genitivului lipseashti scriari ca tu exemplili: (i) stizma a noastră, capela a ljei, casa ali Marie, narea al Cola, etc. cându particula a/al/ali s-avdi ca un zbor ahoryea; shi (ii) stizma-a noastră, capela-a ljei, casa-ali Marie, narea-al Cola etc. cându, tu zburări, particula savdi alichită di zborlu din fatsă. Aesti expresii nu lipsescu vârnăoară scriari: stizma noastră, capela ljei, casa-li Marie, narea-l Cola, etc. (4) Cându zborlu din fatsă easti (i) ună monosilabă ca: la, va, ca, tra, ma, etc. ică (ii) un prifixu ca: para, xana, etc. shi zborlu di dinăpoi nchiseashti cu vocala a, dauăli zboară lipsescu scriari ca tu expresiili: (i) la atsel, va aduts, ca alantu, la aveari, ma aratsi, para adar, para aduc, xana adar, xana aduc, etc. cându s-avdu ahoryea ca dauă zboară, shi (ii) la-atsel, va-aduts, ca-alantu, la-aveari, ma-aratsi, para-adar, para-aduc, xana-adar, xana-aduc, etc. cându s-avdu deadun, ca un singur zbor. Eali nu lipsescu scriari, cându s-avdu deadun, ca: l-atsel, v-aduts, c-alantu, l-aveari, m-aratsi, paraadar/paradar, paraaduc/paraduc, xanaadar/xanadar, xanaaduc/xanaduc, etc. PRUBLEMI Tu cati prublemă di ma nghios, va dăm un textu tu cari va si s-află ndauă zboară scriati maxus cu

alathus. Lucrul a cititorului va s-hibă ca s-li află aesti zboară, s-li ngrăpsească cum lipseashti shi saflă tsi regulă dit lectsii avem călcată tu scriari. Băgats oară că regulili di scriari tsi va călcăm, suntu mash atseali dit aestă lectsii. Alantu textu easti scriat cum lipseashti, după regulili a noastri. Prublema 1 (ndreaptă maxus di noi ca s-aspună zboară niscriati ghini) – Dzuua di iarnă iara musheată. Maia shidea n casă, ningă vatră. Casa ljei nu eara multu mari. Cum iara di jeali, purta ună sheamii lai n cap. Cămeashea di pri năsă, lj-eara sh-ea lai. Arusheatsa-a pirăljei u ncăldza. Cljiashtili eara ningă năsă. Ma nu vru s-acatsă di jearlu tsi nyilicea pristi cinushea-tsea dit vatră. Vrea s-bagă cafelu s-hiarbă, ma nu-avea chiro. Sh-foclu trădzia s-moară. S-minduia s-ducă n pązari s-acumpără ndauă lucruri: pâni, cash, njeari, lăcumi, etc. Astară vrea s-lji miască oaspitsljiatselj tsi lji-ashtipta sã-lj yină n vizită. Gljeatsa din cali s-avea tuchită. Ma lji-angrica si s-ducă n pązari, că « ausheaticlu iasti greu ». Ma nu-avea tsi s-facă: lipsea si s-ducă. Cum inshea nafoară prit ushea-atsea din fatsă, âncljisi ghini ushea cu cljeaia shi vidzu că, cum triculu praglu di casă, u-astâlje cătushea-atsea laia. « Nu para iasti semnu bun » sh-dzăsi ea cu mintia. Ân cali află ună altă muljeari, moashi sh-năsă, soatsă di-a ljei. Haraoa eara mari, că nu s-aveau vidzută cu moashea di sheapti dzăli. S-băsheară. Dauăli muljeri imnau agonjea, că iara ca amănat. Nchisea s-

antunearică. S-vea niori pri tser, ma s-vea ghini shi steaoa-atsea marea. Acătsarã s-facã niheamã moabeti. Maia u durea niheamã gushea sh-tr-atsea zbura ma putsãn, asculta ma multu. Nu para-avdza ghini di-unã ureaclji. Tr-atsea sh-aplicã ureacljea-atsea buna cãtrã soatsã. Deadirã n cali di-unã pirusheanã cari, aspãreatã, nchisi s-azbuairã. Nisheani di pulj. Vidzurã sh-un bãrbat-ncãlar, pi-unã shiauã tsi-aspunea multu veaclji. Agiumsirã n pãzari. Ved aua un om tsi sheadi pi un scamnu sh-vindi ndauã lucrì. Omlu u cunushtea ghini moasha, sh-tinjiea tsi lji-u purta lu nchidica sã-lji vindã lucrì slabi. Cãrvealjea di pãni lji-eara uscatã. Cuua aspunea sh-ia multu uscatã. Maia nu u-acumpãrã, ma acumpãrã mash ndauã meari. Shi-aesti earau veclji, sh-coajea mearilor aspunea multu sufrusitã. Li luarã lucrìli acumpãrati cu nãsi shi s-turnarã la casa lor. Prublema 2 (loatã dit rivista di Skopje, « Grailu Armãnescu », Anlu 1, Numir 1, Mai 1997, padzina 1; tu textu alãxim scriarea-a sonlui i, cã cititorlu nu-aringa nvitsatã aestã regulã shi zboarãli cu i furã scriati cum lipseashti) – Ma musheatã numã zate shi nu s-putea! « Grailu Armãnescu » spuni multi; spuni cã noi armãnjli ca unã mileti-ahorghea din Balcanj, avem unã musheatã limbã cari uavem ca yishteari armasã shi vigljeatã di para-para-pãpãnjli nica dit etili-atseali cari tora s-ved diparti ca tu neguri di dauã njilj di-anj. Limba-armãneascã easti mushuteatsa cu cari nã pirifãnsim tuts noi cari nã u vrem Armãnamea. Limba-armãneascã easti-atsea pi cari s-cãntarã njiljli di cãntitsi cari li-avem shi cari li-aflãm shi pit cãrtsãli veclji, limba pi cari multi dadi sh-diznjirdarã shish lji-adunarã njitslji-a lor ta s-doarmã tu sãrmãnitsã, limba pi cari multi feati shi gionj sh-lji spusirã « caimadzli »-a sivdãlui ma shi limba pi cari s-plãmsirã shi s-mirlusirã multsã gionj picurari shi cãrvãnari shi dascalj shi preftsã, cari sh-u deadirã bana ti vruta-lã Armãnami, tu etsli mintiti shi tu anjlji grei ti-Armãnamea lã dzãtsem cã suntu Apostolj shi Martiri-armãneshtsã. Cã, cripãri shianj grei zate Armãnjli avurã ca baia – nu shtea multu ti ghinets. Prublema 3 (loatã dit: « Zborlu a Nostru, Anlu XIII, Nr 2 (50) 1996, padzina 45: (i) u-lu shcurtu dit bitisita-a zboarãlor nu fu scriat di noi; (ii) i-lu shcurtu dupã litira sh scriat di autor, nu easti scriat dupã regula di Bituli; shi (iii) sonlu ghamma nãintea sonlui r lu scriem g, nu y cum u-ari faptã autorlu) Loai tu chiro mushatlu calendar a Ligãljei, ti anlu 1996, cartea (scrisoarea) a voastrã dit meslu Shcurtu sh-tora, cljimarea la adunarea (andamasea) di Aminciu. Acã tuti tsi-ai pitricutã suntu angrãpsiti pi unã limbã tsi nu u acãchisescu, voi s-vã ifhãrãstãsescu ti vrearea sh-pidimolu a vostru tra s-tsãnets

ligătură frătsească cu armănamea di iutsido. Cu tuti că la adunări a voastri nu sã zburashti armãneashti, aveam mari mirachi s-ved nica unãoarã locurili ca dit paradis sh-livenda armãnami di Aminciu tsi ãsh tinjiseashti cu pirifanji limba latineascã, arãdzli shi strãaushescul portu dit Pindu cari suntu unã scumpã aveari culturalã nu mash a armãnamiljei dit veacljea sh-marea provincie romanã « Macedonia » (Ipir, Thesalia, veacljea Macedonie, iu fitrusi armãnamea sh-iu armasii pãnã azã), ma, suntu unã mushatã cumatã sh-dit yishtearea a Elladiljei shi dit atsea ma mari, a Europãljei – trã cari cilãstãsim s-hibã patria di deadun sh-ti tutã miletea a noastrã. DIZLIGAREA-A PRUBLEMILOR Zboarãli tsi nu suntu scriati dupã regulili a noastri va s-hibã sumliniati shi scriati cum lipseashti. Deapoea, trã cati zbor scriat cu alathus, va dzãtsem regulili tsi furã cãlcati. Problema 1 – Dzua di iarnã eara mushatã. Maea shidea n casã, ningã vatrã. Casa-a ljei nu eara multu mari. Cum eara di jali, purta unã shamii lai n cap. Cãmeasha di pri nãsã, lj-eara sh-ea lai. Arushatsa-a pirãljei u ncãldza. Cljashtili eara ningã nãsã. Ma nu vru s-acatsã vãrã cumatã di jarlu tsi nyilicea pristi cinusha-atsea dit vatrã. Vrea s-bagã cafelu s-hearbã, ma nu-avea chiro. Sh-foclu trãdzea s-moarã. S-minduea s-ducã n pãzari s-acumpãrã ndauã lucrì: pãni, cash, njari, lãcumì, etc. Astarã vrea s-lji meascã oaspitslj-atselj tsi lj-ashtipta sã-lj yinã n vizitã. Gljatsa din cali s-avea tuchitã. Ma lji ngrica si s-ducã n pãzari, cã « aushaticlu easti greu ». Ma nu-avea tsi s-facã: lipsea si s-ducã. Cum insha nafoarã prit usha-atsea din fatsã, ncljisi ghini usha cu cljaea shi vidzu cã, cum tricù praglu di casã, u-astãlje cãtusha-atsea laea. « Nu para easti semnu bun » sh-dzãsi ea cu mintea. Æn cali aflã unã altã muljari, moashi sh-nãsã, soatsã di-a ljei. Haraua eara mari, cã nu s-avea vidzutã cu moasha di shapti dzãli. S-bãsharã. Dauãli muljeri imna agonja, cã eara ca amãnat. Nchisea sã ntunearicã. S-vidua niori pri tser, ma s-vidua ghini shi steaua-atsea marea. Acãtsarã s-facã niheamã muabeti. Maea u durea niheamã gusha sh-tr-atsea zbura ma putsãn, asculta ma multu. Nu para-avdza ghini di-unã ureaclji. Tr-atsea sh-aplicã ureaclja-atsea buna cãtrã soatsã. Deadirã n cali di-unã pirushanã cari, aspãreatã, nchisi s-azboairã. Nishani di pulj. Vidzurã sh-un bãrbat ncãlar, pi-unã shauã tsi-aspunea multu veaclji. Agiumsirã n pãzari. Ved aoa un om tsi shadi pi un scamnu sh-vindi ndauã lucrì. Omlu u cunushtea ghini moasha, sh-tinjia tsi lji-u purta lu nchidica sã-lji vindã lucrì slabi. Cãrvealja di pãni lji-eara uscatã. Cua aspunea sh-ia multu uscatã. Maea nu u-acumpãrã, ma acumpãrã mash ndauã meari. Shi-aesti eara veclji, sh-coaja-a mearilor aspunea multu

sufrusitã. Li luarã lucrili acumpãrati cu nãsi shi s-turnarã la casa-a lor. (1) Regula dzãtsi ca diftongul ea/ia si ngrãpseascã ea; tr-atsea zboarãli: « cljaia, iara (verbul), iasti, hiarbã, laia, maia, miascã, minduia, mintia, trãdzia » lipsescu scriari: « cljaea, eara (verbul), easti, hearbã, laea, maea, meascã, minduea, mintea, trãdzea ». (2) Regula dzãtsi ca diftongul ea/ia tsi yini dupã vocala i, si ngrãpseashti a, nu sã ngrãpseashti ea/ia; tr-atsea, zborlu « tinjia » va scriari « tinjia ». (3) Regula dzãtsi ca diftongul ea/ia tsi yini dupã litira simplã j, shi dupã litirili compusi lj shi nj, si ngrãpseashti a, nu sã ngrãpseashti ea/ia; tr-atsea, zboarãli: « agonjea, cãrvealjea, cljeaea, cljeashtili, coajea, gljeatsa, jeali, jearlu, lji-ashtipta, muljeari, njeari, oaspitslji-atselj, ureacljea », lipsescu scriari: « agonja, cãrvealja, cljaea, cljashtili, coaja, gljatsa, jali, jarlu, lj-ashtipta, muljari, njari, oaspitslj-atselj, ureaclja ». (4) Regula dzãtsi ca diftongul ea/ia tsi yini dupã sonlu sh, si ngrãpseashti a, nu sã ngrãpseashti ea/ia; tr-atsea zboarãli: « arusheatsã, ausheatic, bãsheari, cãmeashea, cãtushea, gushea, inshea, moashea, musheatã, nisheani, pirusheanã, sheadi, sheamii, sheapti, sheauã, ushea » lipsescu scriari: « arushatsã, aushatic, bãshari, cãmeasha, cãtusha, gusha, insha, moasha, mushatã, nishani, pirushanã, shadi, shamii, shapti, shauã, usha ». (5) Regula dzãtsi cã diftongul oa/ua si scrii oa (cãndu nu yini dupã vocala u), tu zboarã ca: « aua, azbuairã, luarã »; aesti zboarã lipsescu scriari: « aoa, azboairã, loarã ». Ma avem shi exceptsiili: « haraoa, moabeti, steaoa » tsi lipsescu scriari: « haraua, muabeti, steaua ». (6) Regula dzãtsi cã diftongul oa/ua tsi yini dupã vocala u shi scrii a, ca tu zboarãli: « cuua, dzuua » tsi lipsescu scriari: « cua, dzua ». (7) Regula-a sonlui a, cãndu easti mut, nã dzãtsi cã zboarãli: « s-antunearicã,ãncljisi, bãrbatncãlar, casa lor, casa ljei, cãtusha-tsea, coaja mearilor, lji-angrica », lipsescu scriari: « si ntunearicã, ncljisi, bãrbat ncãlar, casa-a lor, casa-a ljei, cãtusha-atsea, coaja-a mearilor, lji ngrica ». (8) Regula dzãtsi cã sufixul a imperfectului, persoana-a treia plural lipseashti s-hibã a, nu au; tratsea zboarãli: « s-aveau, imnau, s-videau », lipsescu scriari: « s-avea, imna, s-videa ». Prublema 2 (loatã dit revista di Skopje, « Grailu Armãnescu », Anlu 1, Numir 1, Mai 1997, padzina 1; tu textu alãxim scriarea-a sonlui i, cã cititorlu nu-ari ninga nvitsatã aestã regulã shi zboarãli cu i furã scriati cum lipseashti) – Ma mushatã numã zate shi nu s-putea! « Grailu Armãnescu » spuni multi; spuni cã noi armãnjli ca unã mileti-ahorghea din Balcanj, avem unã mushatã limbã cari uavem ca yishteari armasã shi vigljatã di para-para-pãpãnjli nica dit etili-atseali

cari tora s-ved diparti ca tu neguri di dauã njilj di-anj. Limba-armãneascã easti mushuteatsa cu cari nã pirifãnsim tuts noi cari nã u vrem Armãnamea. Limba-armãneascã easti-atsea pi cari s-cãntarã njiljli di cãntits cari li-avem shi cari li-aflãm shi pit cãrtsãli veclji, limba pi cari multi dadi sh-diznjirdarã shi-sh ljadunarã njitslj-a lor ta s-doarmã tu sãrmãnitsã, limba pi cari multi feati shi gionj sh-lji spusirã « caimadzljji »-a sivdãlui ma shi limba pi cari s-plãmsirã shi s-mirlusirã multsã gionj picurari shi cãrvãnari shi dascalj shi preftsã, cari sh-u deadirã bana ti vruta-lã Armãnami, tu etsli mintiti shi tu anjlji grei ti-Armãnamea sh-azã lã dzãtsem cã suntu Apostolj shi Martiri-armãneshtsã. Cã, cripãri sh-anj grei zate Armãnjli avurã ca baia – nu shtea multu ti ghinets. Regula tsi-ari s-facã cu scriarea-a diftongului ea/ia, cãndu yini dupã vocala i, litira simplã j shi litirili compusi lj, nj shi sh fu cãlcatã. Ashi aflãm zboarãli: « lji-adunarã, musheatã, njitsljji-a, shi-anj, shiazã, vigljeatã », tsi lipsea scriari: « lj-adunarã, mushatã, njitslj-a, sh-anj, sh-azã, vigljetã ». Prublema 3 (loatã dit: « Zborlu a Nostru, Anlu XIII, Nr 2 (50) 1996, padzina 45. Tu scriarea-a textului featsim trei alãxiri: (i) u-lu shcurtu dit bitisita-a zboarãlor nu fu scriat di noi; (ii) i-lu shcurtu dupã litira sh scriat di autor, nu easti scriat dupã regula di Bituli; shi (iii) sonlu ghamma nãintea sonlui r noi lu scriem g, nu y cum u-ari faptã autorlu)

Loai tu chiro mushatlu calendar a Ligãljei, ti anlu 1996, cartea (scrisoarea) a voastrã dit meslu Shcurtu sh-tora, cljimarea la adunarea (andamasea) di Aminciu. Acã tuti tsi-ai pitricutã suntu angrãpsiti pi unã limbã tsi nu u acãchisescu, voi s-vã ifhãrãstãsescu ti vrearea sh-pidimolu a vostru tra s-tsãnets ligãturã frãtseascã cu armãnamea di iutsido. Cu tuti cã la adunãrli a voastri nu sã zburashti armãneashti, aveam mari mirachi s-ved nica unãoarã locurili ca dit paradis sh-livenda armãnami di Aminciu tsi ãsh tinjiseashti cu pirifanji limba latineascã, arãdzli shi strãaushescul portu dit Pindu cari suntu unã scumpã aveari culturalã nu mash a armãnamiljei dit veaclja sh-marea provincie romanã « Macedonia » (Ipir, Thesalia, veaclja Macedonie, iu fitrusi armãnamea sh-iu armasi pãnã azã), ma, suntu unã mushatã cumatã sh-dit yishtearea a Elladiljei shi dit atsea ma mari, a Europãljei – trã cari cilãstãsim s-hibã patria di deadun sh-ti tutã miletea a noastrã. Dupã regulili di Bituli, zborlu « veacljea », lipsea scriari « veaclja ». Pi di-altã parti, zborlu « mushatã » easti scriat cum lipseashti. Bãgats oarã cã particula a agenetivlui easti totna scriatã, ca bunãoarã: « calendar a Ligãljei, cartea a voastrã, pidimolu a vostru, adunãrli a voastri, etc. ».

LECTSIILI 4 shi 5 – SCRIAREA-A LITIRĂLJEI Ț Litira Ț poati s-aibă ma multi sonuri: (i) poati s-aibă, ca vocală, sh-după grailu-a omlui, doauă sonuri-timelj, î/â shi ă; (ii) poati si s-avdă cu ună semivocală u Țn fatsă (tsi nu si scrii), va dzăcă, un son tsi si scrii Ț ma savdi ca diftongul uă; shi (iii) poati si s-avdă ca ună semivocală ică s-nu s-avdă dip (după cum easti grailu a omlui), son cari nu lipseashti scriari. Sonurli 1 shi 2 di Timelj: Sonurli Rumăneshti î/â shi ă. Litira Ț ari, ca vocală, dauă sonuri-timelj: (i) un son ma ncljis, ca sonlu rumănescu, î/â, shi (ii) un son ma dishcljis, ca sonlu rumănescu, ă. Regulă – Dauăli sonuri, rumănescul î/â (Țncljis) shi rumănescul ă (dishcljis) lipsescu scriari cu idyea litiră Ț. Pronuntsarea-a litirăljei Ț, va si s-facă după cum easti grailu di-acasă a cititorlui. Nu-ari vără regulă generală cari s-n-aspună cându Ț-lu s-pronuntsă î/â sh-căndu s-pronuntsă ă; sh-avem multi zboară cari s-pronuntsă sh-cu î/â, sh-cu ă, după cum easti grailu-a omlui. Bunăoară, f&atil????c?de;rshirotslji au mash sonlu dishcljis ă, pindenjlji au dauăli sonuri î/â, shi ă. Zboarăli păni shi căntic suntu pronuntsati sh-cu sonlu dishcljis ă, di fărshirots, ma suntu pronuntsati sh-cu sonlu Țncljis î/â, di-armănjlji dit Pindu. Di itia că: (i) pronuntsarea-al Ț s-fatsi cu dauăli sonuri-timelj shi (ii) multi zboară pot si să ngrăpsească sh-cu î/â sh-cu ă, s-featsi regula di ma nsus ca (i) dauăli sonuri î/â shi ă s-hibă scriati cu idyea litiră Ț shi, (ii) catiun s-lu pronuntsă zborlu ashi cum lj-easti grailu-a lui di-acasă. Notă – Aflăm mash Țndauă zboară iu, tu graiurli tsi au dauăli sonuri î/â shi ă, omlu poati s-nu shtibă ghini cari easti noima bună a zborlui. Ashi aflăm, bunăoară: (i) Zborlu arău, adjectivlu, tsi va dzăcă « slab, nibun », s-avdi cu ă dishcljis, shi zborlu arău, substantivlu, tsi va dzăcă « apă tsi cură tu-ună vali », s-avdi cu ă Țncljis, î/â. (ii) La ndauă verbi formili di tricut bitisescu cu sonlu, dishcljis shi actsintuat, ă, ca, bunăoară, zborlu căntă (actsentul pri silaba dit soni, tă), shi formili di prizentu bitisescu cu sonlu, Țncljis shi niactsintuat, î/â, ca, bunăoară, zborlu căntă (actsentul pri prota sila????c?bă, căn). Vocala Ț poati si s-află singură (tu idyea silabă), dispărtsătă di alti vocali (dit alti silabi), ca tu zboarăli căn-du, că-ni, mă-rat, etc. Poati si s-află tu nchisita-a unui zbor, tu mesi i tu bitisita-a lui. Di multi ori poati s-hibă pronuntsat shi ncljis shi dishcljis, (î/â ică ă), ca vocală, ca ună semivocală, ică mut (s-nu hibă pronuntsat dip), după cum u va zburătorlu. Ma, vocala Ț poati si s-avdă deadun sh-cu alti vocali tu idyea silabă, ca un singur son, va dzăcă, si s-află ca ună parti dit un diftongu ică triftongu. Cându s-

pronunțată așa ca o vocală, nu avem vârnă problemă: ă-lu lipsește totuși scrieri. Ma, cându tu idiul zbor, sonlu ă poati s-hibă pronunțat ca o vocală, semivocală ică s-nu hibă pronunțat dip (s-hibă mut), atumtsea ă-lu poati: (i) si să ngrăpsească cu tuti că nu s-pronunțată, ică (ii) s-nu să ngrăpsească, că easti i că nu easti ligat (cu o cratimă), di zborlu di dinainti i di-atsel di dinăpoi. Tr-atsea avem adrată ndauă reguli, cati regulă faptă tră o clasă (aradă) ahoryea di zboară. Clasa 1: cu zboară cari nchisescu cu sonlu ă tsi poati s-hibă vocală, semivocală, ică s-nu s-avdă dip.

Regulă – (1) Zborlu monosilabic ă/ăm lipsește scrieri (i) ăntreg, ă/ăm, cându vocala ă s-pronunțată, shi (ii) n/m, cându ă-lu nu s-avdi. Cu tuti că s-pronunțată deadun cu zborlu di dininti i cu-atsel di dinăpoi, particula n/m nu lipsește scrieri -n/-m ică n-/m- sh-necă ligari di-aestu zbor. (2) Zboarăli monosilabi ănj, ăl, ălj, ășh, ăts (i) lipsescu scrieri ăntredz, ănj, ăl, ălj, ășh, ăts, cându vocala ă s-pronunțată, shi (ii) cându ă-lu nu s-avdi, lipsescu scrieri -nj/-nj-, -l/l-, -lj/lj-, -sh/sh-, shi -ts/ts- shi ligari di zborlu di dininti i di-atsel di dinăpoi. (3) Zboarăli (fără monosilabili ă/ăm, ănj, ăl, ălj, ășh, ăts) tsi ahiursescu cu sonurli ă/n shi ăm/m (cari pot si s-avdă sh-cu an/am tu ahiursită, di multi ori), tră cari litira ă poati s-hibă pronunțată, ma poati shi s-nu hibă pronunțată, lipsescu scrieri fără ă/a shi fără ca si s-leagă (cu o cratimă ică apustrof) di zborlu di năinti. Va dzăcă, eali nu lipsescu scrieri cu -ă/-n shi -ăm/-m, necă ligari di zborlu di năinti. Singurli exceptsii suntu: (i) cându zborlu s-află după o consoană ică tu nchisita di frază; shi (ii) cându autorlu va s-aspună maxus că ă-lu easti o vocală tsi lipsește pronunțări, ca bunăoară tu o puizii iu ritmul a versului u caftă. Bunăoară: (1) Zborlu monosilabic ăm/ăn, lipsește scrieri ntreg, ca tu expresia: « s-dusi ă păzari sh-trapsi ndreptu ă casă », cându ă-lu easti o vocală shi, « s-dusi n păzari sh-trapsi ndreptu n casă » cându ă-lu easti semivocală ică nu s-avdi. Estă expresie nu lipsește vărăoară scrieri: « s-dusi-n păzari sh-trapsi ndreptu-n casă » necă lipsește vărăoară scrieri: « s-dusi mpăzari sh-trapsi ndreptu ncasă ».

Băgats oară că noi scriem n păzari, cu tuti că multă-l pronunțată zborlu mpăzari. Iară zborlu monosilabic ănj, lipsește scrieri ntreg, ca tu expresia: « ea ănj adră un lucru », cându ă-lu s-avdi ca o vocală shi « ea-nj adră un lucru » ică « ea nj-adră un lucru », cându ă-lu nu savdi. (2) Zboarăli tsi ahiursescu cu sonurli ă/n shi ăm/m (polisilabi, cându suntu pronunțati shi scriati cu ă tu nchisită), lipsescu scrieri ca, bunăoară, zboarăli: nchi-ses-cu, nghios, ngrăp-ses-cu, nsus, nvets, nvi-cljedz, nyi-li-ces-cu,

nyi-sedz, etc. Cu exceptsia-a atsilor ts????c?i s-află după un zbor tsi bitiseashti cu ună consoană ică s-află tu nchisita-a unei frază, aesti zboară: (i) nu lipsescu scriari ca: ă-n-chi-ses-cu, ă-n-ghios, ă-n-grăp-ses-cu, ă-n-sus, ă-n-vets, ă-n-vi-cljedz, ă-n-yi-li-ces-cu, ă-n-yi-sedz, etc. (ii) necă scriari ca: an-chi-ses-cu, an-ghios, an-grăp-ses-cu, an-sus, an-vets, an-vi-cljedz, an-yi-lices-cu, an-yi-sedz, etc. shi (iii) necă scriari cu ună cratimă tra s-hibă ligati di zboarăli di dinintea-a lor, ca: -nchi-ses-cu, -nghios, -ngrăp-ses-cu, -nsus, -nvets, -nvi-cljedz, -nyi-li-ces-cu, -nyi-sedz, etc. Nota 1 – Di tuti zboarăli tsi s-află tu dictsiunarlu al T. Papahagi shi nchisescu cu litira ă, mash patru, pronomili ăl, ălj, ăsh, ăts, nu nchisescu cu litirli ăm shi ăn/ănj. Sh-aproapea tuti aesti zboară tsi nchisescu cu ăm shi ăn/ănj, fără ă-lu ditu nchisită, s-află sh-tu arada di zboară (dit dictsiunar) tsi nchisescu cu m shi n. Mash că, la litirli m shi n, avem ninga, multu di multu, sh-alti zboară tsi lipsea băgari (ma nu suntu băgati) sh-tu arada-a zboarălor tsi nchisescu cu ă (ică a). Nota 2 – Tu rivistili armăneshti di-aoa sh-vără sută di anj, particulili semisilabi ca l, lj, sh, ts, nj (arupti dit zboarăli monosilabi ăl, ălj, ăsh, ăts shi ănj), s-ved, di multi ori, scriati fără cratimă???? c? sh-ahoryea di alti zboară. Nota 3 – Pronumili ăl, ălj, ăsh, ăts shi ănj au sh-ună a daua formă, lu, lji, shi, tsi/tsă, nji tsi fatsi ca prublema-a lor s-hibă ligată sh-di prublema cama mari a altor zboară monosilabi tsi pot si s-leagă, cu ună cratimă, di zborlu di dinăinti, ma pot si s-leagă sh-di zborlu di dinăpoi. Nota 4 – Suntu armănj cari pronuntsă shi scriu monosilaba ăs, tu loc di să. Aestă variantă nu easti apruheată di noi. Clasa 2: cu zboarăli iu vocala ă easti tu mesea di zboară shi poati si s-avdă sh-ca ună semivocală ică s-nu s-avdă dip. Suntu zboară iu sonlu ă dit mesea-a unui zbor poati si s-avdă ca vocală, ică semivocală, ică poati snu s-avdă dip. Bunăoară, zboarăli: a-dă-ram, al-tă-oa-ră, bu-nă-oa-ră, fă-tseam, hă-ră-sit, mă-cari, pă-rea-sinj, pă-ră-mit, să-lă-ghes-cu, u-nă-oa-ră, văr-nă-oa-ră etc. pot si sh-lu cheară ă-lu tu zburărea di-aradă, shi si s-avdă ca: a-dram, al-toa-ră, bu-noa-ră, ftseam, hăr-sit, mca-ri, preasinj, pār-mit, sâl-ghes-cu, u-noa-ră, văr-noa-ră etc.

Nu-ari vără regulă generală cari s-n-aspună cându si să ngrăpsească sh-cându s-nu s????c?i ngrăpsească aestu ă. Scriarea-a catiunii zbor, cu vocală ică semivocală ă (tsi nu si scrii) va hibă aspusă tu un dictsiunar (nifaptu ninga). Mash ti vără dzatsi zboară, atseali tră cari ă-lu s-află năintea-a zborlui oară, s-featsi regula ca ă-lu si să scrii. Regulă – Sonlu ă dit zboarăli: u-nă-oa-ră/nă-oa-ră, al-tă-oa-ră, di-u-nă-oa-ră/di-

nã-oa-rã, vãr-nãoa-rã/vã-rã-oa-rã, cã-ti-vãr-nã-oa-rã/cã-ti-vã-rã-oa-rã, bu-nã-
oa-rã, sh-alti ca eali, iu vocala icã semivocala ã s-aflã dinintea-a sufixului oarã,
lipseashti scriari. Trã tuti alanti zboarã, iu ã-lu poati shibã vocalã i semivocalã, scriarea
lipseashti si s-facã ashi cum va hibã aspusã tu un dictsiunar niscariat ninga. Exceptsie
cu scriarea (cãndu easti vocalã) icã niscriarea (cãndu easti semivocalã) a sonlui ã va si
facã mash la puizii, cãndu ritmul a versului poati s-caftã unã silabã ma multu i ma
putsãn. Nota 1- Zboarã ca: unãoarã, nãoarã, bunãoarã, etc. suntu compusi, ma si scriu
ca un singur zbor. Eali pot si sã scrii sh-ca dauã zboarã, unã oarã, nã oarã, bunã oarã,
etc. cãndu zborlu oarã va sdzãcã « unã oar&at????c?ilde; di chiro », ca tu frazili: « dupã
unã bunã oarã di chiro mi dush la el », « va-lj lja vãrnã oarã di chiro ca si s-ducã pãnã
la el », etc. Nota 2 – Aoa nu zburãm di zboarãli iu dauãli sonuri ã shi oa nu s-pronuntsã
deadun, cã s-aflã tu dauã silabi ahoryea. Ashi avem, bunãoarã, zboarãli, sil-nã-oa-sã,
nji-lã-oa-sã, gã-oaci, gã-oa-lji, nã-or, gã-rã-or, etc. iu ã-lu nu s-pronuntsã
vãrnãoarã shcurtu. Clasa 3: cu zboarã tsi bitisescu cu unã vocalã, tsi poati s-hibã shi
semivocalã icã s-nu s-avdã dip, shi ari unã i ma multi consoani nãintea-a ljei. Regulã –
(1) Vocala ã dit bitisita-a zboarãlor, lipseashti scriari totna, (i) cãndu ã-lu yini dupã
unã singurã consoanã shi ã-lu s-avdi ca unã vocalã, vãrãoarã ca unã semivocalã, shi
(ii) cãndu ã-lu yini dupã dauã i ma multi consoani, shi s- pronuntsã ca unã vocalã, ca
unã semivocalã icã s-nu s- pronuntsã dip. Adutsem aminti cã litirli compusi suntu
lugursiti ca unã consoanã, iarã litira complexã x, ca dauã consoani. (2) Zboarãli
monosilabi (iu ã-lu easti vocalã): cã, lã, nã, sã, trã, tsã, s????c?hi vã, (i) lipsescu scriari
ntredz, cãndu zboarãli s-avdu ahoryea di zboarãli tsi yin dupã eali, ma (ii) lipsescu
scriari c-, l-, n-, s-, tr-, ts-, shi v- (shi ligari cu unã cratimã di zborlu di dinãpoi),
cãndu dauãli zboarã s-avdu deadun ca un singur zbor. (3) Zboarãli tsi bitisescu cu
vocala ã (alti dicãt monosilabili cã, lã, nã, sã, trã, tsã, shi vã), cari au dupã eali un altu
zbor tsi nchiseashti cu unã vocalã, lipsescu scriari ntredz: (i) fãrã cratimã, cãndu ã-lu
easti vocalã shi dauãli zboarã s- avdu ahoryea, ma (ii) ligati cu unã cratimã, cãndu
dauãli zboarã s-avdu deadun ca un singur zbor. Dauãli vocali – ã-lu dit bitisita-a
protlui zbor shi vocala dit ãnchisita-a andoilui zbor – armãn scriati. Bunãoarã: (1)
Zboarãli tsi bitisescu cu vocala ã tsi yini dupã unã singurã consoanã (simplã i compusã,
ma nu complexã) sh-iu ã-lu nu s-avdi vãrãoarã ca unã semivocalã, lipsescu scriari
totna cu ã, ca tu zboarãli: bra-tsã, cã-ru-tsã, cã-tu-shã, dzea-nã, pea-nã, u-shã, etc.

Aesti zboară nu lipsescu scriari fărã ă, ca: brats (plural), cã-ruts, cã-tush (singular fiminin), dzean, pean, ush (singular), etc. Zboarãli tsi bitisescu cu sonlu ă tsi yini după???c?; dauã i ma multi consoani (simpli i compusi) icã unã consoanã complexã shi poati si s-pronuntsã ca unã vocalã, ca unã semivocalã icã s-nu spronuntsã dip, lipsescu scriari totna cu ă, ca tu zboarãli: av-dzã, mun-tsã, pã-rin-tsã, pun-tsã, etc. Aesti zboară nu lipsescu scriari (cu tuti cã poati si s-pronuntsã) fărã ă, ca: avdz, munts, pã-rints, punts, etc. Exceptsie poati si s-facã la puizii cându ritmul a versului va s-u caftã.

(2) Monosilabili dit expresii ca: « cã avea multsã », « lã ari datã sh-a lor paradz », « sã arcã tuamari », « trã atsea cã nu ti cunushtea », « tsã avea dzãsã cã vã avea datã paradz », lipsescu scriari ahoryea, cându nu s-avdu ligati di zboarãli tsi yin după eali. Ma cându monosilabili s-avdu ligati di zboarãli tsi yin după eali, expresiili lipsescu scriari: « c-avea multsã », « l-ari datã sh-a lor paradz », « s-arcã tu-amari », « tr-atsea cã nu ti cunushtea », « tsavea dzãsã cã v-avea datã paradz ». Aesti expresii nu lipsescu vãrãoarã scriari: « cã-avea multsã », « lã-ari datã sh-a lor paradz », « sã-arcã tu-amari », « trã-atsea cã nu ti cunushtea », « tsã-avea dzãsã cã???c?; vã-avea datã paradz ».

(3) Dauã zboară, protlu tsi bitiseashti cu ă shi andoilu tsi nchiseashti cu unã vocalã, lipsescu scriari ca tu expresiili: (i) « putsãnã aveari », « multã urãteatsã », « pãnã earam », etc. cându s-avdu ahoryea, ca dauã zboară, ma (ii) « putsãnã-aveari », « multã-urãteatsã », « pãnã-earam », etc. cându s-avdu deadun, ca un singur zbor. Idylii expresii nu lipsescu vãrnãoarã scriari ca: putsãn-aveari (putsãn aveari), mult-urãteatsã (mult urãteatsã), pãn-earam (pãn earam), etc. Nota 1 – Aoa nu zburãm di zboară iu (i) sonlu ă easti unã semivocalã (tsi poati si s-avdã icã s-nu s-avdã dip) shi (ii) ă-lu ari unã singurã consoanã (simplã i compusã) dinãntea-a lui. Ahtãri suntu zboarãli cari si scriu fărã sonlu ă ca: bradz, frats, ni-pots, pã-radz, etc. Di-aesti zboară va zburãm ma nghios, cându va discutãm Sonlu 3. Nota 2 – Multi di zboarãli tsi bitisescu cu ă la coadã, pot si s-avdã, după cum easti zborlu a omlui, sh-cu i. Bunãoarã, zboară ca: bra-tsã, cã-tu-shã, mun-tsã, pã-rin-tsã, pun-tsã, sã, trã, u-shã, etc. pot si s-pronuntsã???c? shi si sã scrii cu i, ca: bra-tsi, cã-tu-shi, mun-tsi, pã-rin-tsi, pun-tsi, si, tri, u-shi, etc. Idyliul lucru lu-avem sh-cu zboară tsi bitisescu cu semivocala ă (tsi nu si scrii) ca: bradz, frats, nipots, pã-radz, etc. cari pot s-hibã pronuntsati sh-cu unã semivocalã i tu coadã. Di-aestã prublemã va zburãm ma multu tu lectsia-a sonlui i. Clasa 4: cu zboară iu vocala ă fatsi parti dit diftondzãlj ăi shi ău. Diftondzãlj ăi shi ău s-

află tu zboară ca: a-râi, a-râu, căi-mac, cu-râi, hâi-dip-ses-cu, găi, găi-tani, hâu, lăi, mări, zbu-râi, sh-multi alti tsi nu n-aduc vârnă prublemă la scriari. Singura prublemă easti cu shaptili zboară tsi pot s-bitisească cu ă-actsintuat, sh-lipseșcu scriari ca: a-mi-ră, bă-că-lă, că-tră-mă, Dum-ni-dză, hăz-nă, tăm-bă-ră, tăr-hă-nă. Aesti zboară pot shi s-bitisească cu ău, ma nu lipseșcu scriari ca: a-mi-râu, bă-că-lău, că-tră-mău, Dum-ni-dzău, hăz-nău, tăm-bă-râu, tăr-hă-nău. Regulă – Zboarăli masculini cari, la singular niarticulat, au dauă varianti: (i) ună variantă tsi bitiseashti cu vocala ă actsintuată, shi (ii) ună altă variantă cari biti????c?seashti cu diftongul ău actsintuat (vocală ă, semivocală u), lipseșcu scriari shi pronuntsari mash cu forma-a protăljei variantă. Notă – Avem shi zboară ca: a-râu/râu, fă-lă-cău/ă-lăn-gău, hâu, nău/diz-nău, tăr-dzău, tău, shpoati sh-alti, cari nu au forma cu ă tu bitisită. Aesti zboară lipseșcu scriari mash cu diftongul ău tu soni. Clasa 5: cu zboară iu sonlu ă fatsi parti dit diftongul uă (vocală ă, semivocală u) Regulă – Zboarăli cari bitiseșcu cu diftongul uă cari yini după ună vocală altă dicăt u, (sh-cari pot si s-avdă sh-cu vocala u tu loc di diftongul uă), lipseșcu scriari cu uă; nu lipseșcu scriari cu u. Formili articulati di la genitiv shi dativ, sh-cătivărăoară atseali di la pluralu articulat, lipseșcu scriari sh-eali tut cu uă. Exceptsie u fac mash shasili zboară iu diftongul uă yini după vocala u, zboară di cari va zburăm tu Sonlu 3, ma nghios. Zboarăli fiminini tsi bitiseșcu cu diftongul uă (vocală ă, semivocală u), cari yini după ună vocală altă dicăt u, lipseșcu scriari ca zboarăli: a-ra-uă/a-roa-uă, că-tsa-uă, cu-ra-uă, da-uă/da-uă, du-njauă, fu-lja-uă, grea-uă, ha-ra-uă, ha-uă, mă-sea-uă, na-uă/noa-uă, nea-uă, ?????c? oa-uă (pluralu di la ou), pă-tlja-uă, stea-uă, u-hea-uă, u-vrea-uă, etc. Aesti zboară nu lipseșcu scriari ca: a-ra-u/a-roa-u, că-tsa-u, cu-ra-u, da-u/da-u, du-nja-u, fu-ljau, grea-u, ha-ra-u, ha-u, mă-sea-u, na-u/noa-u, nea-u, oa-u (pluralu di la ou), pă-tlja-u, stea-u, u-hea-u, u-vrea-u, etc. cu tuti că pot si s-avdă ashi tu ndauă grai armăneshti. Diftongul uă armăni scriat sh-tu dicljinarea-a zboarălor. Ashi: (i) Genitivlu shi dativlu singular a zboarălor di ma nsus, lipseashti scriari ca: a-ra-uă-ljei/a-roa-uă-ljei, că-tsa-uă-ljei, cu-ra-uă-ljei, da-uă-ljei/da-uă-ljei, du-nja-uă-ljei, fu-lja-uă-ljei, grea-uă-ljei, ha-ra-uă-ljei, ha-uă-ljei, mă-sea-uă-ljei, na-uă-ljei/noa-uă-ljei, nea-uă-ljei, pă-tlja-uă-ljei, stea-uă-ljei, u-hea-uă-ljei, u-vrea-uă-ljei, etc. Genitivlu shi dativlu singular nu lipseashti scriari ca: a-rau-ljei/a-roau-ljei, că-tsau-ljei, cu-rau-ljei, dau-ljei/doau-ljei, du-njau-ljei, fu-ljau-ljei, greu-ljei, ha-

rau-ljei, hau-ljei, mă-seau-ljei, nauljei/noau-ljei, neau-ljei, pã-tljau-ljei, steau-ljei, u-heau-ljei, u-vreau-ljei, etc. (ii) Formili di plural articulat, cându sufixul li icã sufixul lor s-adavgã (la atseali zboarã trã cari forma niarticulatã nu sh-lu cheari ã-lu), lipsescu scriari ca: a-ra-uã-li/a-roa-uã-li, da-uã-li/doa-uãli, na-uã-li/noa-uã-li, oa-uã-li, etc. la numinat????c?iv shi acuzativ, icã a-ra-uã-lor/a-roa-uã-lor, dauã-lor/doa-uã-lor, na-uã-lor/noa-uã-lor, oa-uã-lor, etc. la genitiv shi dativ. Aesti zboarã nu lipsescu scriari ca: a-rau-li/a-roau-li, dau-li/doau-li, nau-li/noau-li, oau-li, etc. la numinativ shi acuzativ, icã a-rau-lor/a-roau-lor, dau-lor/doau-lor, nau-lor/noau-lor, oau-lor, etc. la genitiv shi dativ.

Notã – Trã multi zboarã, pluralu sh-alãxeashti forma niarticulatã di la singular, shi ã-lu cheari la plural; ca bunãoarã, tu zboarãli articulati: cã-tsa-li-li/cã-tsa-li-lor, cu-rãi-li/cu-rãi-lor, du-njei-li/dunjei-lor, dzã-li-li/dzã-li-lor, fu-ljei-li/fu-ljei-lor, grea-li-li/grea-li-lor, ha-rãi-li/ha-rãi-lor, mă-sei-li/mãsei-lor, na-li-li/na-li-lor, ne-ur-li/ne-ur-lor, pã-tljei-li/pã-tljei-lor, stea-li-li/stea-li-lor, u-hei-li/u-heilor, u-vrea-li-li/u-vrea-li-lor, etc. Alti zboarã, ca ha-uã, bunãoarã, nu-au plural. Sonlu 3: Vocala ã tsi s-avdi ma nu si scrii ca diftongul uã (vocalã ã, semivocalã u) Regulã – Diftongul uã (dit bitisita-a unui substantiv fiminin) cari yini dupã vocala u (tsi s-aflã tu silaba di nãinti), lipseashti scriari ã, nu uã (cu tuti cã s-avdi uã). Formili-a aishtor zboarã, cându suntu articulati, lipsescu scriari sh-eali mash cu ã (a), nu lipsescu scriari cu uã (ua). Shasili zboarã trã cari easti adratã aestã regulã; suntu, shi lipsescu scriari: a-u-ã, cu-ã, dzu-ã, mi-du-ã/mã-du-ã, mai-mu-ã shi ve-du-ã. Sonlu ã dit soni s-avdi ca diftongul uã (semivocalã u, vocalã ã). Aesti zboarã nu lipsescu scriari: a-u-uã, cu-uã, dzu-uã, mi-du-uã/mã-du-uã, mai-mu-uã shi ve-duuã. Formili articulati a aishtor zboarã, cându nu sh-alãxescu arãdãtsina la plural (ca pluralili dzã-li, mãdui, ve-du-i), lipsescu scriari ca: a-u-ã-ljei/a-u-ã-li/a-u-ãlor, cu-ã-ljei/cu-ã-li/cu-ã-lor, dzu-ã-ljei, mi-du-ã-ljei/mã-du-ã-ljei, mai-mu-ã-ljei/mai-mu-ã-li/mai-mu-ã-lor shi ve-du-ã-ljei. Eali nu lipsescu scriari: a-u-uã-ljei/a-u-uã-li/a-u-uã-lor, cu-uã-ljei/cu-uã-li/cu-uã-lor, dzu-uã-ljei, mi-du-uã-ljei/mã-du-uã-ljei, mai-mu-uã-ljei/mai-mu-uã-li/mai-mu-uã-lor shi ve-du-uã-ljei. Nota 1 – Avem aspusã nãinti, cându zburãm di scriarea-a vocalãljei a, cã forma articulatã, la singular, a aishtor zboarã va scriari cu a, nu cu ua, cu tuti cã s-pronuntsã cu ua, nu cu a, va dzãcã, zboarãli di ma nsus, articulati la nominativ shi acuzativ singular, lipsescu

scriari: dzu-a, mi-dua/mã-du-a, a-u-a, cu-a, ve-du-a shi mai-mu-a. Nota 2 – Shasili zboară di ma nsus suntu pronuntsati, tu ndauã graiuri, mash cu u, tu bitisitã, nu cu diftongul uã. M????c?a aesti zboară nu lipsescu scriari: a-u-u, cu-u, dzu-u, mai-mu-u, mi-du-u/ mã-du-u, shi ve-du-u. Nota 3 – Tachi Papahagi, tu dictsiunarlu a lui, li ngrãpseashti aesti zboară cu diftongul uã, nu cu ã, dupã cum u caftã regula di ma nsus, va dzãcã, li ngrãpseashti, ca tuti alanti zboară tsi bitisescu cu diftongul uã: a-u-uã, cu-uã, dzu-uã, mai-mu-uã, mi-du-uã shi ve-du-uã. Sonlu 4: Semivocala ã dit Bitisita di Zbor (tsi nu si scrii) Regulã – Semivocala ã dit bitisita-a zboarãlor, nu lipseashti scriari vãrnãoarã, cãndu yini dupã unã singurã consoanã (simplã i compusã, ma nu consoana complexã x). Singura exceptsii va s-hibã mash atumtsea cãndu scriitorlu va maxus ca zborlu s-hibã pronuntsat cu vocala ã ca, bunãoarã, tu puiziili iu va u caftã ritmul a versului. Zboarãli tsi bitisescu cu litirli compusi dz, sh, shi ts (tsi yin dupã unã vocalã), s-avdu di multi ori (i) cu unã semivocalã ã, (ii) cu unã semivocalã i, icã (iii) cu unã semivocalã u tu coadã shi, cãtivãrãoarã, (iv) cu unã semivocalã ã/i (va dzãcã, cãndu cu ã, sh-cãndu cu i, dupã cum easti grailu-a omlui). Aesti semivocali, nu lipsescu scriari. Bunãoarã, avem zboarãli tsi lipsescu scriari: (mini) a-cats, (tini) a-cats, a????c?-rãdz (substantivlu), ãn-tredz, (mini) bash, (tini) bash, (mini) bã-nedz, (tini) bã-nedz, cã-dzush, (un) ciresh, (doi) ci-resh, frats, fudz, (mini) lu-credz, (tini) lu-credz, mi-lets, muts, pã-radz, pu-tush, udadz, etc. Aesti zboară nu lipsescu scriari: (mini) a-catsu, (tini) a-catsã/a-catsi, a-rãdzã/a-rãdzi, ãntredzã/ãn-tredzi, (mini) bashu, (tini) bashi/bashã, (mini) bã-nedzu, (tini) bã-nedzã/bã-nedzi, cãdzushi, (un) ci-reshu, (doi) ci-reshi, fratsã/fratsi, fudzã/fudzi, (mini) lu-credzu, (tini) lu-credzã/lucredzi, mi-letsã/mi-letsi, mutsã/mutsi, pã-radzã/pã-radzi, pu-tushu, u-dadzã/u-dadzi, etc. Nota 1 – Shi s-li scriem unã soe, (i) prota persoanã a verbului s-avdi cu semivocala u la coadã: (mini) a-cats, (mini) bã-nedz, (mini) bash, (mini) lu-credz, ma a doua persoanã s-avdi cu semivocala ã/i: (tini) a-cats, (tini) bã-nedz, (tini) bash, (tini) lu-credz, shi (ii) singularlu s-avdi cu semivocala u: (un) ci-resh, ma pluralu s-avdi cu semivocala ã/i: (doi) ciresh. Nota 2 – Bãgats oarã cã: (i) ma sã si scrii cu semivocala ã, forma: (tini) a-catsã, va sã scrii unã soe cu forma (el) a-ca-tsã, iu ã-lu easti vocalã, (ii) forma: (tini) bashã/bashi, iu ã/i-lu easti semivocalã, easti unã soe scriat cu forma: (el) ba-shã/ ba-shi, iu ã/i-lu easti vocalã, etc.

PRUBLEMÃ Tu-a????c?estã prublemã va dãm un textu tu cari va si s-aflã ndauã zboară

scriati cu alathus. Lucrul a cititorului va s-hibã ca s-li aflã aesti zboarã, s-li ngrãpseascã cum lipseashti shi s-aflã tsi regulã dit lectsii avem cãlcatã tu scriari. Bãgats oarã cã regulili di scriari tsi va cãlcãm, suntu mash atseali dit aestã lectsii. Alantu textu easti scriat cum lipseashti, dupã regulili a noastri. Prublemã – Tu muntsã bãna unoarã un picurar. S-acljima Doni. Avea vãrã sutã di oi cu cari-sh tsãnea dzãlili. Eara-nsurat shi lãna di la oi u lucra acasã-nveasta-a lui. Unã dzuuã di vearã, la stanea-a lui s-avea apãnghisitã unã taifã di furi. Eara vãrã dzatsi inshi, fuvirosh, cu bãrghi lãi i arusi. Trã-atsea, Doni avea-ngljitsatã cãndu-lj vidzu cã cãdzurã pristi el. Unã cãtsau-nchisi sãalatrã. A furlor lã eara foami sh-vrea s-mãcã tsiva. Doni lã-avea datã prota niheamã pãni cu cash, ma elj vrea sh-pitã. Æl pitricurã Doni acasã, deadun cu doi furi, tra sã-aducã pitã. Intrarã-n casã. Nveastal Doni lã-avea dzãsã cã, tra sã-adarã pitã, va-lj lja unãoarã di chiro ca s-u facã, deapoea s-u bagã-n cireap shi sã-u coacã. Nu fatsi tsiva, lj-dzãsirã furlji, va sã????c?-ashtiptãm. Va tsã-alãsãm shi ndoi pãradzã. Omlu cãndu tsã-adarã bun, nu lipseashti vãrnã oarã s-lu-agonjiseshti. DIZLIGAREA-A

PRUBLEMÃLJEI Zboarãli tsi nu suntu scriati dupã regulili-a noastri va s-hibã sumliniati. Deapoea, trã cati zbor, va saspunem regulili tsi furã cãlcati. Tu muntsã bãna unãoarã un picurar. S-acljima Doni. Avea vãrã sutã di oi cu cari-sh tsãnea dzãlili. Eara nsurat shi lãna di la oi u lucra acasã nveasta-a lui. Unã dzuã di vearã, la stanea-a lui s-avea apãnghisitã unã taifã di furi. Eara vãrã dzatsi inshi, fuvirosh, cu bãrghi lãi i arusi. Tr-atsea, Doni avea ngljitsatã cãndu-lj vidzu cã cãdzurã pristi el. Unã cãtsauã nchisi s-alatrã. A furlor lã eara foami sh-vrea s-mãcã tsiva. Doni l-avea datã prota niheamã pãni cu cash, ma elj vrea sh-pitã. Æl pitricurã Doni acasã, deadun cu doi furi, tra s-aducã pitã. Intrarã n casã. Nveastal Doni l-avea dzãsã cã, tra s-adarã pitã, va-lj lja unã oarã di chiro ca s-u facã, deapoea s-u bagã n cireap shi s-u coacã. Nu fatsi tsiva, lj-dzãsirã furlji, va s-ashtiptãm. Va ts-alãsãm shi ndoi pãradz. Omlu cãndu ts-adarã bun, nu lipseashti vãrnãoarã s-lu-agu????c?njiseshti. (1) Regula dzãtsi cã zborlu « dzuuã » lipseashti scriari « dzuã ». (2) Regula dzãtsi ca adverbili « unoarã, vãrnã oarã » lipsescu scriari « unãoarã, vãrnãoarã ». Ma zborlu « unãoarã (di chiro) » easti faptu di dauã zboarã: un numiral, « unã » shi di un substantiv, « oarã » sh-eali lipsescu scriari ahoryea ca « unã oarã » di chiro. (3) Regula dzãtsi cã zborlu « cãtsau » lipseashti scriari « cãtsauã ». (4) Regula dzãtsi cã zboarãli polisilabi tsi nchiescu cu ãm/ãm icã am/an si scriu (cãndu nu avem exceptsii) mash cu m/n nu cu -m/-n. Idyiul lucru trã monosilaba

ãm/ãn tsi s-fatsi m/n. Tr-atsea zboarãli: « eara-nsurat, acasã-nveasta, avea-ngljitsatã, cãtsau-nchisi, intrarã-n, bagã-n » lipsescu scriari: « eara nsurat, acasã nveasta, avea ngljitsatã, cãtsauã nchisi, intrarã n, bagã n ». (5) Regula dzãtsi cã monosilabili « trã, tsã, sã, lã, etc. » shi-l cher sonlu ã, cându suntu ligati di un zbor tsi yini dupã eali tsi nchiseashti cu a. Tr-atsea zboarãli: « trã-atsea, sã-alatrã, lã-avea, sãaducã, sã-adarã, sã-u, sã-ashtiptãm, tsã-alãsãm, tsã-adarã » lipsescu scriari: « c?;tr-atsea, salatrã, l-avea, s-aducã, s-adarã, s-u, sã-ashtiptãm, tsã-alãsãm, tsã-adarã ». (6) Regula dzãtsi cã semivocala ã dit bitisita-a zborlui nu si ngrãpseashti cându yini dupã unã singurã consoanã. Tr-atsea zborlu « pãradzã » lipseashti scriari « pãradz ».

LECTSIA 6

LECTSIA 6 – SCRIAREA-A LITIRILOR B, C, CH, K LITIRA B Litira b ari mash sonlu-timelj ca tu zboarãli: bal-co-ni, bir-bec, bun, cor-bu, ih-ti-ba-ri, or-bu, etc. La scriarea-al b, putem s-avem dauã prublemi, tsi putem s-lã dãm cali cu regula di ma nghios. Regulã: (1) Zboarãli tsi pot s-hibã pronuntsati shi scriati em cu b em cu v, lipsescu scriari cu b. Aesti zboarã va poatã s-hibã pronuntsati cu sonurli b icã v, dupã cum va s-u va omlu. (2) Zboarãli tsi pot s-hibã pronuntsati shi scriati em cu mb em cu mp, lipsescu scriari cu mp. Aesti zboarã va poatã s-hibã pronuntsati cu sonurli mb icã mp, dupã cum va s-u va omlu. Exceptsii la aesti reguli va hibã aspusi tu un dictsiunar niscariat ninga. Bunãoarã: (1) Zboarãli tsi pot si s-avdã dauã turlii, sh-cu sonlu b sh-cu sonlu v, lipsescu scriari cu b, ca zboarãli: pro-bã, bi-bli-i/bi-bli-e, bi-bli-u-te-cã, etc. Eali nu lipsescu vãrnãoarã scriari cu v ca: pro-vã, vi-vli-i/vi-vli-e, vi-vli-u-te-cã/vi-vli-u-thí-chi, etc.

(2) Zboarãli tsi pot si s-avdã dauã turlii, sh-cu sonlu mb sh-cu sonlu mp, lipsescu scriari cu mp ca: am-pã-tu-ra-ri, am-pla-tea, am-plã-tes-cu, am-put, lam-pã, lim-pi-di, mpa-di, mpi-zu-es-cu, mpros-tu, mprus-tedz, mpis-ti-men, scum-pu, tram-pã, trum-pe-tã, etc. Ahtãri zboarã nu lipsescu vãrnãoarã scriari cu mb ca: am-bã-tu-ra-ri, am-bla-tea, am-blã-tes-cu, am-but, lam-bã, lim-bi-di, mba-di, mbi-zu-es-cu, mbros-tu, mbrus-tedz, mbis-ti-men, scum-bu, tram-bã, trum-be-tã, etc. Nota 1 – Bãgats oarã cã forma cama cunuscutã di ndauã zboarã di ma nsus, ca zboarãli: lam-bã shi trum-be-tã bunãoarã, poati s-hibã forma cu b, nu cu p. Alti exempli-exceptsii,

ca zborlu stambu-ses-cu, tsi nu si scrii stam-pu-ses-cu, ca zborlu O-lim-pu cari, di ma multili ori, s-pronuntsã Elim-bu, va hibã aspusi tu un dictsiunar niscariat ninga.

Nota 2 – Bãgats oarã cã aoatsi zburãm di zboarãli tsi pot si s-avdã dauã turlii, sh-cu mb sh-cu mp. Nu zburãm di zboari ca am-bar/mbar, tsi s-pronuntsã mash cu sonlu b, icã mplin tsi s-pronuntsã mash cu p (cu tuti cã lu-avem avdzãtã, shi cãtivãrãoarã vidzutã scriat, shi mblin!).

Nota 3 – Ma nclo, tu sectsia-a litirãljei m, va s-videm cã gruparea di litiri mb poati si s-aflã scriatã (strãmbu) shi nb. Regula di-aoa s-aplicã la (easti bunã trã) tuti zboarãli iu gruparea di litiri s-aflã scriatã mb sh-cari s-pronuntsã shi mp.

LITIRILI C, CH, K (1) Dupã litira tsi yini dupã ea, litira simplã c ari dauã sonuri:

(i) Cãndu nu s-aflã nãntea-a sonurlor e shi i, litira simplã c poati s-aibã un son di timelj, ascur ca, bunãoarã, atsel dit zborlu cal. (ii) Cãndu s-aflã nãntea-a sonurlor e shi i, litira simplã c poati s-aibã sh-un altu son, muljat ca, bunãoarã, tu zborlu ci-cior.

(2) Litira compusã ch s-aflã totna nãntea-a litirilor e shi i, shi ari un singur son, idyiul son cu-atsel ascur al litirãljei simplã c, cum s-aflã tu zborlu chep-tu, bunãoarã.

(3) Litira k ari mash un singur son, idyiul son cu-atsel ascur al c. Regulã: (1) Idyiul son-timelj, ascur lu-avem cu: (i) Litira simplã c cãndu nu-ari dupã ea litirli e shi i; (ii) Litira compusã ch cãndu ari dupã nãntea-a litirli e shi i; shi (iii) Litira k cãndu u-aflãm tu zboarã xeani. (2) Un son dultsi, muljat lu-avem cãndu litira simplã c s-aflã nãntea al e shi i (lungu i shcurtu). Bunãoarã: (1) Sã ngrãpseashti c shi s-pronuntsã totna cu sonlu c, ascur, cãndu zboarãli nu-au unã litirã e necã unã litirã i cari s-yinã dupã c ca, bunãoarã, tu: a-duc, cun-dilj, cad, cã-ra-ri, ca-sã, cã-ru-nã, coa-dã, co-dru, co-fã, pri-cã, etc. Aesti zboarã nu lipsescu vãrnãoarã scriari ca: a-duk, kun-dilj, kad, kã-ra-ri, ka-sã, kã-ru-nã, koadã, ko-dru, ko-fã, pri-kã, etc. (2) Sã ngrãpseashti ch, nãntea-a litirilor e shi i, shi s-pronuntsã cu un son ascur, tu zboarã tsi lipsescu scriari ca zboarãli: chea-trã, chelj, chen-dru, chi-li-mi, chin, du-chea-ni, luchi, etc. Aesti zboarã nu lipsescu vãrnãoarã scriari cu k ca: kea-trã/kia-trã, kelj/kielj, ken-dru/kien-dru, kili-mi, kin, du-kea-ni/du-kia-ni, luki, etc. Bãgats oarã cã aestu h nu s-pronuntsã, easti mut cãndu yini dupã c; el fatsi ca sonlu c dinãntea-al e/i, si s-avdã ascur, nu muljat, un son tsi sh-u-adutsi cu sonlu ascur di timelj c. Cãtivãrãoarã, tu ndauã zboarã, s-poati ca s-aflãm shi ndauã exceptsii la aestã regulã. Ashi aflãm, bunãoarã, tu dictsiunarlu al Papahagi, zborlu di arãzgã nturtseascã (adzã chirut poati dit limbã!) mec-he-mé. Zbor ari noima di tribunal sh-dauãli sonuri c shi h s-avdu

ahoryea, va dzăcă, zborlu nu s-citeashti me-che-mé (me-ke-mé) ma mec-he-mé. Ahtări zboară, cându va li-avem, lipsescu scriari cu k nu cu c, va dzăcă, zborlu mecheme va s-hibă ngrăpsit mekheme! (3) Să ngrăpseashti k shi s-pronuntsă totna cu un son, ascur, ca atsel a sonlui c/ch tu zboară, numi di oaminj shi locuri xeani, ca: kilometru, King, Kripton/Krypton, Kenia, etc. (4) Să ngrăpseashti c shi s-avdi dultsi, muljat, cându s-află năntea litirilor e shi i, ca tu zboarăli: cea-tă, cea-i/ceai, cer-gă, ci-resh, ci-nu-shi, ci-reap, li-li-ci, etc. Nota 1 – Băgats oară că: (i) Idyiul son-timelj, ascur poati si să scrii trei turlii: cu litira simplă c (cându nu-ari după ea sonlu e ică i), cu litira compusă ch (cându ari după ea sonlu e ică i), shi cu litira simplă k, tu zboară xeani. (ii) Sonlu dultsi, muljat si scrii mash ună singură soe, cu litira simplă c cându ari după ea un son e ică i. Tu scriarea-a litirilor c shi k, avem mash dauă prublemi; sh-aesti suntu ndreapti cu regula di ma nghios. Regulă: (1) Zboarăli tsi pot s-hibă pronuntsati shi scriati shi cu c shi cu h (zboară tsi s-află tu limba di ază, ică zboară tsi va s-intră tu limbă ma nclo, ca neologhismi), lipsescu scriari cu c. Aesti zboară va poată s-hibă pronuntsati cu sonurli c ică h, după cum va s-u va omlu. (2) Zboarăli di-arăzgă xeană, numi di lucri, oaminj, locuri, etc. tră cari adetea internatsiunală easti ca s-hibă scriati cu k, ma cari pot s-hibă scriati pri-armăneashti sh-cu c/ch shi cu k, lipsescu scriari mash cu k. Exceptsiili la aesti reguli va hibă aspusi tu un dictsiunar niscariat nica. Bunăoară: (1) Di zboarăli cari au dauă virsiunj, ună cu c ascur, sh-alantă cu h, cari lipsescu scriari cu c, aflăm: prac-ti-că, ca-rac-ter, chi-rur-gu, ef-che-li, hăr-ches-cu, if-chi-i/if-chi-e, mi-lan-cu-li-i/mi-lan-cu-lie, etc. Aesti zboară nu lipsescu vărăoară scriari: prah-ti-că, ha-rac-ter, hi-rur-gu, ef-he-li, hăr-hes-cu, ifhi-i/if-hi-e, mi-lan-hu-li-i/mi-lan-hu-li-e, etc. Tu-aestă aradă băgăm shi zboară (ma multu di-arăzgă nturtsească) cu dublu-c tsi lipsescu scriari mash cu c ca: că-ic-ci, chiurc-ci, ci-cric-ci, ciu-buc-ci, con-drac-ci, tu-fic-ci, ci-flic-ci, bil-bic-ci, imbruc-ci, sh-alti poati tsi n-ascapă ma cari suntu aspusi tu dictsiunar. Aesti zboară nu lipsescu vărăoară scriari cu hc, ca: că-ih-ci, chiurh-ci, ci-crih-ci, ciu-buh-ci, condrah-ci, tu-fih-ci, ci-flih-ci, bil-bih-ci, im-bruh-ci, etc. Ma avem aoa shi ndauă exceptsii, ca zboarăli, tsi lipsescu scriari: ah-ci, ar-hi-u-log, băh-ce, băh-cishi, bă-tăh-ci, boh-ci, buh-cea-gi, or-hes-tră, ză-năh-ci sh-alti poati tsi n-ascapă shi va hibă aspusi tu un dictsiunar niscariat ninga. Aesti zboară nu lipsescu scriari: ac-ci, ar-chi-u-log, băc-ce, băc-ci-shi, bă-tăc-ci, boc-ci, buc-cea-gi, or-ches-tră, ză-năc-ci, etc. (2) Litira k s-

află mash tu zboară xeani ică di arâzgă xeană, ca tu zboarăli tsi lipsescu totna scriari ca: kilo, kilogram, kilometru, Ke-ni-a, King, etc. shi ari totna sonlu-timelj, ascur al c/ch di ma nsus (va dzăcă, c, cându nu easti năntea-al e/i, shi ch cându easti năinti). Aesti zboară nu lipsescu vărãoară scriari: chilo, chilogram, chilometru, Che-ni-a, Ching, etc.

PRUBLEMĂ Tu-aestă prublemă va dăm un textu tu cari va si s-află ndauă zboară niscriati ghini. Lucrul a cititorlui va s-hibă ca s-li află aesti zboară, s-li ngrăpsească cum lipseashti shi s-află tsi regulă dit lectsii avem călcătă tu scriari. Băgats oară că regulili di scriari tsi va călcăm, suntu mash atseali dit aestă lectsii. Intrai tu casa-a lor. Casa nu para eara curată. Nicuchirlu durnja shi s-avdza cum hărhea. Nicuchira avea alăsată pri measă măcarea di-ună seară ninti shi aestă s-avea aspartă shi mbutsa. Shideam mbrostu, tu mesea di casă, pi ună kilimi lucrată cu mână, sh-videam limbidi că nu easti tră shideari n casă. Inshii nafoară tu băccelu dit avlii s-ljau niheamă vimtu. Nicuchirlu-a casăljei nu eara un om arău, bătăcci. Eară un om di inimă, mbistimen. Avea un bun haracter, eara nvitsat, yeatru-hirurgu cu multă prahtică. L-cunushteam ghini. Lu-arăsea si s-ducă sasculță orchestra la risturantu, s-avdă căntitsi armăneshti, ma lu-arăsea sh-ma multu să scrii shi scitească armăneashti. Tr-atsea acumpăra cărtsă armăneshti sh-cu-aestă s-poață s-agiută ca editura să stămpusească sh-ma multi cărtsă pri limba-a noastră.

DIZLIGAREA-A PRUBLEMĂLJEI Zboarăli tsi nu suntu scriati după regulili-a noastri suntu sumliniati. Deapoea, tră cati zbor, va saspunem regulili tsi fură călcati. Prublemă – Intrai tu casa-a lor. Casa nu para eara curată. Nicuchirlu durnja shi s-avdza cum hărchea. Nicuchira avea alăsată pri measă măcarea di-ună seară ninti shi aestă s-avea aspartă shi mputsa. Shideam mprostu, tu mesea di casă, pi ună chilimi lucrată cu mână, sh-videam limpidi că nu easti tră shideari n casă. Inshii nafoară tu bāhcelu dit avlii s-ljau niheamă vimtu. Nicuchirlu-a casăljei nu eara un om arău, bătăhci. Eară un om di inimă, mpistimen. Avea un bun caracter, eara nvitsat, yeatru-chirurgu cu multă practică. L-cunushteam ghini. Lu-arăsea si s-ducă s-ascultă orhestra la risturantu, s-avdă căntitsi armăneshti, ma lu-arăsea sh-ma multu să scrii shi s-citească armăneashti. Tr-atsea acumpăra cărtsă armăneshti, tra s-poață s-agiută cu-aestă, editura tsi stămbusea cărtsă pri limba-a noastră. (1) Regula dzătsi că zboarăli: « mbutsa, mbrostu, limbidi, mbistimen » lipsescu scriari cu mp, nu cu mb: « mputsa, mprostu, limpidi, mpistimen. Iară zborlu « stămpusea » easti ună exceptsie tsi si scrii « stămbusea » (2) Regula dzătsi că zboarăli: « hărhea, haracter,

hirurgu, practică » si ngrăpsescu cu c/ch, nu cu h: « hărchea, caracter, chirurgu, practică ». Ma avem shi exceptsiili: băccelu, bătăcci, orchestra tsi sã ngrăpsescu cu h, nu cu c/ch: bähcelu, bătăhci, orhestra. (3) Regula dzãtsi cã zborlu « kilimi » lipseashti si sã scrii « chilimi »; mash zboarãli xeani si scriu cu k.

LECTSIA 7

LECTSIA 7 – SCRIAREA-A LITIRILOR D, DZ, DH, E LITIRILI D, DZ, DH Dupã arãzga-a zborlui sh-dupã cum lj-easti pronuntsarea tu grailu di-acasã a omlui, sonurli-a litirãljei simplã d shi a litirilor compusi dh shi dz, suntu aspusi tu regula di ma nghios. Regulã: Litira simplã d (tsi nu-ari dupã ea litirli h shi z), poati s-aibã: (i) sonlu-timelj, latinescu, d, icã, (ii) tu ndauã zboarã di arãzgã grătseascã i arbinshascã, poati s-aibã, dupã cum easti grailu-a omlui, dauãli sonuri: sonlu latinescu d icã sonlu grãtsescu dhelta. Regulã: Litira compusã dz s-avdi cu un son tsi s-aflã nolgica di sonlu-timelj al d, shi sonlu-timelj al z. Regulã: Litira compusã dh ari totna sonlu grãtsescu dhelta. Bunãoarã: (1) Cãndu nu-ari dupã ea litira z icã h, litira d, s-pronuntsã cu sonlu latinescu d, tu zboarã ca: dadã, dai-ma, dis-car-cu, gar-du, gãr-di-nã, pã-du-ri, etc. Tu dictsiunarlu niscariat ninga, aesti zboarã va s-hibã scriati tuti, mash cu litira d. Ma, tu ndauã zboarã di arãzgã grătseascã (cãtivãrnãoarã arbinshascã) tsi s-aflã scriati cu d (nu dh), ca: da-lã, di-na-mi, das-cal, Di-mi-tri, etc. va s-pronuntsã, dupã cum easti grailu-a omlui: (i) cu sonlu latinescu d, icã (ii) cu sonlu grãtsescu dhelta (dh). (2) Cãndu litira d ari dupã ea litira z, litira compusã dz s-avdi ca tu zboarãli: a-ra-dzã, bu-dzã, dzãc, dzã-nã, dzea-nã, dzi-ni-ri, dzu-ã, etc. Aesti zboarã suntu scriati tu dictsiunar mash cu litira compusã dz. (3) Cãndu litira d ari dupã ea litira h, cum avem, bunãoarã, tu zboarãli dha-lã, dhi-na-mi, dhas-cal, Dhi-mi-tri, etc. litira compusã dh s-pronuntsã totna cu sonlu grãtsescu dhelta. Notã – Bãgats oarã cã ndauã zboarã dit punctili (1) shi (3) di ma nsus pot s-hibã scriati dauã turlii; em cu litira simplã d, em cu litira compusã dh (trã sonlu grãtsescu dhelta). Tu scriarea-a litirãljei d (shi a litirilor compusi dz shi dh), aflãm ãndauã prublemi. Nu shtim cum lipsescu scriari: (i) zboarãli tsi s-pronuntsã, sh-cu sonlu z, sh-cu sonlu dz; (ii) tuti zboarãli cari s-pronuntsã cu sonlu latinescu d ma s-pronuntsã shi cu sonlu grãtsescu dhelta (exceptsii hiindalui mash zboarãli grãtseshti tsi au intratã tora tu soni tu limbã shi suntu cunuscuti mash tu Grãtsie); shi (iii) zboarãli tsi au gruplu di litiri nd tsi poati si s-pronuntsã shi nt.

Aesti probleme sunt dizligati tu regula di ma nghios. Regulă: (1) Zboarâli tsi pot s-hibă pronuntsati shi scriati dauă turlii, shi cu dz shi cu z, lipsescu scriari cu dz; scriarea cu z nu easti apruceată. Mash că aesti zboară va poată s-hibă pronuntsati, sh-cu sonlu dz sh-cu sonlu z, după cum easti grailu-a omlui. (2) Zboarâli di-arăzgă grătsească (sh-poati arbinshască) cari au sonlu dhelta tu zbor, lipsescu scriari cu d, nu cu dh. Mash că scriarea-a zboarâlor cu dh easti apruceată ca ună variantă tr-atselj tsi vor s-aspună maxus că zboarâli lipsescu pronuntsari cu dhelta nu cu d. (3) Suntu zboară tsi pot s-hibă pronuntsati shi scriati sh-cu nd shi cu nt; multi di-aesti zboară lipsescu scriari cu nt ma suntu shi alti zboară tsi lipsescu scriari cu nd. Scriarea va si s-facă după cum easti aspusă tu un dictsiunar niscariat ninga. Exceptsiili la aesti reguli, va s-hibă-aspusi tu dictsiunar. Bunăoară: (1) Avem zboară tsi lipsescu scriari ca: bu-dză, dzac, dza-dă, dza-mă, dzan-gră, dza-ri, dza-tsi, dzăn/dză-nă, dzea-nă, dzea-dzit/dea-dzit/dzea-dit, dzi-ni-ri, dzu-ă, etc. Aesti zboară di ma nsus nu lipsescu vărănăoară scriari ca: bu-ză, za-c, za-dă, za-mă, zan-gră, za-ri, za-tsi, zăn/ză-nă, zea-nă, zea-dzit/zea-dit/dea-zit, zi-ni-ri, zu-ă, etc. cu tuti că suntu graiuri iu zboarâli s-pronuntsă cu z, nu cu dz. Omlu tsi zburashti acasă aesti graiuri, poati s-li pronuntsă cu z, ma s-u va, ma lipseashti s-li ngrăpsească totna cu dz, nu cu z. Exceptsii ca zborlu a-dză, tsi va poată s-aibă shi varianta a-ză, va s-hibă aspusi tu un dictsiunar niscariat ninga.

(2) Zboarâli veclji di-arăzgă grătsească (cătivărănăoară shi arbinishască), tsi s-avdu sh-cu sonlu grătsescu dhelta sh-cu sonlu latinescu d, suntu multi, shi eali lipsescu scriari cu d, ca zboarâliexempli: a-cri-dă, a-dim-tu, ad-yi-ses-cu, ai-do-nă, al-si-dă, ambud-yi-ses-cu, a-na-pud, an-ghidă, a-ra-dă, a-ră-dă-tsi-nă, av-de-lă, a-yiu-di-mă, chin-din, chi-ri-mi-dă, ca-dru, cir-da-chi, coardă, cur-de-li, cur-du-ses-cu, da-lă, das-cal, dghi-vă-ses-cu, di-cu-njar, di-na-mi, dip-lă, dis-poti, doa-ră, do-xă, e-xu-dă, fi-mi-ri-dă, fi-ri-dă, hăi-dip-ses-cu, id-yiu, il-pi-dă, lă-lu-dă, li-va-di, lumbar-dă, lus-chi-dă, mig-dal, mu-dis-tră, mu-li-di, pă-tri-dă, pir-di-că, pu-xi-ma-di, scu-ti-di, sin-doni, stă-fi-dă, tsi-gă-ri-dă, ur-dă, ur-di-e, zăr-ca-dă, etc. Ma zboarâli di ma nsus pot si s-ă ngrăpsească sh-cu dh – ma s-va omlu s-u spună maxus că s-avdu cu sonlu grătsescu dhelta – ca: a-cri-dhă, a-dhim-tu, adh-yi-ses-cu, ai-dho-nă, al-si-dhă, ambudh-yi-ses-cu, a-na-pudh, an-ghi-dhă, a-ra-dhă, a-ră-dhă-tsi-nă, av-dhe-lă, a-yiu-dhi-mă, chindhin, chi-ri-mi-dhă, ca-dhru, cir-dha-chi, coar-dhă, cur-dhe-li, cur-dhu-ses-cu, dha-lă, dhas-cal, dhghi-vă-ses-cu,

dhi-cu-njar, dhi-na-mi, dhip-lã, dhis-poti, dhoa-rã, dho-xã, e-xu-dhã, fi-mi-ri-dhã, fi-ri-dhã, hãi-dhip-ses-cu, idh-yiu, il-pi-dhã, lã-lu-dhã, li-va-dhi, lum-bar-dhã, lus-chi-dhã, migdhal, mu-dhis-trã, mu-li-dhi, pã-tri-dhã, pir-dhi-cã, pu-xi-ma-dhi, scu-ti-dhi, sin-dho-ni, stã-fi-dhã, tsi-gã-ri-dhã, ur-dhã, ur-dhi-e, zãr-ca-dhã, etc. Trã cititorlu intirisat dãm ma nghios ãndauã zboarã internatsiunali (loati dit dictsiunarlu-al Tachi Papahagi) cari lipsescu totna scriari cu d (sh-tu limba-a noastrã ca tu alanti limbi), ca: cru-cu-dil, cu-mi-di-e, del-fin, de-mun, der-mã, di-a-lec-tu, di-a-log, di-a-man-tu, di-plu-mat, di-plu-mã, discu, dog-mã, e-pi-di-mi-e, grad, i-de-i, idul, iod, li-mu-na-dã, lor-du, mi-lu-di-e, mi-toa-dã, mo-dã, mu-ne-dã, pa-ra-dig-mã, pa-ra-dis, pi-da-go-g, sar-de-lã, si-no-dã, so-dã, etc. Aesti zboarã cari pot si s-pronuntsã sh-cu dhelta, nu lipsescu vãrnãoarã scriari tu limba-a noastrã cu dh ca: cru-cu-dhil, cu-mi-dhi-e, dhel-fin, dhe-mun, dher-mã, dhi-a-lec-tu, dhi-a-log, dhi-a-mantu, dhi-plu-mat, dhi-plu-mã, dhis-cu, dhog-mã, e-pi-dhi-mi-e, gradh, i-dhe-i, idhul, iodh, li-mu-nadhã, lor-dhu, mi-lu-dhi-e, mi-toa-dhã, mo-dhã, mu-ne-dhã, pa-ra-dhig-mã, pa-ra-dhis, pi-da-go-g, sar-dhe-lã, si-no-dhã, so-dhã, etc. (3) Avem zboarã tsi pot s-aibã dauã virsiunj, cã pot si s-pronuntsã sh-cu gruparea di dauã litiri nt, sh-cu gruparea di dauã litiri nd. Dupã cum va u caftã zborlu, sh-dupã cum va hibã aspusi tu un dictsiunar niscariat ninga, aesti zboarã va si ngrãpseascã unã soe i dauã. Bunãoarã, avem zboarã tsi lipsescu scriari cu nt/nd, ca: ghi-gan-tu, in-da-ti, min-du-es-cu, murmin-ti/mur-min-tu, nvis-cã-min-tu, pun-ti, sin-ta-xã, sun-tu, etc. Aesti zboarã nu lipsescu vãrnãoarã scriari cu nd/nt, ca: ghi-gan-du, in-ta-ti, min-tu-es-cu, murmin-di/mur-min-du, nvis-cã-min-du, pun-di, sin-da-xã, sun-du, etc. Pi di-altã parti avem zboarã-exceptsii ca fan-taz-mã, cari pot si s-avdã shi si scrii shi fan-daz-mã. LITIRA E Litira e poati s-aibã ma multi sonuri: (i) poati s-aibã un son-timelj, ascur, di vocalã e; (ii) poati si s-avdã muljat, ca vocalã (cu unã semivocalã i ãn fatsã tsi s-avdi ma nu si scrii); va dzãcã, un son tsi si scrii e ma s-avdi ca diftongul ie; (iii) poati si s-avdã ca unã semivocalã, ca tu diftongul ea/ia; shi (iv) cãndu s-aflã ca unã vocalã e, niactsintuatã, tu bitisita-a multor zboarã (e-lu final), poati s-aibã dauãli sonuri e shi i, dupã cum easti grailu-a omlui. Sonlu 1 di Timelj: Vocala e (cãndu s-avdi e, NU s-avdi ca diftongul ie) Vocala e poatã s-aibã sonlu a ljei di timelj, shi si s-avdã: (i) Singurã, ca unã vocalã ahoryea, fãrã alti semivocali tu idyean silabã, ca tu zboarãli: me-si, metru, ne-gu-rã, per, tser, etc. (ii) Deadun cu semivocalili

i shi u shi s-facã parti dit un diftongu, ei shi eu, ca tu zboarãli, a-reu, bei, ca-ra-beu/ca-ra-bei, cu-leu/cu-lei, cur-cu-beu/cur-cu-bei, di-pis-ta-neu, gãb-jeu/gãb-jei, meu/ mei, pish-ti-rei, seu, trei, u-vreu/u-vrei, vrei, etc. Cu-aestu son, nu-avem vãrnã problemã. Sonlu 2: Vocala Muljatã e (cãndu s-avdi ma NU si scrii, ca diftongul ie) Tu nchisita di zboarã, sh-cãtivãrãoarã sh-tu mesea icã tu sonea-a lor, e-lu poati si s-pronuntsã muljat, cu unã semivocalã i dininti, tsi s-avdi ma nu si scrii, va dzãcã, e-lu s-pronuntsã ca diftongul ie. Regula generalã easti ca – cu ndauã exceptsii iu traditsia va s-u caftã scriarea cu ie – diftongul ie si sã scri e. Mash cã, cãtivãroarã, tu ndauã clasi (arãdz) di zboarã, sonlu e poati si s-avdã, sh-ca sonlu-timelj e, ma sh-ca sonlu muljat ie. Regulã – (1) Scriarea-a diftongului ie s-fatsi totna cu litira e; singurili exceptsii va s-hibã zboarã ca ier-ni/ier-nuri, Ie-ru-sa-lim (icã I-e-ru-sa-lim), shi alti ndauã cari, traditsiunal, s-au scriatã ashi. Ân particular, va si s-avdi totna ie: (i) litira e tsi yini dupã nj shi lj, shi (ii) litira e di la nominativlu shi vocativlu a zboarãlor fiminini tsi bitisescu cu vocalili ai/ae, ãi/ãe, ei/ ee, ie, oi/oe, ui/ue, (iu vocala dit soni nu easti actsintuatã shi dauãli vocali, s-aflã tu dauã silabi ahoryea) (2) Sonlu ie lipseashti scriari e (nu ie), cu tuti cã poati s-aibã dauãli sonuri (em sonlu-timelj e, em sonlu-a diftongului ie), cãndu sonlu e/ie yini dupã (i) consoanili c, g, j (ma nu nj shi lj), h (inclusiv ch, gh shi sh), y (sonlu gãrtsescu ghamma, nãinti di e), shi (ii) dupã vocalili ã, i, u. Bunãoarã: (1) Cãndu au diftongul ie dupã litirli compusi nj shi lj, zboarãli lipsescu scriari ca: lje-pur, ljer-tu, njedz, njel, Njer-curi, njer-gu, njer-lã, njer-su, (a) njeu, etc. Aesti zboarã nu lipsescu vãrãoarã scriari ca: ljie-pur, ljier-tu, njiedz, njiel, Njier-curi, njier-gu, njierlã, njier-su, (a) njieu, etc. (2) Nominativlu shi vocativlu-a zboarãlor fiminini tsi bitisescu cu ai/ae, ãi/ãe, ei/ee, ii/ie, oi/oe, ui/ue, (iu vocala din fatsã a/ã/e/i/o/u shi vocala i/e dit soni, niactsintuatã s-aflã tu dauã silabi ahoryea), diftongul ie dit coada-a zborlui lipseashti scriari e: (i) la nominativ, ca: bo-i/bo-e, ca-fe-i/ca-fe-e, ca-fi-ne-i/ca-fi-ne-e, chi-ma-ne-i/chi-ma-ne-e, ciudi-i/ciu-di-e, clja-i/clja-e, du-di-i/du-di-e, du-nja-i/du-nja-e, ga-i/ga-e, ha-re-i/ha-re-e, hu-i/hu-e, i-ti-i/i-ti-e, la-i/la-e, ma-i/ma-e, na-i/na-e, oa-i/oa-e, pa-i/pa-e, pa-re-i/pa-re-e, ploa-i/ploa-e, soi/so-e, ti-nji-i/ti-nji-e, u-i/u-e, etc. shi (ii) la vocativ ca: bo-e, ca-fe-e, ca-fi-ne-e, chi-ma-ne-e, ciu-di-e, clja-e, du-di-e, du-nja-e, ga-e, ha-re-e, hu-e, i-ti-e, la-e, ma-e, na-e, oa-e, pa-e, pa-re-e, ploa-e, so-e, ti-nji-e, u-e, etc. Aesti zboarã nu lipsescu scriari, la nominativ shi vocativ ca: bo-ie, ca-fe-ie, ca-fi-ne-

ie, chi-ma-neie, ciu-di-ie, clja-ie, du-di-ie, du-nja-ie, ga-ie, ha-re-ie, hu-ie, i-ti-ie, la-ie, ma-ie, na-ie, oa-ie, paie, pa-re-ie, ploa-ie, so-ie, ti-nji-ie, u-ie, etc. cu tuti că avem vidzutã scriitori cari scriu zboarãli di ma nsus cu ie (nu e, cum aspuni regula-a noastrã) ca, bunãoarã: bo-ie, clja-ie, ga-ie, la-ie, ma-ie, na-ie, oa-ie, pa-ie, ploa-ie, so-ie, etc. (3) Sonlu ie cari yini dupã (i) consoanili c, g, j (ma nu nj shi lj), h (inclusiv ch, gh shi sh), y shi (ii) dupã vocalili ã, i, u si ngrãpseashti cu e (nu cu ie) shi poati si s-avdã sh-ca sonlu-timelj a vocalãljei e. Zboarãli cu-aestu son lipsescu scriari totna cu e, ca bunãoarã: a-hiur-hes-cu, a-lãn-ces-cu, an-guces-cu, ãn-shi-edz, a-rã-es-cu, a-ru-shes-cu, a-yeas-pi/a-yes-chi/yes-par, az-gher, cã-pã-es-cu, ce-ti, che-fi, chen-dru, chep-tu, che-tri, cher, clu-ces-cu, da-mi-genj, dish-clji-edz, ed, ef-tin, es, fili-genj, flu-eri, ge-pi, ghe-lã, hãr-ches-cu, hãr-ges-cu, hã-rgiu-es-cu, her, her-bu, je-ljuri, lã-es-cu, ma-tu-yeli, min-du-es-cu, nã-rã-es-cu, ncã-ceri, ngru-shedz, sclã-vu-es-cu, shed, ta-bi-e-ti, trundu-es-cu, u-gechi, u-helj, vi-er, vur-ye-lã, ye-nos, ye-rac, yer-mu, zãp-ti-e etc. Aesti zboarã nu lipsescu vãrãoarã scriari ca: a-hiur-hies-cu, a-lãn-cies-cu, an-gu-cies-cu, ãn-shiiedz, a-rã-ies-cu, a-ru-shies-cu, a-yieas-pi/a-yies-chi/yies-par, az-ghier, cã-pã-ies-cu, cie-ti, chie-fi, chien-dru, chiep-tu, chie-tri, chier, clu-cies-cu, da-mi-gienj, dish-clji-iedz, ied, ief-tin, ies, fi-li-gienj, flu-ieri, gie-pi, ghie-lã, hãr-chies-cu, hãr-gies-cu, hã-rgiu-ies-cu, hier, hier-bu, jie-ljuri, lã-ies-cu, ma-tu-yieli, min-du-ies-cu, nã-rã-ies-cu, ncã-cieri, ngru-shiedz, sclã-vu-ies-cu, shied, ta-bi-ie-ti, trun-du-ies-cu, u-giechi, u-hielj, vi-ier, vur-yie-lã, yie-nos, yie-rac, yier-mu, zãp-ti-ie etc. Notã 1 – Tu regulã aspunem mash dauã exceptsii iu, traditsiunal, diftongul ie nu si scrii e. Ma suntu shi zboarã cari, dupã regula di ma nsus, lipsescu scriari cu e, nu cu ie, zboarã ca: ed, e-hlã, eri, es, prep, shi bu-ei, er-buri/er-ghi, es-chi, mã-ei, (pluralu a zboarãlor bu-ea-uã, ear-bã, eas-cã, mã-eauã), etc. cari traditsiunal s-au scriatã sh-cu ie ma sh-cu e. Aesti zboarã nu lipsescu scriari ca: ied, ie-hlã, ieri, ies, priep, shi bu-ie-i, ier-buri/ier-ghi, ies-chi, mã-ie-i, etc. Notã 2 – Aoa zburãm di sonlu-a diftongului ie, nu sonlu iu vocalili i shi e s-aflã tu dauã silabi ahoryea, ca bunãoarã, tu zboarãli: a-fi-e-ru-mã, ãn-shi-edz, di-e-tã, dish-clji-edz, hu-ri-e-ti, ni-eti, scri-es-cu, ta-bi-e-ti, vi-er, zãp-ti-e, etc. Sonlu 3: Semivocala e Semivocala e poati si s-aflã tu diftongul icã triftongul ea/ia, eo/io, eai/iai, eau/iau shi eoa/ioa/iua (vocali a/o, semivocali e/i/o/u). Trã diftongul ea/ia, shi triftondzãlj eai/iai, eau/iau shi eoa/ioa/iua dzãsim, tu sectsia-a sonlui a, cã: (i) diftongul ea/ia, si scrii ea

(mash tu ndauã zboarã-exceptsie si scrii cãtivãrãoarã ia), (ii) triftondzãlj eai/iai, eau/iau si scriu totna cu ea, vãrnãoarã cu ia,(iii) triftongul eoa/ioa/iua si scrii totna cu ioa, nu cu eoa/iua, shi (iv) discutsia trã eo/io, s-aflã tu unã lectsie ma nghios, iu va sã zburãm trã litira o. Sonlu 4: Vocala e (e-final cu pronuntsarea e/i) Prublema-a vocalãljei e, niactsintuatã, dit bitisita-a numilor masculini shi fiminini (substantivi, adjectivi, pronumi shi numirali) shi a formilor verbali, cari s-avdi tu ma multili graiuri shi ca vocalã i, va s-hibã discutatã tu lectsia-a sonlui i. Agiundzi s-dzãtsem aoatsi cã, zboarãli cu aestu i-final va poatã sã si scrii shi sã si pronuntsã dauãli turlii, sh-cu i-final sh-cu e-final, dupã cum easti grailu-a omlui. PRUBLEMI Tu-aesti prublemi va dãm un textu tu cari va si s-aflã ndauã zboarã niscriati ghini. Lucrul a cititorlui va s-hibã ca s-li aflã aesti zboarã, s-li ngrãpseascã cum lipseashti shi s-aflã tsi regulã dit lectsia di ma nsus avem cãlcatã tu scriari. Prublema 1 – Tu hoara-a noastrã s-afla un dhascal bun. Un ghigandu di om. Numa-a lui era Dhimetri. Lji nvitsa ficiorlji sã scrii shi sã dhghivãseascã ghini, sh-grãtseashti sh-armãneashti. Lã zburã di idheili dit cãrtsãli di sculii, di pãtridha-a lor Machidunia, lã pãrãvulsea pãrmithi cu-unã zãrcadhã din pãduri, di-unã lãludhã pi-un murmindi apãrãtsit, un crucudhil tsi s-ascãlda tu mardzinea di-arãu, un lordhu tsi-avea vinjitã s-veadã Machidunia, etc. Multsã ficiori eara oarfãnj. El lã dãdea mulidhi cu tsi sã ngrãpseascã, ãlj hãidhipsea cãndu scria ghini, lã dãdea limunadhã s-bea, cãndu lã eara seati, sh-multi alti. Fãtsea multi exudhi trã elj, sh-tr-atsea ficiorlji vrea multu s-yinã la sculii. Dhispoti, cari eara vinjit nu di multu chiro n hoarã, nu-l para cunushtea ghini dhascalu. Nu para-l vrea, cã el zãtsea cã easti armãn; cã tuts oaminjlji din hoarã sundu armãnj. Unã searã, dhascalu, cari nu eara un om anapudh, s-dusi la dhispoti sã-l veadã, s-lji zburascã di idheili a lui, s-aibã un dhialog cu el. Cãndu tritsea pundeã din hoarã, sh-cum fãtsea scutidhi, sã nchidicã di-unã chirimidhã din cali, sh-cãdzu. Ma nu s-agudi. Dupã cum u cãfta aradha, lj-adusi unã dhoarã. Un dhispu mplin di yimishi. Dupã tsi zburãrã multu, tu-un dhialectu grãtsescu tsi-l cunushtea doilji, dhispoti sh-dhascalu sã mbunarã, sh-di-atumtsea armasirã oaspits. Prublema 2 – Ploaia nu pãpsea s-cadã di ndauã oari di chiro, sh-aieri, la maia acasã, n-adunãm soia tutã. Mi dush sh-mini. Cum agiumshu la casa-ali maie, dishcljis poarta di hier tsi dãdea tuavlia-a casãljei sh-aclo vidzui yiernjilj tsi-avea inshitã, di itia-a ploailjei, nafoarã dit loc, gaia tsi sanvãrtea deavãrliga ta s-lji mãcã, ayieschi sum streaha di casã, shi un ied tsi s-agiuca cu oaia di ningã poartã.

Minduiescu cã soia-nj s-afla tutã n casã tu-atsea oarã, sh-tu chieptu, ahurhiescu saduchiescu haraua cã va lj-adun. Ved un di elj cã iasi din casã, shi-l ghiunuiescu cu tutã vrearea. Deadun intrãm ãn casã. Trunduiescu usha dupã mini cându-lj ved tuts alantsã cã s-cãpãiescu diarãdeari; avea vidzutã c-aveam adusã cu mini ndauã cãstãnj tsi vream s-li hierbu. Arãiescu prota cãstãnjli pri measã, aleg atseali yirminoasi tra sh-li-aruc, sh-alanti li bãgai pri foc ca s-hiarbã. DIZLIGAREA-A PRUBLEMIOR Zboarãli niscriati dupã regulili-a noastri suntu sumliniati. Deapoea, trã cati zbor, va s-aspunem regulili tsi furã cãlcati. Problema 1 – Tu hoara-a noastrã s-afla un dascal bun. Un ghigantu di om. Numa-a lui era Dimitri. Lji nvitsa ficiorlji sã scrii shi sã dghiv&atildeseascã ghini, sh-grãtseashti sh-armãneashti. Lã zburã di ideili dit cãrtsãli di sculii, di pãtrida-a lor Machidunia, lã pãrãvulsea pãrmithi cu-unã zãrcadã din pãduri, di-unã lãludã pi-un murminti apãrãtsit, un crucudil tsi s-ascãlda tu mardzinea di-arãu, un lordu tsi-avea vinjitã s-veadã Machidunia, etc. Multsã ficiori eara oarfãnj. El lã dãdea mulidi cu tsi sã ngrãpseascã, ãlj hãidipsea cându scria ghini, lã dãdea limunadã s-bea, cându lã eara seati, shmulti alti. Fãtsea multi exudi trã elj, sh-tr-atsea ficiorlji vrea multu s-yinã la sculii. Dispoti, cari eara vinjit nu di multu chiro n hoarã, nu-l para cunushtea ghini dascalu. Nu para-l vrea, cã el dzãtsea cã easti armãn; cã tuts oaminjlji din hoarã suntu armãnj. Unã searã, dascalu, cari nu eara un om anapud, s-dusi la dispoti sã-l veadã, s-lji zburascã di ideili a lui, s-aibã un dialog cu el. Cându tritsea puntea din hoarã, sh-cum fãtsea scutidi, sã nchidicã di-unã chirimidã din cali, sh-cãdzu. Ma nu s-agudi. Dupã cum u cãfta arada, lj-adusi unã doarã. Un discu mplin di yimishi. Dupã tsi zburãrã multu, tu-un dialectu grãtsescu tsi-l cunushtea doilji, dispoti sh-dascalu sã mbunarã, sh-di-atumtsea armasirã oaspits. (1) Regula dzãtsi cã zboarãli: « crucudhil, dhialectu, dhialog, dhiscu, idheili, limunadhã, lordhu », suntu zboarã tsi s-aflã tu limbili internatsiunali sh-eali lipsescu si s-avdã shi sã ngrãpseascã mash cu latinescul son d (vãrãoarã cu grãtsescul son dhelta): « crucudil, dialectu, dialog, discu, ideili, limunadã, lordu ». (2) Regula dzãtsi cã zboarãli: « anapudh, aradha, chirimidhã, dhascal, dhghivãseascã, Dhimitri, dhispoti, dhoarã, exudhi, hãidhipsea, lãludhã, mulidhi, pãtridha, scutidhi, zãrcadhã » si scriu cu sonlu latinescu d ca: « anapudh, aradha, chirimidhã, dhascal, dhghivãseascã, Dhimitri, dhispoti, dhoarã, exudhi, hãidhipsea, lãludhã, mulidhi, pãtridha, scutidhi, zãrcadhã » ma pot si sã ngrãpseascã sh-cu sonlu grãtsescu dhelta ashi cum easti faptu tu textul a noastru.

Tr-atsea aesti zboară nu lipsescu s-hibă lugursiri ca alatusuri! (3) Regula dzătsi că zboarăli: « ghigandu, murmindi, punde, sundu » cari au sonlu nd/nt lipsescu scriariashi cum suntu dati tu dictsiunar: « ghigantu, murminti, puntea, suntu ». (4) Regula dzătsi că zborlu « zătsea » lipseashti scriari « dzătsea ». Prublema 2 – Ploaea nu păpsea s-cadă di ndauă oari di chiro, sh-aeri, la maea acasă, n-adunăm soea tută. Mi dush sh-mini. Cum agiumshu la casa-ali mae, dishcljis poarta di her tsi dădea tuavlia-a casâljei sh-aclo vidzui yernjilj tsi-avea inshită, di itia-a ploailjei, nafoară dit loc, gaea tsi sanvărtea deavărliga ta s-lji măcă, ayeschi sum streaha di casă, shi un ed tsi s-agiuca cu oaea di ningă poartă. Minduescu că soea-nj s-afla tută n casă tu-atsea oară, sh-tu cheptu, ahurhescu saduchescu haraua că va lj-adun. Ved un di elj că easi din casă, shi-l ghiunuescu cu tută vrearea. Deadun intrăm ăn casă. Trunduescu usha după mini cându-lj ved tuts alantsă că s-căpăescu diarădeari; avea vidzută c-aveam adusă cu mini ndauă căstănj tsi vream s-li herbu. Arăescu prota căstănjli pri measă, aleg atseali yirminoasi tra sh-li-aruc, sh-alanti li băgai pri foc ca s-hearbă. (1) Regula dzătsi că diftongul ea/ia si scrii, di-aradă, ea, nu ia. Tr-atsea zboarăli: « gaia, hiarbă, iasi, maia, oaia, ploaia, soia » lipsescu scriari: « gaea, hearbă, easi, maea, oaea, ploaea, soea ». (2) Regula dzătsi că litira e poati si s-avdă di multi ori ca diftongul ie; ma si ngrăpseashti e, nu ie. Tr-atsea zboarăli: « aduchiescu, ahurhiescu, aieri, arăiescu, ayieschi, căpăiescu, chieptu, ghiunuiescu, hier, hierbu, ied, maie, minduiescu, trunduiescu, yiernjilj » lipsescu scriari: « aduchiescu, ahurhiescu, aieri, arăiescu, ayieschi, căpăiescu, chieptu, ghiunuiescu, hier, hierbu, ied, maie, minduiescu, trunduiescu, yiernjilj ».

LECTSIA 8 shi 9

LECTSIA 8 shi 9 – SCRIAREA-A LITIRILOR F, G, GH, Y, H LITIRA F Litira f ari mash un son-timelj ca tu zboarăli: fea-tă, fi-ri-dă, etc La scriarea-al f, putem s-avem mash dauă prublemi, tră cari featsim regula di ma nghios: Regulă: (1) Tră zboarăli tsi pot s-hibă pronuntsati shi scriati shi cu f shi cu v, nu-avem faptă vărănă regulă limpidi; cati zbor va si ngrăpsească după cum va hibă aspus tu un dictsiunar niscariat ninga. (2) Zboarăli tsi pot s-hibă pronuntsati shi scriati shi cu th (sonlu theta) shi cu t, f, shi cătivărăoară s, lipsescu scriari cu t, f, ică s. Aesti zboară va poată s-hibă pronuntsati sh-cu sonlu grătsescu theta, (shi scriati cu combinatsia di litiri th, ma s-u va ashi autorlu). Exceptsiili la aesti reguli va hibă aspusi tu un dictsiunar niscariat nica.

Bunãoară: (1) Sunt u zboară iu litira shi sonluv pot s-lja loclu a litirãljei shi a sonlui f. Ashi avem bunãoară zboară ca frun-di-dã, zu-grãf-ses-cu, etc. tsi pot s-hibã ngrãpsiti sh-pronuntsati shi vrun-di-dã, zu-grãv-ses-cu, etc. Aesti zboară lipsescu scriari, ashicum va s-hibã aspusi tu dictsiunarlu niscariat ninga: vrun-di-dã, zu-grãf-ses-cu, etc. (2) Sunt u zboară iu sonlu grãtsescu theta (theta) s-ari transfurmatã, trã multi graiuri armãneshti, tu sonlu a litirilor t, f icã s. Bunãoară, ashicum avem zboarãli tsi lipsescu scriari cu t, f icã s: ca-ti/ca-fi, pãr-mit/pãr-mif/pãr-mis, pif-chiu, psu-ti-e/psi-fi-e, ta-mã/sa-mã, fea-mi-nã, ti-lun-di/fi-lun-di, ti-melj/fi-melj, ti-mi-ri-dã/fi-mi-ri-dã, fir-ma-ni, sh-alti poati tsi sunt u aspusi tu dictsiunar. Ma, aesti zboară pot s-hibã scriati sh-cu th, ma s-u va ashicum autorlu, ca: ca-thi, pãr-mith, pith-hiú, psu-thi-e, tha-mã, thea-mi-nã, thi-lun-di, thi-melj, thi-mi-ri-dã, thir-ma-ni, etc. Exceptsiili va s-hibã aspusi tu un dictsiunar niscariat ninga. LITIRILI G, GH, Y (1) Dupã arãzga-a zborlui shi dupã pronuntsarea-a lui tu grailu di-acasã a omlui, litira simplã g (cãndu nu fatsi parti dit litira compusã gh) poati s-aibã trei sonuri:

(i) Cãndu nu s-aflã nãntea-a litirilor e shi i, litira simplã g ari sonlu-timelj, latinescu, ascur, ca bunãoară, atsel dit zborlu gã-lji-nã; (ii) Cãndu nu s-aflã nãntea-a litirilor e shi i, sh-trã ndauã zboară mash, litira simplã g poati s-aibã, piningã sonlu latinescu g, shi sonlu grãtsescu ghamma (cãndu poati si sã scrii shi gh) ca, bunãoară, tu zborlu gumar (cari poati si sã scrii shi ghu-mar); (iii) Cãndu s-aflã nãntea-a sonurlor e shi i, litira g ari un son latinescu, muljat, ca tu zborlu gio-ni. (2) Dupã arãzga-a zborlui, icã dupã pronuntsarea-a lui tu grailu di-acasã a omlui, litira compusã gh poati s-aibã dauã sonuri: (i) Cãndu nu s-aflã nãntea-a sonurlor e shi i, litira compusã gh ari sonlu grãtsescu ghamma, ca tu zborlu ghu-mar (cari poati si s-avdã shi gu-mar, iu g ari sonlu ascur latinescu g). (ii) Cãndu s-aflã nãntea-a sonurlor e shi i, litira compusã gh ari un son latinescu, ascur, ca bunãoară, atsel dit zborlu ghe-lã, bunãoară. (3) Dupã arãzga-a zborlui, shi dupã grailu di-acasã a omlui, litira y ari dauã sonuri: (i) Tu zboarãli armãneshti, sh-cãndu s-aflã nãntea-a sonurlor e shi i, litira y ari sonlu grãtsescu ghamma, ca tu zborlu yif-tu (cari poati si s-avdã shi sã si scrii shi ghif-tu); shi (ii) Tu zboarã xeani, poati s-aibã sonlu latinescu i (vocalã icã semivocalã), ca tu zboarãli Ye-men, York, etc. Regulã: (1) Litira simplã g, cãndu nu-ari dupã ea litirli e shi i (lungu i shcurtu), poati s-aibã dauãli sonuri (cãtivãrãoarã tu idyiul zbor): (i) sonlu-timelj, latinescu, ascur, g; shi (ii) sonlu grãtsescu , ascur, ghamma. (2) Litira simplã g,

cându ari după ea litirli e shi i (lungu i shcurtu), ari mash un son latinescu, muljat.

Regulă: (1) Litira compusă gh, cându nu-ari după ea litirli e shi i (lungu i shcurtu), ari mash sonlu grătsescu , ascur, ghamma. (2) Litira compusă gh, cându ari după ea litirli e shi i (lungu i shcurtu), poati s-aibă dauăli sonuri: (i) sonlu latinescu, ascur, shi (ii) sonlu grătsescu , muljat, ghamma.

Regulă: (1) Litira simplă y, cându s-află năintea-a litirilor e shi i, shi nu s-află tu zboară xeani, lipseashti totna pronuntsari cu sonlu grătsescu ghamma. (2) Litira simplă y, cându s-află tu zboară, ică numi xeani di lucruri, locuri, oaminj, etc. lipseashti pronuntsari cu sonlu latinescu i (vocală ică semivocală),

ashi cum easti pronuntsat tu limba xeană di iu yini zborlu. Băgats oară că: (1) Cându nu-ari litirili e shi i după năsă, litira simplă g (tsi nu fatsi parti dit litira compusă gh), poati s-aibă, după cum easti arăzga-a zborlui ică grailu-a omlui: (i) mash sonlu latinescu g ascur, ca tu zboarăli: ga-i/ga-e, gai-le, gal-bin, gu-vă, gu-ră, etc.; (ii) mash sonlu grătsescu ghamma, ca tu zboarăli: a-ga-pi, a-glis-tur, ag-nan-ghea, a-gni, a-goa-nă, a-grip-ni-e, a-nag-nos-ti, ar-găs-tir, bu-ga-zi, er-gu, gas-tru, glas-tră, gli-co, glin-di-ses-cu, le-mar-gu, lig-dă, pă-gur, pe-lar-gu, pi-ga-di, tag-mă, etc. (zboară grătseshti, cu exceptsia-a zborlui bugazi tsi poati s-yină di la turtsă; ică (iii) dauăli sonuri ascuri, em atsel latinescul g, em atsel grătsescul, ghamma, ca tu zboarăli: a-ga-lea, a-gal-mă, a-go-nja, a-gri-mi, a-gu-nes-cu, căv-gă, gra-mă, gră-mus-tean, gus-tu, gu-mar, i-gra-si-e, lu-gu-ri-e, lă-ga-ră, mă-gu-lă, pă-ga-nă, pă-ri-gu-ri-e, pli-gu-es-cu, si-gur, ti-ga-ni, vir-gu-ra-mi, zu-graf, etc.

Intirisantu easti ca s-aspunem aoa că: (i) Zboarăli di ma nsus cari s-avdu sh-cu sonlu latinescu g ascur, sh-cu-atsel grătsescul ghamma, pot s-hibă scriati, ma s-u va scriitorlu, sh-ca: a-gha-lea, a-ghal-mă, a-gho-nja, a-ghri-mi, a-ghu-nes-cu, căv-ghă, ghra-mă, ghră-mus-tean, ghus-tu, ghu-mar, i-ghra-si-e, lu-ghu-ri-e, lă-gha-ră, mă-ghu-lă, pă-gha-nă, pă-ri-ghu-ri-e, pli-ghu-es-cu, si-ghur, ti-gha-ni, vir-ghu-ra-mi, zu-ghraf, etc. (ii) Zboară ca ca-ta-log, di-a-log, fi-lo-log, gar-ga-ră, chi-rur-gu, mag, or-gan, pa-ra-dig-mă, pi-da-gog, po-li-log, pro-pa-gan-dă, ti-le-graf, ti-pu-gra-fi-e, tsi-ga-ră, vur-gar, etc. suntu tuti pronuntsati cu sonlu latinescu g (ca tu tuti limbili moderni dit Vestu tsi li cunushtem la editură) ma pri-armăneashti pot s-hibă tuti pronuntsati shi cu sonlu grătsescu ghamma (că probabil, zboarăli au intrată tu limbă prit limba grătsească). (2) Litira g, cându ari litirili e shi i după ea, ari mash sonlu latinescu g dultsi, muljat. Exceptsie u fac mash ândauă

neologhismii iu litira simplă g poati s-aibă shi sonlu grătsescu ghamma muljat.

Bunăoară, ashi avem zboarăli: (i) a-gioc, ngiur, bi-li-gi-chi, chi-ra-gi, gea-ba, gea-mi, ge-pi, gi-lit, gio-ni, giu-dic, giu-mi-ta-ti, hăn-gi, shi-că-gi, etc. cari s-pronuntsă mash cu sonlu latinescu g dultsi, muljat, shi (ii) zboarăli-exceptsii, ca gi-gan-tu/ghi-gan-tu, gim-nas-ti-că/ghim-nas-ti-că, fi-lo-lo-gi-e/fi-lo-lo-ghi-e, ne-o-lo-gis-mu/ne-o-lo-ghis-mu, etc. cari pot si s-pronuntsă sh-cu sonlu latinescu g muljat, sh-cu-atsel grătsescul ghamma muljat. (3) Cându ari litirili e shi i după ea, litira compusă gh, poati s-aibă: (i) mash sonlu latinescu g ascur, ca tu zboarăli: a-nan-ghi, ăn-tregghi, ghea-ur, ghe-gan, ghe-lă, ghi-de-ri, ghi-ni, ghi-ză, să-lă-ghes-cu, slaghi, slă-ghes-cu, etc.; ică (ii) dauăli sonuri, em atsel latinescul g ascur, em atsel grătsescul ghamma, după cum easti arăzga-a zborlui shi grailu-a omlui. Ahtări suntu zboarăli: a-ghi-sit, a-hor-ghea, an-ghez, an-ghi-sedz, dghi-vă-ses-cu, ghear-ghir, ghea-tru, ghif-tu, ghi-gan-tu, ghi-ra-chi-nă, ghi-tă-ga-ni, ghi-trip-ses-cu, Ghiz-mă-ciunj, hăr-ghi-e, lu-ghi-e, mă-ghea-uă, mă-ghip-ses-cu, mă-ghis-tru, ntur-ghi-ses-cu, sur-ghiu-nip-ses-cu, ur-ghi-e, vir-ghi-ră, etc. iu litira compusă gh poati si s-pronuntsă dauă turlii, sh-cu sonlu latinescu g ascur, sh-cu-atsel grătsescul ghamma muljat. Intirisantu easti ca s-aspunem aoa că ma multili zboară di ma nsus (cari suntu ngrăpsiti cu litira compusă gh sh-cari pot si s-pronuntsă dauă turlii, sh-cu sonlu latinescu g ascur, muljat sh-cu-atsel grătsescul ghamma muljat), suntu, multu cama multu, scriati cu y, ca: a-yi-sit, a-hor-yea, an-yez, an-yi-sedz, dyi-vă-ses-cu, year-yir, yea-tru, yi-ra-chi-nă, yi-tă-ga-ni, yi-trip-ses-cu, Yiz-mă-ciunj, hăr-yi-e, lu-yi-e, mă-yea-uă, mă-yip-ses-cu, mă-yis-tru, ntur-yi-ses-cu, ur-yi-e, vir-yi-ră, etc. că pronuntsarea-a lor easti multu ma multu cu sonlu grătsescu ghamma muljat dicăt cu-atsel latinescu g ascur muljat. Mash ändauă zboară ca yif-tu, yi-gan-tu, sur-yiu-nip-ses-cu, etc. si scriu ma multu cu gh, nu cu y, ca ghif-tu, ghi-gan-tu, sur-ghiu-nip-ses-cu, etc. că ashi suntu pronuntsati ma multu. Notă – Băgats oară că zboarăli cari au mash sonlu grătsescu ghamma muljat, si ngrăpsescu mash cu y nu să ngrăpsescu vărnoară cu gh. (4) Sonlu latinescu g ascur, poati si să ngrăpsească: (i) cu litira simplă g, cându nu s-află dinintea-a sonurlor e shi i, ca tu zboarăli: ga-i/ga-e, gai-le, gal-bin, gu-vă, gu-ră, etc. shi (ii) cu litira compusă gh, cându s-află dinintea-a sonurlor e shi i, ca tu zboarăli: a-nan-ghi, ăn-tregghi, ghea-ur, ghe-gan, ghe-lă, ghi-de-ri, ghi-ni, ghi-ză, să-lă-ghes-cu, slaghi, slă-ghes-cu, etc. (5) Sonlu grătsescu

ghamma ascur s-avdimash cându nu-ari după el sonurli e shi i, shi poati si sã ngrãpseacã: (i) cu litira simplã g, ân general, ca bunãoarã, zboarãli, cari easti ghini si sã ngrãpseascã totna ca: a-ga-lea, a-gal-mã, a-go-nja, a-gri-mi, a-gu-nes-cu, cãv-gã, gra-mã, grã-mus-tean, gus-tu, gu-mar, i-gra-si-e, lu-gu-ri-e, lã-ga-rã, mã-gu-lã, pã-ga-nã, pã-ri-gu-ri-e, pli-gu-es-cu, si-gur, ti-ga-ni, vir-gu-ra-mi, zu-graf, etc.; icã (ii) cu litira compusã gh, cându omlu va s-aspunã maxus cã gh lipseashti si s-avdã cu sonlu ghamma ascur; bunãoarã, idyili zboarã di ma nsus pot si sã ngrãpseascã shi: a-gha-lea, a-ghal-mã, a-gho-nja, a-ghri-mi, a-ghu-nes-cu, cãv-ghã, ghra-mã, ghrã-mus-tean, ghus-tu, ghu-mar, i-ghra-si-e, lu-ghu-ri-e, lã-gha-rã, mã-ghu-lã, pã-gha-nã, pã-ri-ghu-ri-e, pli-ghu-es-cu, si-ghur, ti-gha-ni, vir-ghu-ra-mi, zu-ghraf, etc. (6) Sonlu grãtsescu ghamma muljat s-avdi mash cându ari după el sonurli e shi i, shi poati si sã ngrãpseascã: (i) cu y, ân general, ca zboarãli tsi lipseacu scriari cu y: a-yi-nji, cã-liyi, chi-ni-yi, pã-yi-dã, pi-pir-yea-uã, sclayi, yer-mu, sir-yea-ni, Turyea, ur-yi-i/ur-yi-e, Ver-yea, Yea-ni, yea-tsã, yi-i-ta-ti, yi-li-i/yi-li-e, Yi-nar, yi-neam, yin-ghits, yi-oa-rã, Yior-gu, yip-tu, yi-ra-ma-ti, yish-tea-ri, yi-tsãl, yi-tã-ga-ni, yiu, etc.; (ii) cu gh, cãtivãroarã, cându zborlu poati si s-avdã sh-cu sonlu latinescu g ascur, ca tu zboarãli tsi pot si sã ngrãpseascã: a-ghi-sit, a-hor-ghea, an-ghedz, an-ghi-sedz, dghi-vã-ses-cu, ghear-ghir, ghea-tru, ghif-tu, ghi-gan-tu, ghi-ra-chi-nã, ghi-trip-ses-cu, Ghiz-mã-ciunj, hãr-ghi-e, lu-ghi-e, mã-ghea-uã, mã-ghip-ses-cu, mã-ghis-tru, ntur-ghi-ses-cu, sur-ghiu-nip-ses-cu, ur-ghi-i/ur-ghi-e, vir-ghi-rã, etc. ma pot si sã ngrãpseascã sh-cu y ca: a-yi-sit, a-hor-yea, an-yedz, an-yi-sedz, dyi-vã-ses-cu, year-yir, yea-tru, yif-tu, yi-gan-tu, yi-ra-chi-nã, yi-trip-ses-cu, Yiz-mã-ciunj, hãr-yi-e, lu-yi-e, mã-yea-uã, mã-yip-ses-cu, mã-yis-tru, ntur-yi-ses-cu, sur-yiu-nip-ses-cu, ur-yi-e, vir-yi-rã, etc; shi (iii) cu g tu ndauã neologhismi, cându zborlu poati si s-avdã trei turlii: cu sonlu latinescu g muljat ca zboarãli: gi-gan-tu, gim-nas-ti-cã, fi-lo-lo-gi-i/fi-lo-lo-gi-e, ne-o-lo-gis-mu, etc. ma cari pot si s-pronuntsã sh-cu sonlu grãtsescu ghamma muljat ca: yi-gan-tu, yim-nas-ti-cã, fi-lo-lo-yi-i/fi-lo-lo-yi-e, ne-o-lo-yis-mu, etc. icã cu sonlu latinescu g ascur, ca: ghi-gan-tu, ghim-nas-ti-cã, fi-lo-lo-ghi-i/fi-lo-lo-ghi-e, ne-o-lo-ghis-mu, etc. Discutsia di ma nsus aspuni marea prublemã tsi u-avem cu scriarea-a sonlui latinescu g shi grãtsescu ghamma. Cum lipseashti scriari un zbor cari (i) s-avdi mash cu sonlu grãtsescu ghamma, icã (ii) s-avdi sh-cu sonlu latinescu g sh-cu-atsel

grătsescu ghamma? Ună altă prublemă easti cu zboarăli tsi pot si s-avdă dauă turlii, sh-cu sonlu latinescu ge/gi dultsi, muljat, sh-cu-atsel latinescu j muljat. Tră tuti aesti zboară s-astăsi la simpozion, regula di ma nghios: Regulă: (1) Sonlu grătsescu ghamma ascur (cându ghamma nu s-află năntea-a sonurlor e shi i), lipseashti scriari cu g shi pronuntsarea va s-hibă cu sonlu latinescu ică grătsescu, după cum va s-u va omlu. Mash cându: (i) traditsia va s-u caftă, ică (ii) scriitorlu va s-u va maxus ca s-aspună că zborlu lipseashti pronuntsari cu sonlu grătsescu ghamma ascur, atumtsea va poată si să scrii sh-cu litira compusă gh. Aestă regulă s-aplică (easti bună) sh-la tuti zboarăli cari s-pronuntsă, după cum easti grailu-a omlui, sh-cu sonlu latinescu g, sh-cu-atsel grătsescul ghamma. (2) Sonlu grătsescu ghamma muljat (cându s-află năntea-a sonurlor e shi i), lipseashti scriari cu y shi pronuntsarea va s-hibă cu sonlu latinescu g ică grătsescu ghamma, după cum u va omlu. Mash cându: (i) traditsia va s-u caftă, ică (ii) scriitorlu va s-u va maxus ca s-aspună că zborlu lipseashti pronuntsari cu sonlu latinescu g-ascur i g-muljat, va poată si să scrii cu g ică cu combinatsia di litiri gh. Aestă regulă s-aplică (easti bună) sh-la tuti zboarăli cari s-pronuntsă, după cum easti grailu-a omlui, sh-cu sonlu latinescu g, sh-cu-atsel grătsescul ghamma. (3) Cându j-lu nu fatsi parti dit litirli compusi lj shi nj, shi zboarăli pot si s-avdă cu dauă sonuri, sh-cu sonlu ge/gi dultsi, muljat sh-cu sonlu j muljat, zboarăli va si să scrii cu ge/gi, nu cu j. Idyea regulă u-avem sh-la zboarăli-exceptsii cându j-lu yini după sonurli l shi n, ma sonlu j s-avdi ahoryea di sonurli l shi n (va dzăcă, j-lu easti ună litiră simplă shi nu fatsi parti di litirili compusi lj shi nj). După regula di ma nsus: (1) Tuti zboarăli tsi au sonlu grătsescu ghamma ascur, lipsescu scriari cu litira latinească g ca, bunăoară, zboarăli (aspusi ma năinti): a-ga-lea, a-gal-mă, a-ga-pi, a-glis-tur, ag-nan-ghea, a-gni, a-goană, a-go-nja, a-gri-mi, a-grip-ni-e, a-gu-nes-cu, a-gun-ses-cu, a-nag-nos-ti, ar-găs-tir, bār-ga-ci, bu-ga-zi, cāv-gă, er-gu, gas-tru, glas-tră, gli-co, glin-di-ses-cu, gra-mă, gră-mus-tean, gu-mar, gus-tu, i-gra-si-e, lă-ga-ră, le-mar-gu, lig-dă, lu-gu-ri-e, mă-gu-lă, pā-ga-nă, pā-gur, pā-ri-gu-ri-e, pe-lar-gu, pi-ga-di, pli-gu-es-cu, si-gur, tag-mă, ti-ga-ni, vir-gu-ra-mi, zu-graf, etc. Mash cându va s-u va maxus scriitorlu, ca zboarăli si s-avdă cu sonlu grătsescu ghamma, eali va poată s-hibă scriati sh-cu litira compusă gh, ca: a-gha-lea, a-ghal-mă, a-gha-pi, a-ghlis-tur, agh-nan-ghea, a-ghni, a-ghoa-nă, a-gho-nja, a-ghri-mi, a-ghrip-ni-e, a-ghu-nes-cu, a-ghun-ses-cu, a-nagh-nos-ti, ar-ghăs-tir, bār-gha-ci, bu-gha-zi, cāv-

ghã, er-ghu, ghas-tru, ghlas-trã, ghli-co, ghlin-di-ses-cu, ghra-mã, ghrã-mus-tean, ghu-mar, ghus-tu, i-ghra-si-e, lã-gha-rã, le-mar-ghu, ligh-dã, lu-ghu-ri-e, mã-ghu-lã, pã-gha-nã, pã-ghur, pã-ri-ghu-ri-e, pe-lar-ghu, pi-gha-di, pli-ghu-es-cu, si-ghur, tagh-mã, ti-gha-ni, vir-ghu-ra-mi, zu-ghraf, etc. (2) Tuti zboarãli tsi au sonlu grãtsescu ghamma muljat, (cari au dupã eali litira e icã i) lipsescu scriari cu litira y ca, bunãoarã, zboarãli (aspusi ma nsus): a-yi-sit, an-yez, an-yi-sedz, dyi-vã-ses-cu, year-yir, yea-tru, yi-ra-chi-nã, yi-tã-ga-ni, yi-trip-ses-cu, Yiz-mã-ciunj, hãr-yi-e, lu-yi-e, mã-yea-uã, mã-yip-ses-cu, mã-yis-tru, ntur-yi-ses-cu, ur-yi-e, vir-yi-rã, etc. Mash cându va s-u va maxus scriitorlu, ca zboarãli si s-avdã cu sonlu latinescu g muljat (cã s-aflã nãintea-a unui son e icã i), eali va poatã s-hibã scriati sh-cu litira simplã g icã litira compusã gh, ca: a-ghi-sit, an-ghez, an-ghi-sedz, dghi-vã-ses-cu, ghear-ghir, ghea-tru, ghi-ra-chi-nã, ghi-tã-ga-ni, ghi-trip-ses-cu, Ghiz-mã-ciunj, hãr-ghi-e, lu-ghi-e, mã-ghea-uã, mã-ghip-ses-cu, mã-ghis-tru, ntur-ghi-ses-cu, ur-ghi-e, vir-ghi-rã, etc. Avem shi exceptsii. Cându u caftã adetea, ãndauã zboarã ca atseali aspusi ma nghios, cari pot s-aibã dauãli sonuri, sh-atsel latinescu g, sh-atsel grãtsescu ghamma, ascur icã muljat, lipsescu scriari ca: fu-tu-gra-fi-i/fu-tu-gra-fi-e, ghif-tu, ghi-gan-tu, ghim-nas-ti-cã/gim-nas-ti-cã, ghim-na-ziu/gim-na-ziu, Ghior-ghi, ghir-ghi-nã, ghir-lan-dã, Ghir-ma-ni-i/Ghir-ma-ni-e, gra-ma-ti-cã, Gra-mus-ti, grã-mus-tean, ghiu-vã-ses-cu, pru-gra-mã, pru-pa-gan-dã, ti-gru, ti-pu-gra-fi-i/ti-pu-gra-fi-e, tsi-ga-rã, Vur-gã-ri-i/Vur-gã-ri-e, etc. Aesti zboarã nu lipsescu scriari ca: fu-tu-ghra-fi-i/fu-tu-ghra-fi-e, yif-tu, yi-gan-tu, yim-nas-ti-cã, yim-na-ziu, Yior-yi, yir-yi-nã, yir-lan-dã, Yir-ma-ni-i/Yir-ma-ni-e, ghra-ma-ti-cã, Ghra-mus-ti, ghrã-mus-tean, yiu-vã-ses-cu, pru-ghra-mã, pru-pa-ghan-dã, ti-ghru, ti-pu-ghra-fi-i/ti-pu-ghra-fi-e, tsi-gha-rã, Vur-ghã-ri-i/Vur-ghã-ri-e, etc. (3) Zboarãli tsi pot si s-avdã dauã turlii, sh-cu sonlu latinescu ge/gi muljat, sh-cu-atsel latinescu j muljat, lipsescu scriari cu ge/gi ca: gean-dar, gioc, gio-ni, giu-dets, giu-di-cat, giu-gas-tru, giu-gi-i, giu-giu-nar, gium-bã, giu-mi-ta-ti, giu-na-mi, giu-nar, giu-na-tic, giun-cu, giu-nel, giu-nes-cu, giu-neash-ti, giu-nop, giu-pã, giu-rat, etc. Aesti zboarã nu lipsescu scriari cu j ca: jan-dar, joc, jo-ni, ju-dets, ju-di-cat, ju-gas-tru, ju-gi-i, ju-ju-nar, jum-bã, ju-mi-ta-ti, ju-na-mi, ju-nar, ju-na-tic, jun-cu, ju-nel, ju-nes-cu, ju-neash-ti, ju-nop, ju-pã, ju-rat, etc. Zboarãli-exceptsii, iu combinatsiili di litiri lj shi nj nu s-avdu ca litiri compusi ma ca

dauã litiri pronuntsati ahoryea, lipsescu scriari cu ge/gi, ca zboarãli: con-gi, giun-giu-lã, nol-gi-can, hãn-gear, hin-gi, fin-gi, etc.; aesti zboarã nu lipsescu scriari cu j ca: con-ji, jun-ju-lã, nol-ji-can, hãn-jar, hin-ji, fin-ji, etc. Mash verbul nji-redz (shi tuti dirivatili-a lui) si ngrãpseashti cu nj shi s-citeashti n'ji-redz. Ma zboarãli-neologhismi cari, dupã noi, lipsescu scriari ca: a-ran-gea-men-tu, con-giunc-tsi-i/con-giunc-tsi-e, in-gec-tsi-i/in-gec-tsi-e etc. va poatã s-armãnã, trã tora di oarã, exceptsii la exceptsii cari pot s-hibã scriati shi ca: a-ran-ja-men-tu, con-junc-tsi-i/con-junc-tsi-e, in-jec-tsi-i/in-jec-tsi-e, etc.

LITIRA H Dupã cum easti scriatã (ca litirã simplã i parti dit unã litirã compusã), litira h ari trei sonuri: (i) poati s-aibã sonlu-timelj ascur, ca tu zborlu ha-lã; (ii) poati s-aibã sonlu-timelj muljat, ca tu zboarãli ti-hi, shi her-bu; shi (iii) poati s-aibã sonlu mut cându nu s-avdi cã fatsi parti di litirili compusi: ch, gh, dh, th, sh, ca tu zboarãli chea-trã, ghi-ni, dha-lã, thi-melj shi shar-pi. Regulã: (1) Cându (i) nu fatsi parti dit litirili compusi ch, gh, dh, th, shi sh, shi (ii) nu s-aflã dinintea-a litirilor e shi i, litira h ari sonlu-timelj ascur. (2) Cându (i) nu fatsi parti dit litirili compusi ch, gh, dh, th, shi sh shi (ii) s-aflã dinintea-a litirilor e shi i, litira h ari sonlu timelj muljat. (3) Cându fatsi parti dit litirili compusi ch, gh, dh, th, shi sh, litira h ari sonlu mut (va dzãcã nu s-avdi ma alãxeashti sonlu a litirãljei di nãintea-a ljei). Exceptsii la aesti reguli va hibã aspusi tu un dictsiunar niscariat ninga. (1) Cându nu fatsi parti di litirili compusi ch, gh, dh, th, sh litira h ari: (i) sonlu ascur, cându nu-ari sonurli e shi i s-yinã dupã nãsã ca, bunãoarã, tu zboarãli: a-ri-ha-ti, ha-ri, hã-la-ti, hu-nip-ses-cu, ih-ti-ba-ri, prãh-ti-ses-cu, voa-hã, za-ha-ri, etc. (ii) sonlu muljat, cându ari sonurli e shi i s-yinã dupã nãsã ca, bunãoarã, tu zboarãli: a-hiur-hes-cu, hea-vrã, her, her-bu, i-si-hi-i, sti-hiu, ti-hi, etc. Bãgats oarã cã tu-aesti zboarã h-lu s-pronuntsã hi (i shcurtu), ca: a-hiur-hies-cu, hia-vrã, hier, hier-bu, etc. Notã – Nu-ari s-facã tsiva cã sonurli di ma nsus a litãriljei h, ascur icã muljat, nu suntu lugursiti ca unã. Trã lucrul a nostru, eali suntu unã soe. (2) Cându yini dupã litirili c, g, d, t, s, litira h easti ufilisitã mash tra s-alãxeascã sonlu a litirãljei din fatsã; ca s-nã da litirili compusi ch, gh, dh, th, sh. Tra-sea dzãtsem cã litira h easti mutã. Aveam aspusã tu alti lectsii ma nãinti cã: (i) Nãintea-a litirilor e shi i, sonurli c shi g s-moalji. Tra sã-sh lja diznou sonlu a lor ascur, litira h si scrii namisa di litirili c shi g di-unã parti shi vocalili e shi i di-alantã parti. Ashi avem litirili compusi ch shi gh, ca tu zboarãli chea-trã, che-fi, ghe-lã, ghi-ni, etc.

(ii) Cându litira h s-află după litirili d shi t, avem litirili compusi dh shi th cu cari si ngrăpsescu, mash cându vrem s-aspunem maxus, că zboară ca: dha-lă, dhas-cal, thimelj, thim-nja-mă, etc. bunăoară, s-avdu cu sonurli gârteshti dhelta shi theta, nu cu sonlu latinescu d ică t. (iii) Iară tu soni, cându h-lu yini după litira s, avem litira compusă sh (di cari va zburăm ma nclo) tsi s-avdi ca tu zboarăli: a-gâr-shes-cu, a-shi, sha-in, shi-lji, etc. Nota 1 – La regulili di ma nsus avem shi exceptsii. Suntu zboară iu litirli ch, th shi sh nu suntu litiri compusi ma litiri tsi s-avdu ahoryea. Cu tuti că avem zburătă (i va si zburăm ma nclo) tu alti lectsii tr-aesti exceptsii, minduim că easti ghini s-aspunem sh-aoa ndauă zboară. Avem aspusă chiola că zborlu mecheme – tsi s-avdi mec-he-me – va scriari mek-he-me! iară la Simpozionlu di Standardizari a Scriariljei Armănească di Bituli s-astăsi regula ca: (i) Zboarăli: catashisi, iposhisi, ipushisescu, shi sholarhiu – tsi s-avdu: ca-tas-hi-si, i-pos-hi-si, i-pus-hi-ses-cu, shi s'ho-larhiu – si sã scoată dit limbă shi nu mata hibă ufilisiti. (ii) Zboarăli arăshirat, shizmă, sheză shi Voshopoli – tsi s-avdu: a-răs-hi-rat, s'hiz-mă, s'he-ză shi Vos-ho-po-li – va si ngrăpsească a-răs-chi-rat, schiz-mă, sche-ză shi Vos-co-po-li. (iii) Zboară ca alithea, bathava, shi fithea-uă – tsi s-avdu: a-lith-hea, bat-ha-va, shi fit-hea-uă ică neologhismi (zboară compusi, cu un prifixu trans ică dis shi un zbor tsi nchiseashti cu h), ca dishămari, dishiintsedz, transhumantsă, etc. – tsi s-avdu: dis-hă-ma-ri, dishi-in-tsedz, trans-hu-man-tsă, etc. – shi dirivati di-a lor va s-armănă scriati ashică exceptsii. Nota 2 – Avem sh-njica prublemă cu zboarăli tsi pot s-pronuntsă dauăli turlii, sh-cu h, sh-cu c, tră cari sburăm tu lectsia-a litirăljei c. Adutsem aminti zboarăli tsi li-aspusim aclo că lipsescu scriari cu c: prac-ti-că, ca-rac-ter, chi-rur-gu, ef-che-li, hăr-ches-cu, if-chi-i/if-chi-e, mi-lan-cu-li-i, etc. shi zboarăli tsi lipsescu scriari cu h: ah-ci, ar-hi-u-log, bäh-ce, bäh-ci-shi, bă-täh-ci, boh-ci, buh-cea-gi, or-hes-tră, ză-näh-ci, etc. Alanti zboară niaspusi aoa, va si s-află aspusi tuti tu un dictsiunar, niscriat ninga. PRUBLEMI Tu-aesti prublemi va dăm un textu tu cari va si s-află ndauă zboară niscriati ghini. Lucrul a cititorlui va s-hibă ta s-li află aesti zboară, s-li ngrăpsească cum lipseashti shi s-află tsi regulă dit lectsia di ma nsus avem călcată tu scriari. Prubema 1 – Deadun cu ndoi oaspits tsi yinea di Yramusti, un yrămustean sh-un vuryar, imnam ayonja cătră casă, parcă earam avinats di-ună păyană. Ma cum tricum pristi-ună măyulă-analtă, avursim niheamă shi nchisim s-immnăm cama preayalea. N-apruchem di casă. Tu-avlii vidzum ună piyadi, sh-ningă piyadi, un yitsăl

sh-un yumar. Nafoarã ningã ushi, vidzum unã ylastrã cu lãludz. Nãinti ca s-intrãm ãn casã, shidzum niheamã chiro nafoarã di bium cãti-unã tsiyarã. Mash deapoea intrãm ãn casã. Nicuchira n-ashtiptã ghini shi nã miscu cu-un cafe sh-cu ylico. Nã deadi sh-cãti-un pãyur di yin. Vidzãndalui cã nã eara foami, nicuchira bãgã tiyanea pi foc, bãgã s-tsiyãrseascã ndauã ouã tu niheamã liydã cu tsãyãridz. Nu eram lemaryi, ma cum nã eara foami, ãlj featsim yustul a nicuchirãllei sh-mãcãm ouãli cu multã orixi. Problema 2 – Cu-unã bocci tu mãnã, un hirurgu sh-un archiolog intrarã tu-un risturantu. Aclo s-ashtirnurã la unã measã shi asculta cu milanhulii, cãntitsili tsi prahtica unã orchestrã. La unã measã di ningã nãshi durnja sh-hãrhea vãrtos un bãtãcci di om tsi s-avea mbitatã. Dupã tsi mãcarã ghini, sh-cã lj-arãsi multu ghela adratã di ahcilu-a risturantului, alãsarã pri measã unã bãccishi bunã. DIZLIGAREA-A PRUBLEMILOR Zboarãli tsi nu suntu scriati ghini va s-hibã sumliniati. Deapoea, trã cati zbor, va s-aspunem regulili tsi furã cãlcati. Problema 1 – Deadun cu ndoi oaspits tsi dipunea di Gramusti, un grãmustean sh-un vurgar, imnam agonja cãtrã casã, parcã earam avinats di-unã pãganã. Ma cum tricum pristi-unã mãgulã-analtã, avursim niheamã shi nchisim s-imnãm cama preagalea. N-apruchem di casã. Tu-avlii vidzum unã pigadi, sh-ningã pigadi, un yitsãl sh-un gumar. Nafoarã ningã ushi, vidzum unã glastrã cu lãludz. Nãinti ca s-intrãm ãn casã, shidzum niheamã chiro nafoarã di bium cãti-unã tsigarã. Mash deapoea intrãm ãn casã. Nicuchira n-ashtiptã ghini shi nã miscu cu-un cafe sh-cu glico. Nã deadi sh-cãti-un pãgur di yin. Vidzãndalui cã nã eara foami, nicuchira bãgã tiganea pi foc, bãgã s-tsigãrseascã ndauã ouã tu niheamã ligdã cu tsãgãridz. Nu eram lemaryi, ma cum nã eara foami, ãlj featsim gustul a nicuchirãllei sh-mãcãm ouãli cu multã orixi. (1) Regula dzãtsi cã zboarãli cari si scriu cu unã litirã g (tsi nu-ari dupã ea sonlu e icã i), ari (i) mash sonlu latinescu g, (ii) mash sonlu grãtsescu ghamma, icã (iii) dauãli sonuri, sh-atsel latinescu g sh-atsel grãtsescu ghamma. Mash atumtsea cãndu cititorlu va s-aspunã maxus cã s-avdu cu sonlu grãtsescu ghamma, zboarãli sã scriu cu gh, nu cu y. Tr-atsea, zboarãli: « ayonja, pãyanã, mãyulã, preayalea, piyadi, yumar, ylastrã, ylico, pãyur, tiyanea, tsiyãrseascã, liydã, tsãyãridz, yustul », nu lipsescu vãrnãoarã scriari ashi (cu y). Regula easti ca aesti zboarã sã si ngrãpseascã: (i) « agonja, pãganã, mãgulã, preagalea, pigadi, gumar, glastrã, glico, pãgur, tiganea, tsigãrseascã, ligdã, tsãgãridz, gustul », icã, atumtsea cãndu vrem s-aspunem maxus cã s-avdu cu ghamma grãtsescu, eali lipsescu scriari:

(ii) « aghonja, pāghanā, māghulā, preaghalea, pighadi, ghumar, ghlastrā, ghlico, pāghur, tighanea, tsighārseascā, lighdā, tsāghāridz, ghustul ». (2) Regula dzātsi cā zboarāli: « Yramusti, yrāmustean, vuryar, tsiyarā », sã ngrāpsescu: « Gramusti, grāmustean, vurgar, tsigarā ».

(3) Bāgats oarā cā zboarāli: « yitsāl, yin, lemaryi » suntu scriati ashi cum lipseashti, cu y, cā eali s-avdu totna cu sonlu grātsescu ghamma, tsi-ari dupā el, sonurli e shi i. Prublema 2 – Cu-unā bohci tu mǎnā, un chirurgu sh-un arhiulog intrarā tu-un risturantu. Aclo s-ashtirnurā la unā measā shi asculta cu milanculii, cāntitsili tsi practica unā orhestrā. La unā measā di ningā nāshi durnja sh-hārchea vārtos un bātāhci di om tsi s-avea mbitatā. Dupā tsi mǎcarā ghini, sh-cā lj-arāsi multu ghela adratā di ahcilu-a risturantului, alāsarā pri measā unā bāhcishi bunā. Regula dzātsi cā suntu zboarā tsi si ngrāpsescu mash cu c (nu cu h), sh-alti zboarā tsi sã ngrāpsescu mash cu h (nu cu c). Tr-atsea zboarāli: « bocci, hirurgu, archiulog, milanhulii, prahtica, orhestrā, hārhea, bātācci, bāccishi », lipsescu scriari: « bohci, chirurgu, arhiulog, milanculii, practica, orhestrā, hārchea, bātāhci, bāhcishi ».

LECTSIILI 10 shi 11

LECTSIILI 10 shi 11 – SCRIAREA-A LITIRĀLJEI I Litira i poati s-aibā ma multi sonuri. Poati s-hibā: (i) unā vocalā i tsi s-avdi cu un son-timelj, ascur; (ii) unā vocalā i, niactsintuatā, tu bitisita-a ma multor zboarā (i-lu final), cari poati si s-avdā (di nai ma multili ori, ma nu totna) cu dauāli sonuri i shi e, dupā cum easti grailu-a omlui; (iii) unā vocalā i, icā unā semivocalā i, cari poati si s-avdā, sh-ca sonlu grātsescu yi/ye (ghamma); (iv) unā semivocalā i, cari s-avdi cu unā semivocalā u (niscariatā) dupā ea; shi (v) unā semivocalā i – cari s-avdi singurā, fārā ca s-aibā unā vocalā u (niscariatā) ningā ea, icā s-avdi deadun cu alti vocali tu un diftongu icā triftongu – cari poati si sã scrii, ma poati shi s-nu sã scrii, dupā cum u caftā litira di nāintea-a ljei. Sonlu 1 di Timelj: Vocala i Cāndu s-avdi, vocala i lipseashti scriari ca i (tu ndauā zboarā sh-ca e, ma trā aesti zboarā va zburām tu unā altā sectsii ma nghios). Vocala i poati si s-avdā: (i) ahoryea sh-fārā altā semivocalā tu idyēa silabā, ca tu zboarāli: cā-ni, cu-pi-i, ghi-ni, if-cu-li-i, i-mir, im-nu, min-ti, ni-or, etc. icā (ii) deadun cu unā semivocalā tu idyēa silabā, parti dit diftondzālji iu (vocalā i, semivocalā u) shi ii (protlu i vocalā, andoilu i semivocalā); ca tu zboarāli: ar-niu, cār-ci-liu, cār-di-liu, cu-pii (pluralu di la

cu-pi-i/cu-pi-e), hiu, ir-njiu, ir-njii (pluralu di la ir-nji-i/ir-nji-e), scriu, scrii, shtiu, sti-hiu, sti-hii, ti-riu, ti-rii, u-ra-niu, u-ra-nii, etc. Nota 1 – Tu-aesti zboară di ma nsus, diftongul iu (vocală i, semivocală u) nu easti idyiul lucru cu: (i) diftongul iu (semivocală i, vocală u) tsi lu-aflăm tu zboară ca: a-pan-ghiu, chi-mi-tir-yiu, cuf-chiu, id-yiu, is-chiu, mis-tir-yiu, scljin-ciu, zmel-ciu, etc. necă (ii) combinatsia di litiri, semivocala iu, (iu dauăli sonuri, i shi u suntu semivocali), sh-iu mash semivocala i si scrii; semivocala u nu si scrii. Tr-aestu lucru va zburăm tu alti sectsii ma nghios.

Nota 2 – Băgats oară că ma nsus avem zboară ca: cu-pi-i/cu-pi-e, if-cu-li-i/if-cu-li-e, min-ti/min-te, etc. tră cari, vocala i dit soni, poati, tu ndauă grai, si s-avdă shi si să scrii sh-ca ună vocală e. Tr-aesti zboară va zburăm sh-tu ună altă sectsii ma nghios.

Tră tora di oară va zburăm di-aesti zboară mash tră problemili tsi au s-facă cu scriarea-a sonlui i. Vocala i cu sonlu-lj di timelj nă da, tu scriari, mash ună singură problemă: aclo iu, vocala i poati si s-avdă, em ca ună vocală, em ca ună semivocală i, shi om lu nu shtii tsi s-facă, « s-u scrii ma s-nu u scrii? » Regulă – (1) Vocala i dit bitisita-a unui zbor – cari s-avdi di multi ori sh-ca ună semivocală – lipseashti totna scriari (că s-avdi ică nu s-avdi) cându yini (i) după dauă i ma multi consoani, simpli i compusi, ică (ii) după ună consoană complexă x. (2) Cându vocala i s-află, fără actsentu, tu bitisita-a unui zbor masculin shi niutru singular, shi cându zborlu s-articuleadză, atumtsea, i-lu din fatsa-a articolui (i) poati si s-facă semivocală shi s-nu si scrii, cându zborlu bitiseashti cu ri shi ni tsi yini după ună vocală, ma (ii) poati s-armănă vocală ică poati si s-facă semivocală, ma lipseashti totna scriari, tră tuti alanti zboară, inclusiv zboarăli cari bitisescu cu ri shi ni tsi yini după ună consoană. (3) Tră tuti alanti zboară, scriarea ică niscriarea-a sonlui i va si s-facă după cum va hibă aspusi zboarăli tu un dictsiunar, niscriat ninga. Bunăoară: (1) Cându bitisescu cu vocala i tsi yini după dauă consoani, zboarăli lipsescu totna scriari cu i ca zboarăli-exempli: cor-ghi, lim-bi, o-clji, por-tsi (prăvdză), sher-chi, tser-ghi, tum-bi, etc. Ma zboarăli di ma nsus pot s-hibă pronuntsati, cătivărăoară, sh-cu ună semivocală i tu bitisită tsi lipseashti scriari; zboarăli nu lipsescu scriari fără i ca: corgh, limb, oclj, ports, sherch, tsergh, tumb, etc. (2) Cându s-articuleadză, zboarăli masculini (shi niutri singular) tsi bitisescu cu ri shi ni (vocală i, niactsintuată) tsi yini după ună vocală, ca: că-ni, căr-bu-ni, cheap-ti-ni, dzi-ni-ri, gio-ni, ma-ri, sfrea-di-ni, soa-ri, tă-ciu-ni, etc. pot ca să sh-u-alăxească vocala i (dit ri shi ni) tu semivocală. Tr-atsea, zboarăli di ma nsus pot

s-hibã pronuntsati shi scriati dauã turlii. Unã soi easti: (i) la nominativ shi acuzativ singular: cã-ni-li, cãr-bu-ni-li, cheap-ti-ni-li, dzi-ni-ri-li, gio-ni-li, ma-ri-li, sfrea-di-ni-li, soa-ri-li, tã-ciu-ni-li, etc. shi (ii) la genitiv shi dativ singular: cã-ni-lui, cãr-bu-ni-lui, cheap-ti-ni-lui, dzi-ni-ri-lui, gio-ni-lui, ma-ri-lui, sfrea-di-ni-lui, soa-ri-lui, tã-ciu-ni-lui, etc. Ma zboarãli di ma nsus, pot s-hibã s-hibã pronuntsati shi scriati sh-unã altã soi: (i) la nominativ shi acuzativ singular: cãn-li, cãr-bun-li, cheap-tin-li, dzi-nir-li, gion-li, mar-li, sfrea-din-li, soar-li, tã-ciun-li, etc. shi (ii) la genitiv shi dativ singular: cãn-lui, cãr-bun-lui, cheap-tin-lui, dzi-nir-lui, gion-lui, mar-lui, sfrea-din-lui, soar-lui, tã-ciun-lui, etc. (3) Cãndu s-articuleadzã, zboarãli masculini (shi niutri singular) tsi nu bitisescu cu ri shi ni (vocalã i, niactsintuatã) tsi yini dupã unã vocalã (cazlu aspus ma nsus), zboarã ca: a-ra-tsi, a-rea-ti, cljash-ti, giu-nea-li, oas-pi, veard-di, etc. sh-lu tsãn i-lu ca vocalã (sh-cã s-avdi i nu s-avdi ca unã semivocalã i), lipsescu totna scriari: (i) la nominativ shi acuzativ singular: a-ra-tsi-li, a-rea-ti-li, cljash-ti-li, giu-nea-li-li, oas-pi-li, veard-di-li, etc. shi (ii) la genitiv shi dativ singular: a-ra-tsi-lui, a-rea-ti-lui, cljash-ti-lui, giu-nea-li-lui, oas-pi-lui, veard-di-lui, etc. Tu ndauã zboarã, vocala i poati si s-avdã sh-ca unã semivocalã ma aesti zboarã nu lipsescu scriari: (i) la nominativ shi acuzativ singular: a-rats-li, a-reat-li, cljasht-li, giu-neal-li, oas-pli, veard-li, etc. shi (ii) la genitiv shi dativ singular: a-rats-lui, a-reat-lui, cljasht-lui, giu-neal-lui, oas-plui, veard-lui, etc. (4) Zboarã ca pri-im-na-ri poati si s-avdã tu zburãrea di-aradã prim-na-ri. Scriarea-a aishtor zboari va si s-facã dupã cum va s-hibã aspusã tu un dictsiunar niscriat ninga.

Nota 1 – Aoa zburãm mash trã zboarãli tsi armãn idyili, zboarã iu vocala i s-pronuntsã ca unã semivocalã. Nu zburãm di zboarã tsi s-alãxescu di la singular la plural, zboarã ca: a-pan-di-si, dur-nji-ri, fe-si, mu-tri-ri, ti-hi, tim-bi-hi, etc. cari au singularlu cu vocala i, shi pluralu cu semivocala i: a-pan-disi, dur-njiri, fesi, mu-triri, tihi, tim-bihi, etc. Nota 2 – Aoa zburãm mash trã zboarãli tsi bitisescu cu vocalã i pri cari nu cadu actsentul. Zboarãli tsi bitisescu cu vocala i pri cari cadu actsentul, zboarã ca: chi-ra-gi, hãn-gi, shi-cã-gi, va-li, etc. cãndu s-articuleadzã, nu sh-lu cher aestu i, armãni totna ngrãpsit. Nota 3 – Suntu multi zboarã cari, la plural, bitisescu tu ndauã grai cu ã, tu alti grai cu i. Ahtãri suntu zboarãli tsi bitisescu, la plural, cu consoanili compusi ts shi dz, la cari zboarã s-adavgã shi zborlu « zboarã ». Aesti zboarã va si scrii cu ã, nu cu i.

Bunãoarã, zboarãli tsi lipsescu scriari cu ã, suntu zboarã ca: bratsã, budzã, cãrtsã, gãrnutsã, multsã, muntsã, pãrintsã, puntsã, zboarã, etc. zboarã tsi nu lipsescu scriari (cu tuti cã s-avdu, tu multi grai, cu i) ca: bratsi, budzi, cãrtsi, gãrnutsi, multsi, muntsi, pãrintsi, puntsi, zboari, etc. Alti zboarã ca aesti di ma nsus va si s-aspunã tu un dictsiunar niscariat ninga. Sonlu 2: Vocala i Niactsintuatã dit bitisita-a unui zbor cari poati si s-avdã shi sã si scrii sh-ca unã vocalã e. Regulã – (1) Numili polisilabi, masculini shi fiminini (substantivi, adjectivi, pronumi shi numirali) shi formili verbali tsi bitisescu la singular icã la plural cu vocala i, niactsintuatã, pot s-hibã scriati shi pronuntsati, tu bitisitã, dupã traditsie shi grai, shi cu e. (2) Adverbili, articulili, pripozitsiili shi congiunctsiili cari bitisescu cu vocala i, (i) lipsescu scriari totna cu i; cãndu suntu monosilabi (exceptsia easti articul li), shi (ii) pot s-hibã scriati, sh-cu i sh-cu e tu bitisitã, cãndu suntu polisilabi shi vocala i dit soni nu easti actsintuatã, dupã cum easti traditsia shi grailu a omlui. (3) Cãndu zboarãli suntu scriati cu e-final, la articulari, (i) e-lu final dinãntea-a articolui s-fatsi i, shi (ii) articulu li poati s-hibã scriat shi le. (1) Avem formi verbali shi numi (substantivi, adjectivi, pronumi shi numirali), polisilabi, la singular icã la plural, cari bitisescu, sh-cu vocala i, ma sh-cu vocala e, dupã cum easti grailu-a omlui. Aestã vocalã i/e nu easti actsintuatã shi zboarãli pot si sã scrii shi si s-pronuntsã dupã cum u va omlu. Bunãoarã, zboarãli di ma nghios pot si s-avdã shi s-hibã scriati cu vocala i: al-ti, aum-bri, av-di, a-yi-nji, bo-i, ca-fe-i, ca-li, cãr-vea-lji, co-la-si, cu-ri-i, cu-ti-i, du-tsi, dza-tsi, dzã-si, fa-tsi, foa-mi, fu-mea-lji, ha-re-i, hu-i, i-si-hi-i, i-ti-i, lu-gu-ri-i, ma-i, ma-ri, mur-da-ri, mi-ni, nã-si, pã-du-ri, pi-tã-roa-nji, poa-ti, pur-ta-ri, scu-ti-di, so-i, ti-ni, shap-ti, ta-tsi, tea-si, ti-nji-i, vã-si-li-i, yi-i, yi-ni, znji-i, zo-ri, etc. Tuti zboarãli di ma nsus pot si s-avdã shi s-hibã scriati sh-cu e: al-te, aum-bre, av-de, a-yi-nje, bo-e, ca-fe-e, ca-le, cãr-vea-lje, co-la-se, cu-ri-e, cu-ti-e, du-tse, dza-tse, dzã-se, fa-tse, foa-me, fu-mea-lje, ha-re-e, hu-e, i-si-hi-e, i-ti-e, lu-gu-ri-e, ma-e, ma-re, mur-da-re, mi-ne, nã-se, pã-du-re, pi-tã-roa-nje, poa-te, pur-ta-re, scu-ti-de, so-e, ti-ne, shap-te, ta-tse, tea-se, ti-nji-e, vã-si-li-e, yi-e, yi-ne, znji-e, zo-re, etc. (2) (i) Zboarãli monosilabi ca: di, mi, pi/pri, shi, ti/tri, tsi, etc. lipsescu totna scriari cu i-final; nu lipsescu vãrãoarã scriari cu e-final. Ma adverbili polisilabi, scriati aoa cu vocala i, ca: a-clo-tsi, a-shi, di-nin-ti, mã-ni, na-par-ti, poi-mã-ni, etc. pot s-hibã scriati sh-cu e-final ca: a-clo-tse, a-she, di-nin-te, mã-ne, na-par-te, poi-mã-ne, etc. (ii)

Substantivili shi adjectivili polisilabi, (i) masculini (shi neutri) la singular shi (ii) fiminini (shi neutri) la plural, cari bitisescu cu vocala i/e niactsintuatã, sh-cari suntu scriati ma nghios cu i-final ca: a-du-si, a-fi-ri-ti, a-ra-tsi, ba-bi, ca-si, cã-ni, cu-ra-ti, cljash-ti, dzi-ni-ri, fea-ti, gio-ni, jgljoa-ti, ma-ri, mur-da-ri, nja-ti, oas-pi, pi-ru-sha-ni, scla-vi, soa-ri, u-ru-ti, va-sa-ni, va-si, vear-di, zvel-ti, etc. pot ca s-hibã scriati shi cu e-final ca: a-du-se, a-fi-ri-te, a-ra-tse, ba-be, ca-se, cã-ne, cu-ra-te, cljash-te, dzi-ni-re, fea-te, gio-ne, jgljoa-te, ma-re, mur-da-re, nja-te, oas-pe, pi-ru-sha-ne, scla-ve, soa-re, u-ru-te, va-sa-ne, va-se, vear-de, zvel-te, etc. (iii) Cãndu suntu articulati, articulu di la numili (i) masculini la singular shi (ii) fiminini la plural easti li, cari tu sistemlu di scriari cu e, si scrii le. Tr-atsea, zboarãli di ma nsus pot s-hibã scriati sh-cu i-final ca: a-du-si-li, a-fi-ri-ti-li, a-ra-tsi-li, ba-bi-li, ca-si-li, cã-ni-li, cu-ra-ti-li, cljash-ti-li, dzi-nir-li, fea-ti-li, gio-ni-li, jgljoa-ti-li, mar-li, mur-da-ri-li, nja-ti-li, oas-pi-li, pi-ru-sha-ni-li, scla-vi-li, soar-li, u-ru-ti-li, va-sa-ni-li, va-si-li, vear-di-li, zvel-ti-li, etc. ma pot s-hibã scriati sh-cu e-final ca: a-du-si-le, a-fi-ri-ti-le, a-ra-tsi-le, ba-bi-le, ca-si-le, cã-ni-le, cu-ra-ti-le, cljash-ti-le, dzi-nir-le, fea-ti-le, gio-ni-le, jgljoa-ti-le, mar-le, mur-da-ri-le, nja-ti-le, oas-pi-le, pi-ru-sha-ni-le, scla-vi-le, soar-le, u-ru-ti-le, va-sa-ni-le, va-si-le, vear-di-le, zvel-ti-le, etc. Nota 1 – Bãgats oarã cã, zboarãli cari si scriu cu e-final, cãndu nu suntu articulati, la forma-a lor articulatã, e-lu s-alãxeashti tu i. Bunãoarã, protlu zbor dit arada di ma nsus, niarticulat shi scriat cu e-final, a-du-se, s-fatsi a-du-si-li, cãndu s-articuleadzã. Nota 2 – Zboarãli masculini (shi neutri) tsi bitisescu la singular cu unã semivocalã i tsi s-avdi cu unã semivocalã u (tsi nu si ngrãpseashti) dupã ea, lipsescu scriari mash cu i, vãrãoarã cu e. Ashi avem, bunãoarã, zboarã ca: bu-du-vai, bu-geai, ceai (la neutru, cã la fiminin si scrii cea-i/cea-e), grai, lai, loai, Mai, mir-yiu-loi, plai, su-mu-lai, ti-hi-lai, etc. cari si ngrãpseescu mash cu i. Nota 3 – Zboarãli tsi bitisescu cu vocala i, actsintuatã, nu urmeadzã aestã regulã; lipsescu totna scriari cu i, vãrãoarã cu e. Aesti zboarã, loati dit dictsiunarlu al T. Papahagi, suntu: a-gea-mi, ah-ci, a-ma-ne-ci, a-ra-ba-gi, as-cher-li, av-yiul-gi, ban-di, bã-tãh-ci, bi-di-vi, ca-ti, cãi-di-gi, cãr-ji-li, cãv-gã-gi, chi-ma-ni-gi, chi-ra-gi, chi-sã-gi, ci-li-bi, ciur-ba-gi, cu-mi-ta-gi, cu-shu-ri, fi-lun-di, fur-ni-gi, gãi-dã-gi, hai-ma-li, hãn-gi, ma-thi-ti, mi-ra-cli, mush-mur-li, mush-ti-ri, ni-shan-li, pã-pu-gi, pish-li, ri-va-ni, shi-cã-gi, so-ba-gi, spa-ti, su-fa-ri, va-li, shi alti poati tsi n-ascãparã.

Nota 4 – Zboarâli cari bitisescu cu unã vocala e pi cari cadî actsentul; nu lipsescu vãrãoarã scriari cu i. Aeste zboarã, ca bunãoarã: ca-fe, cea-re, chi-ma-ne, cu-be, gãi-le, gij-ve, ha-le, ha-re, ma-de, pir-chin-de, ti-mi-ne, ti-ni-che, tis-chi-re, etc. sã ngrãpsescu totna cu e. Sonlu 3: Vocala icã Semivocala i tsi poati si s-avdã sh-cu un son ghamma grãtsescu nãinti. Suntu zboarã iu sonlu i poati si s-avdã curat, ca tuti alanti sonuri i, ma poati si s-avdã sh-cu sonlu gãrtsescu ghamma nãinti. Multi ori, aestu son ghamma si scrii, ma sh-multi ori nu easti pronuntsat shi nu si scrii. Cu tuti cã, tr-aesti zboarã nu s-ari loatã vãrnã apofasi la simpozionlu di Bituli dit 1997, mintea-a noastrã easti s-li scriem cu y, nu cu i. Tr-atsea featsim regula di ma nghios. Regulã – Zboarãli tsi au unã vocalã i cari poati si s-avdã sh-ca y (sonlu ghamma grãtsescu) va si scrii cu y. Exceptsiili va s-aspunã tu un dictsiunar niscariat ninga. Avem zboarã tsi pot si s-avdã (shi s-hibã scriati) em cu i, em cu yi/ye. Bunãoarã, noi dzãtsem cã, tr-aesti zboarã-exempli di ma nghios: (i) easti ghini si sã scrii: mã-yi-i/mã-yi-e, Ster-yiu, Tur-yea, Ver-yea, vlu-yi-i/vlu-yi-e, yeah-ni-i/yeah-ni-e, yeam-bu-lã, Yeani, yea-ni-tsar, yea-nu-rã, yea-tru, yea-ur-ti, yer-mu, yi-li-i/yi-li-e, yi-mi-shi, yin, Yi-nar, yi-na-ti/yi-na-te, yi-neam, Yior-gu, yis, yi-tri-i/yi-tri-e, yiur-ti-i/yiur-ti-e, yiz-mã, Yiz-mã-ciunj, etc. shi (ii) nu easti ghini si sã scrii: mã-i-i/mã-i-e, Ste-riu, Tu-ria, Ve-ria, vlu-i-i/vlu-i-e, iah-ni-i/iah-ni-e, iam-bu-lã, Iani, ia-ni-tsar, ia-nu-rã, ia-tru, ia-ur-ti, ier-mu, i-li-i/i-li-e, i-mi-shi, in, I-nar, i-na-ti/i-na-te, i-neam, Ior-gu, is, i-tri-i/i-tri-e, iaur-ti-i/iaur-ti-e, iz-mã, Iz-mã-ciunj, etc. Nu putem s-dãm vãrã regulã generalã. Noi va cãftãm ca, scriarea corectã a catiunui zbor, cu unã singurã i cu dauã varianti, s-hibã aspusã tu un dictsiunar niscariat ninga. Sonlu 4: Semivocalã i (totna scriatã), tsi s-avdi deadun cu unã semivocalã u (niscariatã) dupã ea Regulã – Substantivili (masculini shi neutri), adjectivili (masculini) shi verbili (la prezentu, persoana 1), tsi bitisescu cu unã combinatsie di dauã semivocali iu, tsi yin dupã (i) unã consoanã: c, ch, g, gh, h, shi y, icã (ii) unã vocalã a shi o, icã un diftongu oa shi ea/ia (vocalã a, semivocali i/e/o), lipsescu scriari mash cu semivocala i dit bitisitã; sh-cu tuti cã s-avdi, semivocala u nu si ngrãpseashti. Bunãoarã: (i) Cãndu s-avdu cu combinatsia (di dauã semivocali) iu tu coadã tsi yini dupã consoanili (simpli shi compusi): c, ch, g, gh, h, shi y, zboarãli lipsescu scriari ca: ayi (singular masculin), (mini) a-prochi, a-rici (singular masculin), as-cum-tici (singular neutru), a-vlachi (singular neutru, cã la singular fiminin s-pronuntsã a-vla-chi, cu vocala i), (mini) ncaci (la prota persoanã),

ba-ljaci (singular masculin), cār-paci (singular masculin), cochi (singular masculin), cohi (singular neutru), cu-cu-lici (singular neutru), cu-cu-tici (singular masculin), cu-paci (singular masculin), cu-ragi, (mini) dis-caci, feci, gār-baci (singular neutru), ghiu-maci (singular neutru), ghiu-veci (singular neutru), li-cu-rici (singular masculin), mi-ru-loyi (singular, neutru), poci, psohi (singular masculin), stān-gaci (singular masculin), tāl-maci, tuci, u-raci (singular masculin), zvici (singular neutru), etc. Aesti zboarã nu lipsescu scriari ca: ayiu, a-prochiu, a-riciu, as-cum-ticiu, a-vlachiu, ân-caciu, ba-ljaci, cār-paci, cochiu, cohiu, cu-cu-liciu, cu-cu-ticiu, cu-paciu, cu-ragiu, dis-caciu, feciu, gār-baciu, ghiu-maciu, ghi-veciu, li-cu-riciu, mi-ru-loyiu, pociu, psohiu, stān-gaciu, tāl-maciu, tuciu, u-raciu, zviciu, etc. (ii) Cându s-avdu cu combinatsia (di dauã semivocali) iu tu coadã tsi yini dupã vocalili a shi o icã diftondzãlj oa shi ea (ca parti dit diftondzãlj icã triftondzãlj ai, oi, oai shi eai, cu vocali a/o, semivocali i/e/o), zboarãli lipsescu scriari ca: bu-du-vai, bu-geai, ceai (la neutru, cã la fiminin si scrii cea-i/cea-e), grai, lai, loai, Mai, mir-yiu-loi, plai, su-mu-lai, ti-hi-lai, etc. Aesti zboarã nu lipsescu scriari ca: bu-du-vaiu, bu-geaiu, ceaiu, graiu, laiu, loaiu, Maiu, mir-yiu-loiu, plaiu, su-mu-laiu, ti-hi-laiu, etc. Nota 1 - Multi ori (ma nu totãna), pluralu di la zboarãli di ma nsus, si scriu idyea soe cu singularlu, mash cã s-avdu fãrã semivocala u dit bitisitã; s-avdu mash cu i. Ma s-hibã zboarã masculini, semivocala i armãni semivocalã, sh-ma s-hibã zboarã neutri, semivocala i s-fatsi vocalã Ashi avem zboarãli, la plural: (i) masculini, ayi, a-rici, ba-ljaci, bu-geai, cār-paci, cochi, cu-cu-tici, cu-paci, li-cu-rici, mi-ru-lo-yi, psohi, stān-gaci, u-raci, etc. shi (ii) neutri, as-cum-ti-ci, bu-du-va-i, co-hi, cu-cu-li-ci, gār-ba-ci, ghiu-ma-ci, ghiu-ve-ci, gra-i, zvi-ci, etc. Idyiul lucru s-fatsi sh-cu formili verbali cari si scriu unã soe la persoana-a 1-a (iu semivocala u s-avdi) shi la persoana-a 2-a (iu semivocala u nu s-avdi). Ashi avem zboarãli tsi: (i) s-avdu cu semivocala u dit soni tsi nu sã ngrãpseashti: (mini mi) a-prochi, (mini lu) ncaci, (mini) dis-caci, etc. shi (ii) s-avdu fãrã semivocala u dit soni: (tini ti) a-prochi, (tini lu) ncaci, (tini) dis-caci, etc. Nota 2 - Diftondzãlj (scriats) ai shi oi (vocala a/o, semivocalã i), cari s-avdu cu un u-shcurtu la coadã, suntu dealihealui triftondzãlj (pronuntsats ma niscriats) aiu shi oiu (vocala a/o, semivocali i shi u); iarã triftondzãlj (scriats) oai shi eai (vocalã a, semivocali i/e/o), suntu dealihealui silabi cu unã vocalã shi trei semivocali (pronuntsatsi ma niscriati) oaiu shi eaiu (vocalã a, semivocali i/e/o/u). Nota 3 - Avem graiuri (fãrshiruteshtsã) iu

semivocala u dit bitisita-a semivocalăljei iu nu s-avdi dip. Aestu easti unã hari a scriariljei, ca diftongu, al ai shi oi, shi triftongu oai shi eai. Nota 4 – Diftongul ai/oi di cari zburãm aoa, nu easti idyiul cu grupurli di litiri ai shi oi, iu vocalili a shi o s-aflã tu unã silabã altã dicãt vocala (nu semivocala) i. Ashi avem, bunãoarã, zborlu va-iu, iu gruplu di litiri ai nu easti un diftongu cã easti mpãrtsãt tu dauã silabi. Sonlu 5: Semivocalã i, tsi s-avdi mash i (nu s-avdi cu unã semivocalã u, niscriatã, dupã ea) Regulã – (1) Semivocala i, dit bitisita a zboarãlor, tsi ari dinãntea-a ljei mash unã consoanã, simplã i compusã, ma nu complexã (va dzãcã, unã consoanã tsi yini dupã unã vocalã): (i) lipseashti scriari, cãndu yini dupã tuti consoanili simpli (nu complexi) shi patruli consoani compusi ch, dh, gh shi th, shi (ii) nu lipseashti scriari, cãndu yini dupã consoanili compusi dz, lj, nj, sh, shi ts. (2) Semivocala i tsi s-aflã tu nchisita i bitisita-a diftondzãlor icã a triftondzãlor ia/ai,ãi, ie/ei, io/oi, ii, iu/ui, ioa/oai, eai, lipseashti totna scriari. Exceptsiili va s-hibã mash atseali aspusi la vocalili a, e, o shi u, va dzãcã, cãndu aesti vocali yin dupã unã silabã tsi bitiseashti cu: (i) vocala i, (ii) litira j (inclusiv nj shi lj) shi (iii) litira compusã sh. (3) Cãndu s-articuleadzã, zboarãli tsi bitisescu la plural cu unã semivocalã i: (i) lipsescu scriari fãrã i nãntea-a articolui, cãndu bitisescu cu ri shi (ii) lipsescu scriari cu i nãntea-a articolui, cãndu bitisescu cu ci, gi, hi (inclusiv chi shi ghi), ji, vi shi yi. Exceptsii la scriarea icã niscriarea-a semivocalăljei i va si s-facã mash atumtsea cãndu va s-u va maxus scriitorlu ca, bunãoarã, cãndu tu-unã puizii, ritmul a versului u caftã. Bunãoarã: (1) (i) Zboarãli iu semivocala i s-aflã tu bitisitã sh-yini dupã unã singurã consoanã simplã (inclusiv consoana y cãndu s-avdi ca sonlu ghamma gãrtsescu) lipsescu scriari cu i, ca zboarãli: a-buri, a-di-ljeri, a-du-tseri, a-mãyi, a-nemi, a-po-fasi (plural), a-rici (plural), ayi, azi, (tini) ncaci, ba-gayi, bu-havi, car-tofi, ca-ta-fro-nisi (plural), ca-tas-hasi (plural), cã-liyi, chi-ver-nisi (plural), coa-cãji, co-ciuyi, coji, co-luyi, co-shavi, cu-paci (plural), dis-caci, dis-poti, dur-njiri (plural), fi-ciori, ftohi, gãr-buyi, gayi, griyi, i-po-tisi (plural), i-sihi, lo-curi, Luni, mi-so-trivi, mo-lavi, mu-liyi, mur-dari (masculin plural), pã-duri (plural), peji, pezi, pis-chesi (plural), poci (tsi va dzãcã nats, sãrmãnitsi, nu poaci, tsi va dzãcã, oali, stamni), pohi, presh-cayi, psohi, pur-tãri, scãn-duri, sclayi, siyi, strãji, strehi, stu-mãhi, thesi (plural), tihi (plural), tim-bihi (plural), u-raci (plural), vlahi, etc. (ii) Zboarãli iu semivocala i s-aflã tu bitisitã sh-yini dupã unã singurã consoanã compusã ch, dh, gh shi th, (ma nu consoana complexã x)

lipsescu scriari cu i, ca zboarâli: a-lu-măchi, ăn-tregghi, a-rachi, a-raghi, a-roghi/roghi, a-vlăchi (pluralu di la zborlu fiminin a-vla-chi), bă-buchi (plural), bighi, bi-li-gichi (plural), bu-luchi (plural), că-păchi, cu-ciughi, fu-shechi (plural), mi-răchi, sin-duchi (plural), slaghi, tu-fechi (plural), etc. (iii) Zboarâli iu semivocala i s-avdi tu bitisită sh-yini după ună singură consoană compusă dz, lipsescu scriari fără i, ca zboarâli: a-mi-radz, a-mi-ridz, a-rădz, as-tădz, a-sudz, badz, bă-lidz, bur-lidz, chi-ră-midz, fadz, fudz, lă-ludz, ledz, lum-bădz, pa-radz, vedz, vrun-didz, etc. Aesti zboarâ nu lipsescu scriari cu i ca: a-mi-radzi, a-mi-ridzi, a-rădzi, as-tădzi, a-sudzi, badzi, bă-lidzi, bur-lidzi, chi-ră-midzi, fadzi, fudzi, lă-ludzi, ledzi, lum-bădzi, pa-radzi, vedzi, vrun-didzi, etc. (iv) Zboarâli iu semivocala i s-avdi tu bitisită sh-yini după ună singură consoană compusă lj, lipsescu scriari fără i, ca zboarâli: as-pelj, calj, cea-calj, fu-melj, njelj, etc. shi verbili (la persoana-a doua, că la prota persoană, poati si s-avdă cu un u-shcurtu tsi nu si scrii): a-dilj, dis-polj, diz-golj, molj, talj, etc. Aesti zboarâ nu lipsescu scriari cu i ca: as-pelji, calji, cea-calji, fu-melji, njelji, etc. shi verbili (la persoana-a doua, că la prota persoană, poati si s-avdă cu un u-shcurtu tsi nu si scrii): a-dilji, dis-polji, diz-golji, molji, talji, etc. (v) Zboarâli iu semivocala i s-avdi tu bitisită sh-yini după ună singură consoană compusă nj, lipsescu scriari fără i, ca zboarâli: a-linj, anj, căs-tănj, di-punj, fus-tănj, gă-linj, i-conj, lă-crinj, mănj, noa-tinj, oa-minj, pănj, xenj, etc. Aesti zboarâ nu lipsescu scriari cu i ca: a-linji, anji, căs-tănji, di-punji, fus-tănji, gă-linji, i-conji, lă-crinji, mănji, noa-tinji, oa-minji, pănji, xenji, etc. (vi) Zboarâli iu semivocala i s-avdi tu bitisită sh-yini după ună singură consoană compusă sh, lipsescu scriari fără i, ca zboarâli: a-rosh, a-ush, că-tush, ci-resh (plural), mash, mă-nush, min-ghiush (plural masculin, nu fimininlu min-ghiu-shi), prash (plural), ush, etc. shi verbili (la persoana-a doua, că la prota persoană, poati si s-avdă cu un u-shcurtu tsi nu si scrii): ăn-fash, ăn-grosh, bash, chish, etc. Aesti zboarâ nu lipsescu scriari cu i ca: a-roshi, a-ushi, că-tushi, ci-reshi, mashi, mă-nushi, min-ghiushi (plural masculin, nu fimininlu min-ghiu-shi), prashi, ushi, etc. shi verbili (la persoana-a doua, că la prota persoană, poati si s-avdă cu un u-shcurtu tsi nu si scrii): ăn-fashi, ăn-groshi, bashi, chishi, etc. (vii) Zboarâli iu semivocala i s-avdi tu bitisită sh-yini după ună singură consoană compusă ts, lipsescu scriari fără i, ca zboarâli: a-răts, a-vets, a-vuts, blăs-ti-mats, car-ca-lets, căn-tats, chi-ruts, cu-măts, dats, fats, frats, mă-rats, mi-lets, mi-nuts, pots, prots, scots, shi-dets, tuts, etc.

Aesti zboară nu lipsescu scriari cu i ca: a-rãtsi, a-vetsi, a-vutsi, blãs-ti-matsi, car-ca-letsi, cãn-tatsi, chi-rutsi, cu-mãtsi, datsi, fatsi, fratsi, mã-ratsi, mi-letsi, mi-nutsi, potsi, protsi, scotsi, shi-detsi, tutsi, etc. Noti – (i) Formili adilji, ãnfashi, bashi, talji, nu suntu formi trã a daua persoanã (nu si scrii: tini a-dilji, tini ãn-fashi, tini bashi, tini talji), ma trã a treia persoanã iu i-lu easti unã vocalã (shi si scrii: el/ea a-di-lji, el/ea ãn-fa-shi, el/ea ba-shi, el/ea ta-lji); (ii) forma aroshi, nu easti forma di la masculin plural (a-rosh), ma easti fimininlu la singular, (a-ro-shi), iu i-lu easti unã vocalã; (iii) forma aushi, nu easti forma di la masculin plural (a-ush), ma easti unã dirivatã di-a verbului aushescu (exemplu: el a-u-shi multu); (iv) calji, easti unã formã (nibunã trã scriari) la plural (ca-lji), a zborlui cal; trã pluralu-a zborlui cal, noi scriem calj-lji; (v) zborlu cãs-tã-nji, easti fruhtul di la pomlu cãs-tãnj (la singular, tsi s-avdi cu un u-shcurtu tu soni); (vi) mashi, adutsi cunfuzii cu zborlu ma-shi/mã-she, hãlatea cu cari s-acatsã jarlu-a foclui; shi (vii) zboarãli ush, cã-tush, mã-nush, suntu formili (di la plural) cari, ma s-hibã scriati cu semivocala i tu bitisitã ca: ushi, cã-tushi, mã-nushi, pot s-hibã mintiti cu singularlu: u-shi, cã-tu-shi, mã-nu-shi, iu i-lu easti unã vocalã, ash cum s-avdu tu multi graiuri armãneshti (cã tu alti graiuri aesti zboarã pot si s-pronuntsã la singular shi u-shã, cã-tu-shã, mã-nu-shã). (2) Zboarãli tsi au diftondzãlj icã triftondzãlj: ia/ai, ãi, ie/ei, io/oi, ii, iu/ui, ioa/oai, eai, lipsescu scriari ca zboarãli: a-giun-gu, ãn-ghios, chiosh-cu, ci-cior, cioc, ciu-di-i/ciu-di-e, ciu-mag, fi-cior, fi-ciu-ric, ghium, gio-ni, ia-ra, ear-bã, iar-nã, iu-va, min-ciu-nã, a-drai, a-rãi (pluralu di la adjectivlu arãu, nu dirivata a-rã-i di la verbul arãescu), bi-lii, boi (prãvdzã, nu bo-i/bo-e!), fu-dzii, fui, mã-cai, mã-rã-cui, pish-ti-rei, ui-di-ses-cu, vi-dzui, beai, bu-geai, ceai, ci-cioa-ri, cioa-rã, cu-reai, dzã-tseai, greai, loai, ncioa-mir, etc. Exceptsiili va s-hibã mash atseali aspusi tu lectsiili iu zburãm (icã iu va zburãm) trã vocalili a, e, o shi u, va dzãcã, ti zboarã cari lipsescu scriari ca: ac-shu, a-rã-chi-e, a-rã-es-cu, a-rã-njos, a-yeas-pi, a-yi-nja, bu-ja-nã, cã-tu-sha, chep-tu, ciu-di-e, coa-ja, fu-ljor, ge-pi, gu-sha, hã-njuri, her, ed, es, i-ti-a, ja-li, lam-nja, ljer-tu, li-shor, Ma-ri-a, min-du-es-cu, moa-sha, mush-clju, nja-ri, njel, oa-e, pea-ja, ploa-e, preac-lja, scu-ljo, ti-nji-a, un-glja, u-sha, vã-lju-ri, etc. Aesti zboarã nu lipsescu scriari ca: ac-shiu, a-rã-chi-ie, a-rã-ies-cu, a-rã-njos, a-yias-pi, a-yi-njia/a-yi-njea, bu-jia-nã/bu-jea-nã, cã-tu-shia/cã-tu-shea, chiep-tu, ciu-di-ie, coa-jia/coa-jea, fu-ljior, gie-pi, gu-shia/gu-shea, hã-njiuri, hier, ied, ies, i-ti-ia/i-ti-ea, jia-

li/jea-li, lam-njia/lam-njea, ljier-tu, li-shior, Ma-ri-ia/Ma-ri-ea, min-du-ies-cu, moa-shia/moa-shea, mush-cljiu, njia-ri/njea-ri, njiel, oa-ie, pea-jia/pea-jea, ploa-ie, preac-ljia/prea-cljea, scu-ljio, ti-nji-ia/ti-nji-ea, un-gljia/un-gljea, u-shia/u-shea, vã-ljiu-ri, etc. Nota 1 – Trã diftondzãlj icã triftondzãlj ia, ie, ioa/oai, shi eai, avem zburãtã tu lectsiili-a sonurlor a shi e. Trã diftondzãlj io/oi shi iu/ui va zburãm tu lectsiili-a sonurlor o shi u. Iarã trã diftongul ii, nu-avem tsiva trã spuneari, cã nu prizintã vãrnã prublemã. Nota 2 – Tu diftondzãlj shi triftondzãlj dit regula aspusã aoa, i-lu easti semivocalã, nu ca tu zboarãli ar-niu, cãr-ci-liu, cãr-di-liu, hiu, ir-njiu, shtiu, sti-hiu, sti-hii, yiu, etc. iu i-lu easti vocalã. Nota 3 – Aoa zburãm di sonuri dit un diftongu, nu sonuri tsi s-aflã mpãrtsãti tu dauã silabi; ca bunãoarã tu zboarãli: di-pri-u-nã, hã-ri-os, hu-e/hu-i, i-ti-a, Ma-ri-a, ni-or, ni-oas-pi, pri-o-ni, ti-nji-a, tsi-ur, etc. Nota 4 – Cãndu yin dupã combinatsiili di litiri: lj, nj, sh (ca tu zborlu ljai, bunãoarã) e-lu shcurtu dit triftongul eai nu si scrii (ashi cã triftongul s-transformã tu diftongul ai). (3) (i) Avem zboarã (masculini shi fiminini) tsi bitisescu la plural cu ri (semivocalã i), ca: a-buri, a-huri, a-rã-uri, ar-buri, bã-sheri, cã-ljuri, cã-rãri, ci-dãri, dze-nuri, dzi-niri, fi-ciori, guri, lje-puri, lo-curi, mã-cãri, mur-dari, Njer-curi (la plural sh-la singular!), nu-rãri, mori, pã-duri, pra-guri, seri, si-nuri, su-dori, su-rãri, tif-teri, scãri, vã-ljuri, vim-turi, etc. Cãndu suntu articulati, aesti zboarã lipsescu scriari fãrã semivocala i ca: (a) la nominativ shi acuzativ, a-bur-lji, a-hur-li, a-rã-ur-li, ar-bur-lji, bã-she-ri, cã-ljur-li, cã-rãr-li, ci-dãr-li, dze-nur-li, dzi-nir-lji, fi-cior-lji, gur-li, lje-pur-lji, lo-cur-li, mã-cãr-li, mur-dar-lji, Njer-cur-li, nu-rãr-li, mor-li, pã-dur-li, pra-gur-li, ser-li, si-nur-li, su-dor-li, su-rãr-li, tif-ter-li, scãr-li, vã-ljur-li, vim-tur-li, etc shi (b) la genitiv shi dativ, a-bur-lor, a-hur-lor, a-rã-ur-lor, ar-bur-lor, bã-she-ri-lor, cã-ljur-lor, cã-rãr-lor, ci-dãr-lor, dze-nur-lor, dzi-nir-lor, fi-cior-lor, gur-lor, lje-pur-lor, lo-cur-lor, mã-cãr-lor, mur-dar-lor, Njer-cur-lor, nu-rãr-lor, mor-lor, pã-dur-lor, pra-gur-lor, ser-lor, si-nur-lor, su-dor-lor, su-rãr-lor, tif-ter-lor, scãr-lor, vã-ljur-lor, vim-tur-lor, etc. (ii) Avem zboarã (masculini shi fiminini), tsi bitisescu la plural cu ci, hi, chi, gi, ghi, ji, vi shi yi (semivocalã i), ca: a-mãhi, a-mãyi, a-vlãchi, ayi, a-rachi, a-raghi, bã-buchi, bãr-gãci, bi-li-gichi, bu-havi, bu-luchi, cã-lãhi, cã-mi-lãhi, cãm-cichi, cã-rãyi, cã-pãchi, cu-nãyi, cir-cehi, coji, du-lãchi, ftohi, fu-shechi, gãgi, gechi, hri-sãhi, i-sãchi, i-sihi, is-nãhi, lãhi, longi, lu-mãchi, mi-rãchi, nichii, peji, ploci, presh-cayi, psohi, sclayi, slaghi, strehi, stu-mãhi,

su-căchi, tihi, tim-bihi, vlahi, zeghi, zu-lăchi, etc. Cându suntu articulati, aesti zboară lipsescu scriari cu semivocala i ca: (a) la nominativ shi acuzativ, a-măhi-li, a-măyi-li, a-vlăchi-li, ayi-lji, a-rachi-lji, a-raghi-lji, bă-buchi-li, bār-găci-li, bi-li-gichi-li, bu-havi-lji, bu-luchi-li, că-lăhi-li, că-mi-lăhi-li, căm-cichi-li, că-răyi-li, că-păchi-li, cu-năyi-li, cir-cehi-li, coji-li, du-lăchi-li, ftohi-lji, fu-shechi-li, găgi-li, gechi-li, hri-săhi-li, i-săchi-li, i-sihi-lji, is-năhi-li, lăhi-li, longi-li, lu-măchi-li, mi-răchi-li, nichli-li, peji-li, ploci-li, presh-cayi-lji, psohi-lji, sclayi-lji, slaghi-lji, strehi-li, stu-măhi-li, su-căchi-li, tihi-li, tim-bihi-li, vlahi-lji, zeghi-li, zu-lăchi-li, etc. shi

(b) la genitiv shi dativ, a-măhi-lor, a-măyi-lor, a-vlăchi-lor, ayi-lor, a-rachi-lor, a-raghi-lor, bă-buchi-lor, bār-găci-lor, bi-li-gichi-lor, bu-havi-lor, bu-luchi-lor, că-lăhi-lor, că-mi-lăhi-lor, căm-cichi-lor, că-răyi-lor, că-păchi-lor, cu-năyi-lor, cir-cehi-lor, coji-lor, du-lăchi-lor, ftohi-lor, fu-shechi-lor, găgi-lor, gechi-lor, hri-săhi-lor, i-săchi-lor, i-sihi-lor, is-năhi-lor, lăhi-lor, longi-lor, lu-măchi-lor, mi-răchi-lor, nichli-lor, peji-lor, ploci-lor, presh-cayi-lor, psohi-lor, sclayi-lor, slaghi-lor, strehi-lor, stu-măhi-lor, su-căchi-lor, tihi-lor, tim-bihi-lor, vlahi-lor, zeghi-lor, zu-lăchi-lor, etc. (iii) Avem zboară, tsi bitisescu la plural cu ună semivocală i tsi yini după ună vocală, ca: cea-rei, ciu-dii, cljei, cu-prii, găi, Gioi, hui, ir-njii, i-si-hii, i-tii, măi, pa-rei, ploi, pus-ti-lii, soi, yii, znjii, etc. Cându suntu articulati, aesti zboară lipsescu scriari cu semivocala i ca: (a) la nominativ shi acuzativ, cea-rei-li, ciu-dii-li, cljei-li, cu-prii-li, găi-li, Gioi-li, hui-li, ir-njii-li, i-si-hii-li, i-tii-li, măi-li, pa-rei-li, ploi-li, pus-ti-lii-li, soi-li, yii-li/yii-lji, znjii-li, etc. shi (b) la genitiv shi dativ, cea-rei-lor, ciu-dii-lor, cljei-lor, cu-prii-lor, găi-lor, Gioi-lor, hui-lor, ir-njii-lor, i-si-hii-lor, i-tii-lor, măi-lor, pa-rei-lor, ploi-lor, pus-ti-lii-lor, soi-lor, yii-lor, znjii-lor, etc. PRUBLEMĂ Tu-aestă prublemă va dăm un textu tu cari va si s-află ndauă zboară niscriati ghini. Lucrul a cititorului va s-hibă ta s-li află aesti zboară, s-li ngrăpsească cum lipseashti shi s-află tsi regulă dit lectsia di ma nsus avem călcată tu scriari. Prublemă – Astădzi, ună dzuă mushată di Maiu, imnam tu pădurea cu fadzi că sucăchli nu para eara buni. Cănilu yinea după mini. Yineam di la sculjo sh-nidzeam cătră casa-a featăljei shi a dzinirlui a meu. Mindueam că elji suntu acasă ma nu earam sigur. Chirolu eara ca ntunicat. Soarli nu s-para videa di itia-a arburilor. Avea dată niheamă ploai sh-perlu nji s-avea udată. Scosh cheaptinli din gepi, shi-ca să-nji discaciu niheamă perlu, mi chiptinaiu. « Mi-aprochiu di casă » nji-dzăshiu cu mintea,

shi vream s-mi-aspun cu perlu ndreptu. Earam avursit di tuti vâljurili shi dzenurili tsi-aveam tricută. Agiumshu la casa-a feată-meai. Avea tricută ndoi anji di cându u-avea acumprată casa. Cum nu eara avutsi, casa tsi-avea acumprată, eara njică sh-adrată di chirimidzi. Avea sh-ună ahuri tră njelji, noatinji sh-calji. Ahurea nu eara curată sh-avea multi bălidzi. Tu-avlii avea doi cireshi, vără trei-patru cupaci shi trei căstânji. Lumăchli-a căstânjlor eara ncărcati di căstânji. Cojli di căstânji eara arcata mpadi. Avea sh-ună grădină cu multi lăludzi mushati. Ma băbuchli-a lăludzilor nu-avea dishcljisă ninga. Hilji-mea eara nafoară tu-avlie, ningă un cupaciu gros, cu-un pociu sh-un ghiumaciu. « Va ti-acatsi s-aspelji tsiva stranji? » u ntribaiu. « Nu, voiu s-ljau mashi niheamă apă ti n casă », nji-turnă ea zborlu. Ndauă gâljinji sh-un cucuticiu ansărea priningă ndoilji cupaci dit avlii sh-un ariciu imna peagalea. Loai s-u bashiu, shi-nji si părea că nu para vrea s-mi bashi sh-ea. Năsă nu para eara oaspită cu băsherili. « Cătse nu vrei s-mi bashi? » u cārtii niheamă. Mi feciu că nu voi s-intru n casă. Nji-eara că va mi ncaciu cu dzinir-njiu. Până tu soni intraiu. Hilji-mea avea multi iconji pi stizmă. Tu-un cohiu a udălui, s-afla ună icoană cu-un ayiu. Ficiorilji a ljei eara mări sh-avea vgată din casă cu nurārili a ljei. Shidea tu-ună altă hoară, deadun cu surārili a lor. Gionili-a ljei s-afla n casă. « Tsi fatsi? lu ntribaiu. » « Ia, nu vedzi tsi s-fatsi n casă? Tsi vrundidzi mări am? ». Vru s-lji dau ndoi paradzi, ma nu vru s-lji lja. Cum nu para avea vimtu n casă, aduchii c-adiljiu greu. Vidzui că dzinir-nju adilji sh-el greu shi-lji dzăshiu: « Tini potsi s-adilji? Nu mi vedzi mini că mizi adiljiu? » « Ti ved » ānji toarnă el zborlu. « Ma s-nu ti-arăsească, fudzi din casă, ash cum fudzi aieri Tolji ».

DIZLIGAREA-A PRUBLEMĂLJEI Zboarāli tsi nu suntu scriati ghini (shi ndauă alti cari suntu scriati ghini) va s-hibă sumliniati. Deapoea, tră cati zbor, va s-aspunem regulili tsi fură călcati. Prublemă – Astădz, ună dzuă mushată di Mai, imnam tu pădurea cu fadz că sucăchili nu para eara buni. Cānili yinea după mini. Yineam di la sculjo sh-nidzeam cătră casa-a featăljei shi a dzinirlui a meu. Mindueam că elj suntu acasă ma nu earam sigur. Chirolu eara ca ntunicat. Soarli nu s-para videa di itia-a arburlor. Avea dată niheamă ploai sh-perlu nji s-avea udată. Scosh cheaptinli din gepi, sh-ca s-ānj discac niheamă perlu, mi chiptinai. « Mi-aprochi di casă » nj-dzăsh cu mintea, shi vream s-mi-aspun cu perlu ndreptu. Earam avursit di tuti vâljurli shi dzenurli tsi-aveam tricută. Agiumshu la casa-a feată-meai. Avea tricută ndoi anj di cându u-avea acumprată casa. Cum nu eara avuts, casa tsi-avea acumprată, eara njică sh-adrată di

chirimidz. Avea sh-unã ahuri trã njelj, noatinj sh-calj. Ahurea nu eara curatã sh-avea multi bãlidz. Tu-avlii avea doi ciresh, vãrã trei-patru cupaci shi trei cãstãnj. Lumãchili-a cãstãnjlor eara ncãrcati di cãstãnji. Cojili di cãstãnji eara arcata mpadi. Avea sh-unã grãdinã cu multi lãludz mushati. Ma bãbuchili-a lãludzlor nu-avea dishcljisã ninga. Hilji-mea eara nafoarã tu-avlie, ningã un cupaci gros, cu-un poci sh-un ghiumaci. « Va ti-acats s-aspelj tsiva stranji? » u ntribai. « Nu, voiu s-ljau mash niheamã apã ti n casã », nj-turnã ea zborlu. Ndauã gãljinj sh-un cucutici ansãrea priningã ndoilji cupaci dit avlii sh-un arici imna peagalea. Loai s-u bashi, shi-nj si pãrea cã nu para vrea s-mi bashi sh-ea. Nãsã nu para eara oaspitã cu bãsherli. « Cãtse nu vrei s-mi bash? » u cãrtii niheamã. Mi feci cã nu voi s-intru n casã. Nj-eara cã va mi ncaci cu dzinir-njiu. Pãnã tu soni intrai. Hilji-mea avea multi iconj pi stizmã. Tu-un cohi a udãlui, s-afla unã icoanã cu-un ayi. Ficiorlji a ljei eara mãri sh-avea vgatã din casã cu nurãrli a ljei. Shidea tu-unã altã hoarã, deadun cu surãrli a lor. Gionili-a ljei s-afla n casã. « Tsi fats? lu ntribai. » « Ia, nu vedz tsi s-fatsi n casã? Tsi vrundidz mãri am? ». Vruĩ sã-lj dau ndoi paradz, ma nu vru sã-lj lja. Cum nu para avea vimtu n casã, aduchii c-adilji greu. Vidzui cã dzinir-nju adilji sh-el greu shi-lji dzãsh: « Tini potsi s-adilj? Nu mi vedzi mini cã mizi adilj? » « Ti ved » ãnj toarnã el zborlu. « Ma s-nu ti-arãseascã, fudz din casã, ashi cum fudzi aieri Tolj ». (1) Regula dzãtsi cã zboarãli masculini (shi niutri singular) tsi bitisescu cu ri shi ni (vocalã i, niactsintuatã) tsi yini dupã unã vocalã, pot ca sã sh-u-alãxeascã vocala i (dit ri shi ni) tu semivocalã. Aestã vocalã/semivocalã poati si sã ngrãpseascã i s-nu sã ngrãpseascã, dupã cum u va om̃lu. Ahtãri suntu zboarãli: « cãnili, dzinirlui, soarli, cheaptinli, gionili » tsi suntu scriati fãrã alathus. Ma aesti zboarã pot s-hibã scriati shi: « cãnli, dzinirilui, soarili, cheaptinili, gionli ». (2) Regula dzãtsi cã zboarãli (masculini shi fiminini) tsi bitisescu la plural cu ri (semivocalã i), cãndu suntu articulati, aesti zboarã lipsescu scriari fãrã semivocala i. Tr-atsea scriarea ndreaptã a zboarãlor: « arburilor, vãljurili, dzenurili, ficiorilji, nurãrili, surãrili, bãsherili » easti: « arburlor, vãljurli, dzenurli, ficiorlji, nurãrli, surãrli, bãsherli ». (3) Regula dzãtsi cã zboarãli (masculini shi fiminini) tsi bitisescu la plural cu ci, hi, chi, gi, ghi, ji, vi shi yi (semivocalã i), cãndu suntu articulati, aesti zboarã lipsescu scriari cu semivocala i. Tr-atsea scriarea ndreaptã a zboarãlor: « lumãchli, cojli, bãbuchli, sucãchli » easti: « lumãchili, cojili, bãbuchili, sucãchili » (4) Regula dzãtsi cã zboarãli tsi bitisescu cu combinatsia (di dauã semivocali) iu cari yini

după consoanili (simpli shi compusi): c, ch, g, gh, h, shi y, lipsescu scriari mash cu semivocala i (semivocala u nu sã ngrãpseashti). Tr-atsea scriarea ndreaptã a zboarãlor: « discaciu, mi-aprochui, cupaciu, pociu, ghiumaciu, cucuticiu, ariciu, feciu, ncaciu, cohiu, ayiu » easti: « discaci, mi-aprochi, cupaci, poci, ghiumaci, cucutici, arici, feci, ncaci, cohi, ayi ». (5) Regula dzãtsi cã zboarãli tsi bitisescu cu combinatsia (di dauã semivocali) iu cari yini dupã vocalili a shi o icã diftondzãlj oa shi ea (ca parti dit diftondzãlj icã triftondzãlj ai, oi, oai shi eai, cu vocali a/o, semivocali i/e/o), lipsescu scriari mash cu semivocala i (semivocala u nu sã ngrãpseashti). Tr-atsea scriarea ndreaptã a zboarãlor: « Maiu, chiptinaiu, intraiu, ntribaiu » easti: « Mai, chiptinai, intrai, ntribai ». Aestã regulã s-advã la unã altã regulã tsi dzãtsi cã semivocala i cari yini dupã litirili compusi sh, nj, lj, etc. nu sã ngrãpseashti. Tr-atsea, zboarãli: « bashiu, dzãshiu, adiljiu » lipsescu ngrãpsiri: « bash, dzãsh, adilj ». (6) Regula dzãtsi cã zboarãli iu semivocala i s-avdi tu bitisitã sh-yini dupã unã singurã consoanã compusã dz, lipsescu scriari fãrã i Tr-atsea scriarea ndreaptã a zboarãlor: « astãdzi, fadzi, chirimidzi, bãlidzi, lãludzi, lãludzilor, paradzi, vedzi, vrundidzi, » easti: « astãdz, fadz, chirimidz, bãlidz, lãludz, lãludzlor, paradz, vedz, vrundidz, fudz ». (7) Regula dzãtsi cã zboarãli iu semivocala i s-avdi tu bitisitã sh-yini dupã unã singurã consoanã compusã lj, lipsescu scriari fãrã i Tr-atsea scriarea ndreaptã a zboarãlor: « elji, njelji, calji, s-aspelji, sã-lji, adilji Tolji » easti: « elj, njelj, calj, s-aspelj, sã-lj, adilj, Tolj ». (8) Regula dzãtsi cã zboarãli iu semivocala i s-avdi tu bitisitã sh-yini dupã unã singurã consoanã compusã nj, lipsescu scriari fãrã i Tr-atsea scriarea ndreaptã a zboarãlor: « sã-nji, nji-dzãsh, cãstãnji, anji, noatinji, nji-turnã, gãljinji, shi-nji, nji-eara, iconji, ãnji » easti: « sã-nj, nj-dzãsh, cãstãnj, anj, noatinj, nj-turnã, gãljinj, shi-nj, nj-eara, iconj, ãnj ». (9) Regula dzãtsi cã zboarãli iu semivocala i s-avdi tu bitisitã sh-yini dupã unã singurã consoanã compusã sh, lipsescu scriari fãrã i Tr-atsea scriarea ndreaptã a zboarãlor: « shi-ca, cireshi, mashi, bashi » easti: « sh-ca, ciresh, mash, bash ». (10) Regula dzãtsi cã zboarãli iu semivocala i s-avdi tu bitisitã sh-yini dupã unã singurã consoanã compusã ts, lipsescu scriari fãrã i Tr-atsea scriarea ndreaptã a zboarãlor: « avutsi, ti-acatsi, fatsi » easti: « avuts, ti-acats, fats ». (11) Multi ori, derivati di-a idyiului zbor pot s-aibã unã vocalã i, sh-altãoarã semivocalã i. Atumtsea, unã derivatã si scrii cu litira i (cãndu i easti vocalã) sh-alantã derivatã sã scrii fãrã litira i (cãndu i easti semivocalã). Va dãm ma nghios ndauã exempli: (i) Tu expresia: « Tu-avlii avea doi ciresh, vãrã trei-

patru cupaci shi trei cãstãnji. Lumãchili-a cãstãnjlor eara ncãrcati di cãstãnji », protlu zbor « cãstãnji » lipseashti scriari « cãs-tãnj » cã i-lu dit coadã easti semivocalã (pluralu-a pomlui cãstãnj, tsi s-avdi cu semivocala iu) iarã andoilu « cãstãnji » easti pluralu-a yimishiljei, cari easti scriat cum lipseashti, « cãs-tã-nji », cã i-lu dit soni easti vocalã (sh-cari la singular si scrii tut « cãstãnji »). Tr-atsea expresia lipseashti scriari: « Tu-avlii avea doi ciresh, vãrã trei-patru cupaci shi trei cãstãnj. Lumãchili-a cãstãnjlor eara ncãrcati di cãstãnji. » (ii) Avem expresia: « Loai s-u bashiu, shi-nj si pãrea cã nu para vrea s-mi bashi sh-ea. Cãtse nu vrei s-mi bashi? ». Itia trã cari protlu « bashiu » (prizentu, prota persoanã la singular) sã scrii « bash » u-aspusim ma nsus, andoilu « bashi » (prizentu, antreia persoanã la singular) easti scriat cum lipseashti « ba-shi » cã ari vocalã i, iarã antreilu « bashi » (prizentu, andaua persoanã la singular) sã scrii « bash » cã i-lu easti unã semivocalã. Tr-atsea expresia lipseashti scriari: « Loai s-u bash, shi-nj si pãrea cã nu para vrea s-mi bashi sh-ea. Cãtse nu vrei s-mi bashi? ». (iii) Tu expresia: « Tsi fatsi? lu ntribai. » « Ia, nu vedz tsi s-fatsi n casã? », protlu « fatsi » (prizentu, persoana-a daua, singular) lipseashti scriari « fats » cã i-lu easti semivocalã, iarã andoilu « fatsi » easti scriat cum lipseashti, « fa-tsi », cã i-lu easti unã vocalã. Tr-atsea expresia va scriari: « Tsi fats? lu ntribai. » « Ia, nu vedz tsi s-fatsi n casã? » (iv) Avem expresia: « aduchii c-adiljiu greu. Vidzui cã dzinir-njiu adilji sh-el greu shi-lji dzãsh: Tini potsi s-adilji? Nu mi vedzi mini cã mizi adiljiu? ». Itia trã cari protlu sh-atsel dit sonu « adiljiu » (prizentu, prota persoanã la singular) si scrii « a-dilj » u-avem aspusã ma nsus, andoilu « adilji » (prizentu, antreia persoanã la singular) easti scriat cum lipseashti « a-di-lji » cã ari vocalã i, iarã antreilu « adilji » (prizentu, andaua persoanã la singular) sã scrii « a-dilj » cã i-lu easti unã semivocalã. Tr-atsea expresia lipseashti scriari: « aduchii c-adilj greu. Vidzui cã dzinir-njiu adilji sh-el greu shi-lji dzãsh: Tini potsi s-adilj? »

Nu mi vedzi mini cã mizi adilj? ». (v) Tu expresia: « Ma s-nu ti-arãseascã, fudzi din casã, ashi cum fudzi aieri Tolj », protlu « fudzi » (prizentu, persoana-a daua, singular) lipseashti scriari « fudz » cã i-lu easti semivocalã, iarã andoilu « fudzi » (tricut, persoana-a treia, singular) easti scriat cum lipseashti, « fu-dzi », cã i-lu easti unã vocalã. Tr-atsea expresia va scriari: « Ma s-nu ti-arãseascã, fudz din casã, ashi cum fudzi aieri Tolj ».

LECTSIA 12 – SCRIAREA-A LITIRILOR J, L, Lj, M LITIRA J După cum easti scriată (ca litiră simplă ică parti dit ună litiră compusă), litira j ari dauă sonuri, un son muljat sh- un son mut. Singura prublemă tsi ari s-facă cu sonlu j, easti atsea a semivocalilor e shi i tsi s-avdu că yin după j. Regulă: (1) Cându nu fatsi parti dit litirili compusi lj shi nj, litira j ari sonlu-timelj muljat. (2) Cându fatsi parti dit litirili compusi lj shi nj, litira j ari sonlu mut, cari nu s-avdi ma alăxeashti sonlu a litirăljei l ică n tsi s-află năinti. (3) Semivocalili e shi i nu si scriu cându s-avdu după litira simplă j, ică litirili compusi lj shi nj. (4) Cându un zbor ari dauă varianti: (i) ună variantă cu litirili l shi j dit gruparea di litiri lj cari spronuntsă ca dauă litiri ahoryea, shi (ii) altă variantă iu litirili lj s-avdu ca gruparea di litiri lgi, scriarea lipseashti si s-facă cu lgi, nu cu lj. Exceptsii la aesti reguli va hibă aspusi tu un dictsiunar niscariat ninga. Bunăoară: (1) Cându nu yini după litirili simpli l shi n, litira j ari sonlu a ljei di timelj muljat tsi s-avdi ca tu zboarâli: bu-ja-nă, coa-ji/coa-ja, ja-li, jar, pea-ji/peaja, stra-ji/stra-ja, etc. Cu tuti că nu si scriu cu je/ji, aesti zboară s-avdu cu sonlu j muljat, nu ascur, va dzăcă eali s-avdu (ma nu si scriu!) ca: bu-jea-nă, coa-jea, jea-li, jear, peajea, stra-jea, etc. (2) Cându easti scriată ca parti dit litirili compusi lj shi nj, litira j easti mută shi easti ufilisită mash tra s-alăxească sonlu a litirăljei l shi n din fatsă. Ashi avem zboarâli: a-ră-nji/a-ră-nje, calj, cljag, clja-i/clja-e, că-pu-lji/că-pu-lje, că-runj, căr-vea-lji/căr-vea-lje, gionj, jgljoată, pronj, u-rea-clji/u-rea-clje, etc. iu j-lu easti mut, shi aspuni mash că sonurli-a litirilor l shi n (litirili compusi lj shi nj) suntu muljati. Di-aesti litiri compusi va si zburăm ma nclo. Tora di oară vrem mash s-aspunem că sonlu a litirăljei j cari yini după litirili l shi n, easti mut. (3) Avem zburătă (tu lectsi-a litirăljei g) tră zboarâli cari s-pronuntsă ca dauă varianti, ună cu j shi alantă cu gi/ge. Ashi aflăm zboarâli cari lipsescu scriari (shi pronuntsari): gean-dar, joc, gio-ni, giu-dets, giu-di-cat, giu-gas-tru, giu-gii, giun-giu-nar, gium-bă, giu-mi-ta-ti, giu-na-mi, giu-nar, giu-natic, giun-cu, giu-nel, giu-nes-cu, giu-neash-ti, giu-nop, giu-pă, giu-rat, etc. Aesti zboară nu lipsescu scriari: jan-dar, joc, jo-ni, ju-dets, ju-di-cat, ju-gas-tru, ju-gi-i, ju-ju-nar, jum-bă, ju-mi-ta-ti, ju-na-mi, ju-nar, ju-na-tic, jun-cu, ju-nel, ju-nes-cu, ju-neash-ti, ju-nop, ju-pă, ju-rat, etc. (4) Avem zburătă (tu lectsia-a litirăljei g) sh-tră zboarâli iu j-lu tsi yini după l shi n s-avdi ca un son ahoryea di l shi n. Ashi avem zboarâli cari lipsescu scriari cu ge/gi, ca: con-gi, giun-giu-lă, nol-gi-can, hăn-gear,

hin-gi, shi fin-gi, etc. Aesti zboară tsi nu lipsescu scriari cu j ca: con-ji, jun-ju-lă, nol-ji-can, hăn-jar, hin-ji, shi fin-ji, etc. Avem shi zborlu nji-redz tsi-armăni ca ună exceptsîe cã lipseashti pronuntsari n'ji-redz, cu dauãli somuri n shi j tsi s-avdu ahoryea. Ma zboarãli-neologhismi cari, dupã noi, lipsescu scriari ca: a-ran-gea-men-tu, con-giunc-tsi-i/con-giunc-tsi-e, in-gec-tsi-i/in-gec-tsi-e etc. va poatã s-armãnã, trã tora di oarã, scriati sh-ca exceptsiili: a-ran-ja-men-tu, con-junc-tsi-i/con-junc-tsi-e, in-jec-tsi-i/in-jec-tsi-e, etc. Notã – Bãgats oarã cã easti ghini si sã shtibã cã suntu locuri iu si scrii cu sh, cãndu zburãrea s-fatsi cu j. Trã exemplu, avem expresii ca: sh-vidzui, sh-bãgai, etc. tsi s-avdu shi cu sh, ma s-avdu shi cu j, va dzãcã s-avdu sh-ca: j-vidzui, j-bãgai, etc. Cum sh-lu yini di la zborlu shi, easti ghini si si scrii totna sh-, nu j-; s-nu sã ngrãpseascã cu j, ashi cum u fãtsea Pericli Papahagi tu cãrtsãli a lui di-aoa sh-unã sutã di anj. LITIRILI L, LJ Dupã cum easti scriatã (ca litirã simplã icã parti dit litira compusã lj), litira l ari dauã sonuri: (i) cãndu nu easti nãntea-a litirãljei j, litira l ari sonlu-timelj, ascur, ca tu zboarãli: a-las, lap-ti, la-lã, lup, etc. shi, (ii) cãndu easti nãntea-a litirãljei j, litira l ari un son muljat ca tu zboarãli: a-ljum-trea, calj, lja-nu-rã, ljau, lje-pu-ri, mu-lja-ri, fu-melj, moa-lji, nji-lji, njilj, etc. La scriarea-a sonlui l, ascur icã muljat, avem dauã prublemi njits, trã cari avem zburãtã nãinti, tu alti lectsii, sh-cari li-adutsem aminti tu regula di ma nghios. Regulã: (1) Cãndu yin dupã litira compusã lj (l-muljat), semivocalili e shi i nu si scriu; sonurli e shi i si scriu mash cãndu suntu vocali. (2) Cãndu un zbor ari dauã varianti: (i) unã variantã cu litirili l shi j dit gruparea di litiri lj cari spronuntsã ca dauã litiri ahoryea, shi (ii) altã variantã iu litirili lj s-avdu ca gruparea di litiri lgi, scriarea lipseashti si s-facã cu lgi, nu cu lj. Exceptsii la aesti reguli va hibã aspusi tu un dictsiunar niscariat ninga. Bunãoarã, (1) Semivocalili (vocalili shcurti) e shi i nu si scriu cãndu yin dupã litira compusã lj; si scriu mash cãndu suntu vocali. Tr-atsea, ahtãri zboarã lipsescu scriari ca zboarãli: a-ljum-trea, calj, lja-nu-rã, ljau, lje-pu-ri, mu-lja-ri, fu-melj, njilj, etc. Zboarãli di ma nsus nu lipsescu scriari ca: a-lhium-trea, calji, ljia-nu-rã/ljea-nu-rã, ljiau/ljeau, lje-pu-ri, mu-ljia-ri/mu-ljea-ri, fu-melji, njilji, etc. Pi di-altã parti, lipseashti scriari: lje-pu-ri, nji-lji, etc. cã sonurli e shi i (dit aesti dauã zboarã di la singular) suntu vocali. (2) Cãndu avem zburãtã di litira j, avem dzãsã cã avem zboarã-exceptsii iu dauãli litiri l shi j (tsi pot s-hibã scriati deadun ca tu litira compusã lj), s-avdu ca dauã litiri ahoryea, l-j. Zborlu tsi lu-avem datã atumtsea ca exemplu easti nol-ji-can pronuntsat cu sonlu l tsi

s-avdi ahoryea di sonlu j (zborlu nu s-pronuntsã cu sonlu muljat lj ca no-lji-can), zbor tsi lipseashti scriari nol-gi-can, nu noljican. LITIRA M Litira m ari mash sonlu-timelj ca tu zboarãli: a-ma-ri, am-bar, mun-ti, num-tã, pu-moa-rã, etc. Prublema tsi putem s-u-avem cu scriarea-a sonlui m, easti cã omnu nu shtii cum s-li ngrãpseascã zboarãli cari pot si s-avdã dauã turlii, sh-cu sonlu m sh-cu sonlu n. Regulã: (1) Zboarãli cari (i) pot si s-avdã dauã turlii, sh-cu sonlu m sh-cu sonlu n, shi (ii) sonlu m/n s-aflã nãntea-a sonurlor b, p, t shi ts, lipsescu scriari mash cu m, nu cu n. (2) Zboarãli cari s-avdu unã singurã turlie, icã cu m, icã cu n, lipsescu

scriari ashii cum s-avdu. (3) Ma multili zboarã tsi au sonlu m/n nãntea-a sonurlor f shi v, va si sã scrii cu n, nu cu m. Ma avem shi zboarã tsi si scriu cu m. Exceptsii la aesti reguli va hibã aspusi tu un dictsiunar niscariat ninga. Bunãoarã: (1) (i) Zboarãli trã cari sonlu m/n s-aflã nãntea-a sonlui b, shi cari lipsescu scriari cu m, nu cu n, suntu: am-ba-ir, am-bar, as-cum-bu-ses-cu, a-um-brã, bum-bac, bum-bu-nea-dzã, cãm-ba-nã, cãm-bu-rã, cim-ber, cim-bros, cu-lu-tum-ba, dãm-bã-rã, dãm-blã, em-bur, flam-burã, gram-bo, grum-bur, lãm-bic, lim-bã, lum-bar-dã, mbãr-bã-tedz, mbãr-ghi-cea, mbir-du-es-cu, mbi-tat, mbo-gru, mbolj, mbrus-te-lã, mbu-lji-ses-cu, mbu-nedz, stam-bo-li, strãm-bu, stum-bu, tãm-bari, tom-bu, tram-pã, tream-bur, tum-bã, vom-bir shi alti poati tsi n-ascãparã. Aesti zboarã nu lipsescu scriari cu n ca: an-ba-ir, an-bar, as-cun-bu-ses-cu, a-un-brã, bun-bac, bun-bu-nea-dzã, cãn-ba-nã, cãn-bu-rã, cin-ber, cin-bros, cu-lu-tun-ba, dãn-bã-rã, dãn-blã, en-bur, flan-burã, gran-bo, grun-bur, lãn-bic, lin-bã, lun-bar-dã, nbãr-bã-tedz, nbãr-ghi-cea, nbir-du-es-cu, nbi-tat, nbo-gru, nbolj, nbrus-te-lã, nbu-lji-ses-cu, nbu-nedz, stan-bo-li, strãn-bu, stun-bu, tãn-bari, ton-bu, tran-pã, trean-bur, tun-bã, von-bir, etc. (ii) Zboarãli trã cari sonlu m/n s-aflã nãntea-a sonlui p, shi cari lipsescu scriari cu m, nu cu n, suntu: a-cum-pãr, am-pa-tru-lea, am-pi-hiur, am-pla-tea, as-cum-pãr, cãm-pu, im-pe-ti-gã, lam-pã, lamp-si, mpar-tu, mpa-tur, mpãr-ji-nedz, mpã-tu-ra-ri, mpea-tic, mpea-tur, mpi-pi-redz, mpi-ru-shedz, mpi-zu-es-cu, mplas-cu, mplã-tescu, mplin, mpl-ua-ri, mprad, mpra-pã, mprã-njes-cu, mpri-u-nã, mpros-tu, mpru-mut, mprus-tedz, mpu-li-ses-cu, mpu-ljedz, mpush-cljedz, mput, mpu-tsã-nedz, pam-po-ri, scum-pu, stim-pi-nat, tãm-pã, tem-plu, tim-pu, tim-pu-riu, tram-pã, trum-pe-tã, um-plu shi alti poati tsi n-ascãparã. Aesti zboarã nu lipsescu scriari cu n ca: a-cun-pãr, an-pa-tru-lea, an-pi-hiur, an-pla-tea, as-cun-pãr, cãn-

pu, in-pe-ti-gã, lan-pã, lanp-si, npar-tu, npa-tur, npãr-ji-nedz, npã-tu-ra-ri, npea-tic, npea-tur, npi-pi-redz, npi-ru-shedz, npi-zu-es-cu, nplas-cu, nplã-tescu, nplin, npl-ua-ri, nprad, npra-pã, nprã-njes-cu, npri-u-nã, npros-tu, npru-mut, nprus-tedz, npu-li-ses-cu, npu-ljedz, npush-cljedz, nput, npu-tsã-nedz, pan-po-ri, scun-pu, stin-pi-nat, tãn-pã, ten-plu, tin-pu, tin-pu-riu, tran-pã, trun-pe-tã, un-plu, etc.

(iii) Zboarãli trã cari sonlu m/n s-aflã nãintea-a sonlui t, shi cari lipsescu scriari cu m, nu cu n, suntu: a-cum-tin, a-gium-tu, a-lim-tu, a-ljum-trea, a-lum-tu, a-prim-tu, as-cum-tu, as-tim-tu, a-um-tu, az-vim-tu-rat, dis-fim-tu, frãm-ti, frãm-tu, ghim-tã, ghim-tues-cu, num-tã, pim-tu, pi-trum-tu, plãm-tu, prim-tu, sãm-tu, spir-lim-tu, strim-tu, tsim-tu, tum-tu, um-tu, um-tu-rã, vim-tu shi alti tsi n-ascãparã poati. Aesti zboarã nu lipsescu scriari (cu tuti cã pot si s-pronuntsã) cu n ca: a-cun-tin, a-giun-tu, a-lin-tu, a-ljun-trea, a-lun-tu, a-prin-tu, as-cun-tu, as-tin-tu, a-un-tu, az-vin-tu-rat, dis-fin-tu, frãn-ti, frãn-tu, ghin-tã, ghin-tues-cu, nun-tã, pin-tu, pi-trun-tu, plãn-tu, prin-tu, sãn-tu, spir-lin-tu, strin-tu, tsin-tu, tun-tu, un-tu, un-tu-rã, vin-tu, etc. (iv) Zboarãli trã cari sonlu m/n s-aflã nãintea-a sonlui t shi ts, shi cari lipsescu scriari cu m, nu cu n, suntu: a-sãm-tses-cu, a-tum-tsea, frãm-tsea-uã, sim-tsã shi alti tsi n-ascãparã poati. Aesti zboarã nu lipsescu scriari (cu tuti cã pot si s-pronuntsã) cu n ca: a-sãn-tses-cu, a-tun-tsea, frãn-tsea-uã, sin-tsã, etc.

Nota 1 – Bãgats oarã cã avem: (i) ndauã zboarã cari s-pronuntsã mash cu m, sh-cari lipsescu scriari cu m, ca: a-dim-tu, bim-tsã, dãm-tsã (pluralu di la dam-cã), neam-tsu, sem-ti, shi alti poati tsi n-ascãparã; (ii) alti multi, multi zboarã cari s-pronuntsã mash cu n, sh-cari lipsescu scriari cu n, ca: cãn-tu, din-ti, fãn-tã-nã, in-tru, min-tes-cu, min-ti, mun-ti, mur-min-tu, nã-in-ti, nã-un-tru, ntreg, ntsap, ntu-nea-ric, ntur-tses-cu, sun-tu, etc. etc. etc. shi (iii) zboarã tsi s-avdu shi putem s-li-aflãm scriati dauãli turlii, ca: mbi-du-cljedz shi mpi-du-cljedz, mbis-ti-men shi mpis-ti-men, etc.

Nota 2 – Bãgats oarã cã multi zboarã di ma nsus: (i) au sh-dirivati tsi nu suntu aspusi aoa, (ii) pot s-hibã pronuntsati shi scriati cu vocala a shi vocala ã adãvgatã tu nchisita-a zborlui shi (iii) pot s-hibã pronuntsati shi cu litira b tu loc di p, icã p tu loc di b (vedz regula dit lectsia-a litirãljei b). Unã exceptsie la aestã regulã easti vecljul zbor di arãzgã nturtseascã (chirut dit limba di adzã) on-bash. Tut tu catiguria di exceptsii va s-bãgãm shi zboarã compusi ca: mpã-za-ri, mPo-li, etc. tsi va lipseascã scriari n pã-za-ri, n

Po-li, etc. (2) Zboarâli trã cari sonlu m/n s-aflã nãintea-a sonurlor f shi v, shi cari lipsescu scriari cu n, nu cu m, suntu, ashi cum li-aflãm tu dictsiunarlu al Papahagi: az-vin-gu, ca-ran-fi-lã, fan-fu-rã, gean-fe-si, grun-fla-ri, nfar-mãc, nflash, nfã-ri-nedz, nfãr-mã-cos, nfã-shi-min-tu, nflu-ca-tã, nflu-res-cu, nfolj, nfri-cu-shedz, nfri-gu-redz, nfrun-dzãs-cu, nfu-mi-ljedz, nfush-tedz, nvap-su, nvã-les-cu, nvãr-li-ga, nvãr-tes-cu, nvãr-tu-shedz, nveas-tã, nver, nves-cu, nvets, nvi-cljedz, nvi-du-es-cu, nvin-gu, nvi-ni-tsãs-cu, nvi-pi-redz, nvir-dzãs-cu, nvi-redz, nvi-rin, nvi-ri-nedz, nvis-cã-min-tu, nvish-tes-cu, nvish-ti-dzãs-cu, nvis-ta-ljan, nvol-bu, nvrag, nvul-bari, sin-fer, sin-fo-nã, sin-fu-ni-i/sin-fu-ni-e shi alti poati tsi n-ascãparã. Notã – Bãgats oarã cã multi zboarã di ma nsus: (i) au sh-dirivati tsi nu suntu aspusi aoa, ca bunãoarã, az-vim-tu, cari nu sã ngrãpseashti az-vin-tu, shi (ii) pot s-hibã pronuntsati shi scriati cu vocala a shi vocala ã adãvgatã tu nchisita-a zborlui, ca bunãoarã, zboarãli an-vãr-tes-cu shi ãn-vãr-tes-cu cari lipsescu si sã scrii nvãr-tes-cu, dupã cum u-avem spusã tu lectsiili-a sonurlor a shi ã. Singurli exceptsii tsi putum s-aflãm pãnã tora suntu zboarãli: am-vo-ni shi cam-fu-rã. PRUBLEMÃ Tu-aestã prublemã va dãm un textu tu cari va si s-aflã multi zboarã niscriati ghini. Ma va s-avem shi ndauã zboarã tsi suntu ghini scriati. Lucrul a cititorlui va s-hibã ta s-li aflã (i) zboarãli niscriati ghini, s-li ngrãpseascã cum lipseashti shi s-aflã tsi regulã dit lectsia di ma nsus avem cãlcatã tu scriari; shi (ii) zboarãli scriati ghini. Prublemã – Eara primuvearã, pãdurli nchisirã sã nfrundzascã, lilicili nchisirã sã nflureascã, ponjlji sã nvirdzascã. Pãzarea eara nplinã di oaminj. Di-unã parti s-afla unã muljeari tsi shi nfãsha njitslji, tsi npitica ndauã stranji tra s-lji nveascã ficiorlji ma mãri, sh-cari nplitea pãrpodz, nu multu scunpi, trã vindeari. Nu para-lj nidzea lucurlu mbar cã, cu vindearea-a pãrpodzlor, nu scutea carishti cãts paradz. Tr-atsea, bãrbatslj-a lor, nvirinats cã nu-avea paradz multsã, muta frãntseaua nsus, sh-loa cu nprumut tra s-acunpãrã trã fumeljlji-a lor fãrinã, carni, untu, unturã sh-cash. Nafoarã nchisi s-cadã ploaea sh-tserlu trunduea di bunbunidzãri. Pri-aoa sh-pri-aclo videai cãti-unã muljeari nfricushatã, trimbura di-arcoari sh-di vintul aratsi. Cãnbãnjli nchisirã s-batã la bisearicã shi nveastili tiniri sh-featsirã crutsea. Atuntsea intrarã tu bisearicã shi vrurã si sã ncljinã nproasti la sãntsãlj dit bisearicã. Vrurã s-ljea s-aprindã sh-lunbãrdzã. Jeali mari cã nu l-agiundzea paradzljji. DIZLIGAREA-A PRUBLEMÃLJEI Zboarãli tsi nu suntu scriati ghini (shi ndauã alti cari suntu scriati ghini) va s-hibã

sumliniati. Deapoea, trã cati zbor, va s-aspunem regulili tsi furã (i nu furã) cãlcati. Prublemã - Eara primuvearã, pãdurli nchisirã sã nfrundzascã, lilicili nchisirã sã nflureascã, ponjlji sã nvirdzascã. Pãzarea eara mplinã di oaminj. Di-unã parti s-afla unã muljeari tsi shi nfãsha njitslji, tsi mpitica ndauã stranji tra s-lji nveascã ficiorlji ma mãri, sh-cari mplitea pãrpodz, nu multu scumpi, trã vindeari. Nu para-lj nidzea lucurlu mbar cã, cu vindearea-a pãrpodzlor, nu scutea carishti cãts paradz. Tr-atsea, bãrbatslj-a lor, nvirinats cã nu-avea paradz multsã, muta frãmtseaua nsus, sh-loa cu mprumut tra s-acumpãrã trã fumelji-a lor fãrinã, carni, umtu, umturã sh-cash. Nafoarã nchisi s-cadã ploaea sh-tserlu trunduea di bumbunidzãri. Pri-aoa sh-pri-aclo videai cãti-unã muljeari nfricushatã, trimbura di-arcoari sh-di vimtul aratsi. Cãmbãnjli nchisirã s-batã la bisearicã shi nveastili tiniri sh-featsirã crutsea. Atumtsea intrarã tu bisearicã shi vrurã si sã ncljinã mproasti la sãmtsãlj dit bisearicã. Vrurã s-ljea s-aprindã sh-lumbãrdzã. Jeali mari cã nu l-agiundzea paradzljji. (1) Regula dzãtsi cã semivocalili e shi i tsi yin dupã sonlu j (lj shi nj) nu si scriu. Tr-atsea zboarãli: « muljeari, ljea, jeali » lipsescu scriari: « muljari, lja, jali ». (2) Regula dzãtsi cã zboarãli trã cari sonlu m/n s-aflã nãntea-a sonlui b, lipsescu scriari cu m, nu cu n. Tr-atsea, zboarãli: « nbar, bunbunidzãri, trinbura, cãnbãnjli, lunbãrdzã » lipsescu scriari: « mbar, bumbunidzãri, trimbura, cãmbãnjli, lumbãrdzã ». (3) Regula dzãtsi cã zboarãli trã cari sonlu m/n s-aflã nãntea-a sonlui p, lipsescu scriari cu m, nu cu n. Tr-atsea, zboarãli: « nplinã, npitica, nplitea, scunpi, nprumut, acunpãrã, nproasti » lipsescu scriari: « mplinã, mpitica, mplitea, scumpi, mprumut, acumpãrã, mproasti » (4) Regula dzãtsi cã zboarãli trã cari sonlu m/n s-aflã nãntea-a sonlui t, lipsescu scriari cu m, nu cu n. Tr-atsea, zboarãli: « untu, unturã, vintul » lipsescu scriari: « umtu, umturã, vimtul ». (5) Regula dzãtsi cã zboarãli trã cari sonlu m/n s-aflã nãntea-a sonlui ts, lipsescu scriari cu m, nu cu n. Tr-atsea, zboarãli: « frãntseaua, atuntsea, sãntsãlj » lipsescu scriari: « frãmtseaua, atumtsea, sãmtsãlj » (6) Regula dzãtsi cã zboarãli trã cari sonlu m/n s-aflã nãntea-a sonlui f, lipsescu scriari cu n, nu cu m. Tr-atsea, zboarãli: « nfrundzascã, nflureascã, nfãsha, nfricushatã » suntu scriati cum lipseashti. (7) Regula dzãtsi cã zboarãli trã cari sonlu m/n s-aflã nãntea-a sonlui v, lipsescu scriari cu n, nu cu m. Tr-atsea, zboarãli: « nvirdzascã, nveascã, nvirinats, nveastili » suntu scriati cum lipseashti.

LECTSIA 13 – SCRIAREA-A LITIRILOR N, NJ, O, P, R LITIRILI N, NJ După cum easti scriată (ca litiră simplă i parti dit litira compusă nj), litira n ari dauă sonuri: (i) poati s-aibă sonlu-timelj, ascur, cându nu easti năntea-a litirăljei j, ca tu zboarâli car-ni, nari, nea-uă, ni-pot, xea-ni, etc. shi, (ii) poati s-aibă un son muljat, cându easti năntea-a litirăljei j, parti dit litira compusă nj, ca tu zboarâli lu-nji-nă, nja-ri, etc. Nu-avem prublemi mări cu scriarea-a sonlui n, ascur ică muljat. Mash că vrem s-adutsem aminti ndauă reguli trã cari, ma multili, avem zburâtă năinti, tu ună altă lectsii. Regulă: (1) Sonurli e shi i, cându yin după litira compusă nj: (i) nu si scriu, cându suntu semivocali; (ii) si scriu cându suntu vocali. (2) Cându un zbor ari dauă varianti: (i) ună variantă cu litirili n shi j dit gruparea di litiri nj cari s-pronuntsă ca dauă litiri ahoryea, shi (ii) altă variantă iu litirili nj s-avdu ca gruparea di litiri ngi/nge, scriarea lipseashti si s-facă cu ngi/nge, nu cu nj. (3) Zboarâli cari: (i) pot si s-avdă dauă turlii, sh-cu sonlu m sh-cu sonlu n, shi (ii) sonlu m/n s-află năntea-a sonurlor b, p, t shi ts, lipsescu scriari cu m, nu cu n. Alanti tuti cari s-avdu ună singură turlie, ică cu m, ică cu n, lipsescu scriari ashi cum s-avdu. (5) Ma multili zboarâ tsi au sonlu m/n năntea-a sonurlor f shi v, va si sã scrii cu n, nu cu m. Ma suntu shi zboarâ tsi si scriu cu m. Aesti zboarâ va hibă aspusi tu un dictsiunar niscariat ninga. (6) Zboarâli tsi s-avdu cu sonurli rn shi mn, sh-cari tu ndauă grai sh-lu-au chirută n-lu shi s-avdu mash cu r shi m, lipsescu scriari totna cu rn shi mn. Exceptsii la aesti reguli va hibă aspusi tu un dictsiunar niscariat ninga.

Bunăoară, (1) (i) Semivocalili e shi i nu lipsescu scriari cându yin după litira compusă nj; ca tu zboarâli: a-linj, ar-mănj, cu-pa-nja, cu-pănj, di-punj, dur-njam, gionj, i-njoa-ră, nja-ri, nju-riz-mă, tim-nja-mă, etc. Aesti zboarâ nu lipsescu scriari: a-linji, ar-mănji, cu-pa-njea, cu-pănji, di-punji, dur-njiam/durnjeam, gionji, i-njioa-ră, njia-ri/njea-ri, njiu-riz-mă, tim-njia-mă/tim-njea-mă, etc. (ii) Vocalili e shi i lipsescu scriari cându yin după litira compusă nj; ca tu zboarâli: a-ră-nji/a-ră-nje, cu-pa-nji/cu-pa-nje, diz-njer-du, dur-njit, ir-nji-i/ir-nji-e, lu-nji-nă, njedz, njel, njer-gu, njic, nji-lă, ti-nji-i/ti-nji-e, etc. Aesti zboarâ di ma nsus nu lipsescu scriari ca: a-ră-nj, cu-pa-nj, dur-njt, ir-nj-i/ir-nj-e, lu-nj-nă, njc, nj-lă, ti-nj-i/ti-nj-e, etc. Notă – Băgats oară că, scriarea ică niscriarea-a i-lui shcurtu tsi yini după litira compusă nj, poati sagiută di multi ori la alidzearea singularului di plural, a masculinului di fiminin shi a persoanălei di la congiugarea-a verbilor. Ashi, bunăoară, avem: (i) substantivlu di-cu-nji, la singular, iu i-lu dit soni si scrii că easti lungu, shi zborlu di-cunj, la plural, iu

i-lu dit soni (după n) easti shcurtu shi nu si scrii; (ii) substantivlu stranj, la singular (cu iu-shcurtu tu bitisita-a zborlui tsi nu si ngrăpseashti) shi stra-nji la plural, cu i-lungu; (iii) adjectivlu di-hanj, la masculin shi di-ha-nji, la feminin; shi (iv) verbul an-cunj, la prota shi la a doua persoană shi an-cu-nji, la persoana-a 3-a, etc. (2) Cându avem zburătă di litira j, avem dzăsă că avem zboară-exceptsii shi neologhismi iu dauăli litiri n shi j – tsi pot s-hibă scriati deadun ca litira compusă nj – s-avdu ca dauă litiri ahoryea, n-j. Aesti zboară fură dati, ashi cum lipsescu scriari cu ge/gi, ca: con-gi, giungiu-lă, hăn-gear, hin-gi, fin-gi, etc. Zboarăli di ma nsus nu lipsescu scriari cu j ca: con-ji, jun-ju-lă, hăn-jar, hin-ji, shi fin-ji, etc. Avem ună exceptsie, verbul nji-redz (shi dirivatili-a lui) iu sonlu n s-avdi ahoryea di j, zbor tsi sciteashti n'ji-redz. Avem shi zboarăli-neologhismi cari, după noi, lipsescu scriari ca: a-ran-geamen-tu, con-giunc-tsi-i/con-giunc-tsi-e, in-gec-tsi-i/in-gec-tsi-e etc. Eali va poată s-armănă, tră tora di oară, exceptsii, cari pot s-hibă scriati shi ca: a-ran-ja-men-tu, con-junc-tsi-i/con-junc-tsi-e, in-jec-tsi-i/in-jec-tsi-e, etc. (3) Cându avem zburătă di litira m, avem dzăsă că suntu multi zboară tsi pot si s-pronuntsă dauă turlii, sh-cu sonlu m sh-cu sonlu n. Aclo avem aspusă regulili di scriari shi avem dată arădz di zboară tsi si scriu cu m sh-arădz di zboară tsi si ngrăpsescu cu n. Tra s-nu zburăm diznou di idyiul lucru, cititorlu easti pitricut la discutsia di la litira m. (4) Suntu graiuri fărshiruteshti, iu litira n cari yini după litira r, ică m (sh-poati sh-alti), s-cheari dit zburări, nu s-pronuntsă shi nu si ngrăpseashti. Aesti zboară lipsescu totna scriari cu gruparea di litiri rn shi mn ca, zboarăli: car-ni, găr-nuts, iarnă, lem-nu, scam-nu, sem-nu, som-nu, toar-nă, etc. Eali nu lipsescu scriari ca: cară, găr-ruts, ia-ră, lem, scam, sem, som, toa-ră, etc. – cu tuti că pot si s-avdă, că ashi lă easti grailu di-acasă, fără litira n, mash cu litirili r shi m. Singura exceptsii, poati, easti pronomili văr-nu/văr-nă, cari ari forma văr/vă-ră, ună virsiuni comună tu tuti graili armăneshti. LITIRA O Litira o ari trei sonuri: (i) poati s-aibă sonlu a ljei-timelj, di vocală o; (ii) poati si s-avdă muljat, ca vocală, cu ună semivocală i dininti (tsi s-avdi ma nu si scrii), va dzăcă, un son tsi si scrii o shi s-avdi ca un diftongu io (semivocală i); shi (iii) poati si s-pronuntsă ca ună semivocală o, parti dit un diftongu ică un triftongu, oa/ua, oai/uai, shi iou. Sonlu 1 di Timelj: Vocala o (cându s-avdi o, NU s-avdi ca diftongul io) Vocala o poati s-aibă sonlu-timelj, shi si s-află: (i) ca ună vocală tsi s-avdi ahoryea, fără alti semivocale tu idyia silabă, ca tu zboarăli: cai-mo, chiro, cu-nos-cu, i-ca-no, o-clju, of-ti-că/oh-ti-că, oh-tu, o-

lug/u-log, om, op-si, op-tu, or, or-bu, ordin, or-dzu, o-ri-xi, or-nji, os, pi-raz-mo, por-tu, tot-na, su-ro, va-sil-co, zbor, etc. icã (ii) ca unã vocalã tsi s-avdi, tu idyea silabã, deadun cu alti semivocali (i shi u), sh-fatsi parti dit diftondzãlj icã triftondzãlj io, oi, ou, ioi shi iou, ca tu zboarãli: ân-ghios, boi (prãvdzã), bou, ci-cior, diz-nou, fi-cior, Gioi, gio-ni, iou, nou, ploi, voi, etc.

Zborlu iou (tsi va dzãcã, io, mini) easti singurlu zbor cu triftongul iou tsi putum s-lu-aflãm tu dictsiunarlu-al Papahagi. Regulã – Diftongul io shi triftondzãlj ioi shi iou, nu lipsescu vãrnãoarã scriari ca: eo, eoi, shi eou. Notã – Aoatsi zburãm di diftondzã shi triftondzã, nu di grupuri di litiri tsi tsãn di dauã i ma multi silabi. Bunãoarã, gruplu di litiri io, oi, icã ou dit zboarãli a-mãr-ti-os, bo-i/bo-e (bueauã), ciu-di-os, hã-ri-os, ni-oas-pi/ni-oas-pe, ni-or, pa-tri-ot, pri-o-ni/pri-o-ne, pro-ur, etc. nu easti diftongu; cã vocala (nu semivocala) i/u s-aflã tu unã, shi vocala o tu alantã silabã.

Sonlu 2: Vocala Muljatã o (cãndu s-avdi, ma NU si scrii, ca diftongul io) Cãndu litira o yini dupã consoanili (simpli i compusi) j, sh, lj, shi nj – cari s-avdu cu unã semivocalã i tu bitisitã tsi nu si scrii – litira o s-moalji shi, cu tuti cã si scrii o, s-pronuntsã ca diftongul io. Regulã – Sonlu io tsi yini dupã consoanili simpli i compusi j, nj, lj shi sh, lipseashti totna scriari o, nu va vãrnãoarã scriari io. Bunãoarã, zboarãli di ma nghios lipsescu totna scriari ca: a-cri-shor, a-di-ljos, a-rã-njos, bu-su-ljoc, cã-mi-sho-tã, cãs-trã-njot, fu-ljor, fljon-gu, gãr-ni-shor, li-shor, mã-jo-tã/mã-sho-tã, mush-cljos, njic-shor, pljop, pu-lji-shor, shcljop, shoa-ric, shonj, sho-put, sta-njo, sta-sho-ni, tã-ljos, etc. Aesti zboarã nu lipsescu vãrãoarã scriari ca: a-cri-shior, a-di-ljios, a-rã-njios, bu-su-ljioc, cã-mishio-tã, cãs-trã-njot, fu-ljior, fljion-gu, gãr-ni-shior, li-shior, mã-jio-tã/mã-shio-tã, mush-cljios, njic-shior, pljiop, pu-lji-shior, shcljiop, shioa-ric, shionj, shio-put, sta-njio, sta-shio-ni, tã-ljios, etc. Sonlu 3:

Semivocala o (tsi s-avdi sh-ca u) Sonlu o s-avdi ca unã semivocalã tu diftongul icã triftondzãlj oa/ua, oai/uai, oau/uau, shi ioa (vocalã a, semivocali i, o shi u). Tu lectsia-a sonlui a, avem zburãtã tr-aeshti diftondzã shi triftondzã. Ma, tr-atselj tsi nu lã easti aproapea di mãnã (prohirã) aestã lectsii, dãm ma nghios paragrafili tsi au s-facã cu-aestã prublemã. Ân general, zboarãli tsi au diftongul oa/ua shi triftondzãlj ioa/iua, oai/uai shi oau/uau (vocalã a, semivocali i/o/u) lipsescu scriari cu oa, nu cu ua, ca zboarãli: a-oa/a-oa-tsi, a-oal-tadz/a-oal-tari/aoar-tari, az-boai-rã, ca-fi-gioa-nji, ci-cioa-ri, cioa-li, cioa-min, cioa-rã, cioa-ric, coa-sã, gioa-cã, gioa-nã, loai, loa-rã,

lu-crã-toa-ri, moa-rã, moar-ti, mus-tã-cioa-rã, ni-goai-dã, oa-rã, pa-ra-loai, pli-cioa-sã, plu-ioa-sã, poa-rtã, sã-nã-toa-sã, shi-cã-gioa-nji, etc. Zboarãli di ma nsus nu lipsescu vãrãoarã scriari cu ua: a-ua/a-ua-tsi, a-ual-tadz/a-ual-tari/a-uartari, az-buai-rã, ca-fi-giua-nji, ci-ciua-ri, ciua-li, ciua-min, ciua-rã, ciua-ric, cua-sã, giua-cã, giuanã, luai, lua-rã, lu-crã-tua-ri, mua-rã, muar-ti, mus-tã-ciua-rã, ni-guai-dã, ua-rã, pa-ra-luai, pliciu-a-sã, plu-iua-sã, pua-rtã, sã-nã-tua-sã, shi-cã-giua-nji, etc. Avem vidzutã, di multi ori, cã s-fatsi alathus la scriarea-a zboarãlor: a-oa/a-oa-tsi, loai, loa-rã, oarã, pa-ra-loai, poa-rtã, etc. Vidzum lumi tsi li scrii, ashi cum nu lipsescu vãrnãoarã scriari ca: a-ua/ a-ua-tsi, luai, lua-rã, ua-rã, pa-ra-luai, pua-rtã, etc. Exceptsii – (i) Avem zboarã tsi traditsiunal lipsescu scriari cu ua ca: mua-be-ti, mua-gir (iu ua easti, di ma multi ori, pronuntsat sh-dispãrtsãt tu dauã silabi ca: mu-a-be-ti, mu-a-gir), etc. Aesti zboarã nu lipsescu scriari: moa-be-ti, moa-gir, etc. (ii) Substantivi fiminini cari bitisescu, la singular, cu diftongul uã, au forma articulată cari lipseashti scriari cu ua, ca zboarãli: a-ra-ua/a-roa-ua, cu-ra-ua, da-ua/doa-ua, grea-ua, ha-ra-ua, ha-ua, naua/noa-ua, nea-ua, pã-tlja-ua, stea-ua, etc. (cã formili lor niarticulati suntu: a-ra-uã/a-roa-uã, cura-uã, da-uã/doa-uã, grea-uã, ha-ra-uã, ha-uã, na-uã/noa-uã, nea-uã, pã-tlja-uã, stea-uã, etc.). (iii) Diftongu icã triftongu (cãtivãroarã silabi cu unã vocalã a shi trei semivocali) tsi s-amintã dit sonuri tsi yin dit dauã zboarã cari s-avdu deadun ca un singur zbor, protlu tsi bitiseashti cu u shandoilu tsi nchiseashti cu a. Aesti zboarã suntu scriati ahoryea ma ligati cu unã cratimã. Eali lipsescu scriari ca tu expresiili: (cãtsã)lu-a(tsel); (iu) u-ai (s-ti duts); iu-ai (s-ti duts); iu-au (sducã); etc. nu lipsescu scriari ca: (cãtsã)lo-a(tsel); iu o-ai (s-ti duts); io-ai (s-ti duts); io-au (sducã); etc. Notã 1 – Dzãtsem diftondzã shi triftondzã, nu dzãtsem grupuri di litiri, cã tuti vocalili shi semivocalili s-aflã tu idyea silabã. Tr-atsea, dzãtsem cã tu zboarãli: a-rãz-boa-i/a-rãz-boa-e, a-roauã, ploa-i/ploa-e, oa-i/oa-e, avem diftondzãlj oa, nu triftondzãlj oai, oau. Notã 2 – Cãtivãrãoarã, sonlu oa, oai/uai, oau/uau poati si s-pronuntsã ca sonlu ioa/ea, ioai/iuai, ioau/iuau (semivocalã e/i tsi s-avdi ma nu si scrii cãndu yini dupã litirli compusi lj, nj shi sh). Ashi avem zboarã tsi lipsescu scriari ca: a-di-ljoa-sã, a-rã-njoa-sã, bi-du-cljoa-sã, fãn-tã-njoa-rã, fuljoa-ri, jgljoa-tã, li-shoa-rã, scãn-ti-ljoa-sã, shcljoa-pã, shoa-ric, tã-ljoa-sã, etc. Zboarãli di ma nsus nu lipsescu vãrnãoarã scriari cu semivocala i ca: a-di-ljioa-sã, a-rã-njioa-sã, bi-du-cljioa-sã, fãn-tã-njioa-rã, fu-ljioa-ri, jgljioa-tã, li-shioa-rã,

scân-ti-ljioa-sã, shcljioa-pã, shioaric, tã-ljioa-sã, etc.

Eali nu vor scriari necã cu semivocala e: a-di-ljeoa-sã, a-rã-njeoa-sã, bi-du-cljeoa-sã, fãn-tã-njeoarã, fu-ljeoa-ri, jgljeoa-tã, li-sheoa-rã, scân-ti-ljeoa-sã, shcljeoa-pã, sheoa-ric, tã-ljeoa-sã, etc. Nota 3 – Cãtivãroarã triftongul oau si scrii ca unã silabã cu patru vocali shi semivocali, oauã iu semivocala ã poati s-hibã mutã. Ashi avem zboarã ca: doauã-li/doauã-lor, noauã-li/noauã-lor, oauã-li/oauã-lor, etc. tsi suntu formili articulati di la zboarã ca: doauã, noauã, oauã, etc. (zboarã tsi pot si s-avdã sh-cu trei silabi ca: doa-uã-li/doa-uã-lor, noa-uã-li/noa-uã-lor, oa-uã-li/oa-uã-lor, etc.).

LITIRA P Litira p, ari mash un singur son-timelj ca tu zboarãli: a-rap, crea-pã, cu-pa-nji, pãn-ti-cã, pea-nã, pis-ti, etc. Singura prublemã tsi u-avem aoatsi, easti cu scriarea-a unor zboarã tsi pot si s-avdã sh-cu p, ma pot si s-avdã sh-cu b, dupã cum easti grailu-a omlui. Tr-aestã prublemã zburãm tu lectsia-a litirãljei b. Cu tuti cã cititorlu poati s-hibã pitricut aclo, minduim cã easti ghini ca regula s-hibã datã diznou ma nghios. Regulã: Zboarãli tsi pot s-hibã pronuntsati shi scriati shi cu mb shi cu mp, lipsescu scriari cu mp. Aesti zboarã va poatã s-hibã pronuntsati cu sonurli mb icã mp, dupã cum va s-u va omlu. Exceptsii la aesti reguli va hibã aspusi tu un dictsiunar niscariat ninga. Bunãoarã, avem zboarã tsi lipsescu scriari ca: am-pã-tu-ra-ri, am-pla-tea, am-plã-tes-cu, am-put, lam-pã, lim-pi-di, mpa-di, mpi-zu-es-cu, mpros-tu, mprus-tedz, scum-pu, stãm-pu-ses-cu, trampã, trum-pe-tã, etc. Aesti zboarã nu lipsescu scriari ca: am-bã-tu-ra-ri, am-bla-tea, am-blã-tes-cu, am-but, lam-bã, lim-bi-di, mba-di, mbi-zu-es-cu, mbros-tu, mbrus-tedz, scum-bu, stãm-bu-ses-cu, tram-bã, trumbe-tã, etc. Nota 1 – Bãgats oarã cã forma cama cunuscutã di la ndauã zboarã di ma nsus, ca zboarãli: lam-bã shi trum-be-tã bunãoarã, poati s-aibã forma cu b, nu cu p. Alti exempli-exceptsii, ca zborlu O-limpu, bunãoarã, cari di ma multili ori s-pronuntsã E-lim-bu, suntu aspusi tu dictsiunar. Nota 2 – Bãgats oarã cã aoatsi zburãm di zboarãli tsi pot si s-avdã dauã turlii, sh-cu mb sh-cu mp. Nu zburãm di zboari ca am-bar/mbar, tsi s-pronuntsã mash cu sonlu b, icã mplin tsi s-pronuntsã mash cu p. LITIRA R Litira r ari mash un son-timelj, ca tu zboarãli: a-ra-nã, ar-mãn, car-ni, poar-tã, zo-ri, etc. Un andoilu son cari s-aflã mash la graili fãrshiruteshti, easti un son r ascur sh-lungu, trã cari adetea easti si sã ngrãpseascã cu rr (dublu-r). Cum, la alanti graiuri armãneshti, aestã pronuntsari easti multu putsãn cunuscutã, scriarea cu dublu-r, nu easti apruheatã aoa. PRUBLEMÃ Tu-aestã prublemã va dãm un textu tu

cari va si s-află ndauă zboară niscriati ghini. Lucrul a cititorului va s-hibă ca s-li află aesti zboară, s-li scrii cum lipseashti shi s-află tsi regulă dit lectsii avem călcată.

Prublemă – Un om, tricut tu ilichii, shcljiop ma mushcljios, imna peanarga shi lishior cu muljarea-a lui cătră casă. Eara doi armânji uarfânji di lă aurla vimtul tu trastu shi stranjili mpiticati tsi purta ljaspunea ca biducljiosh sh-arânjiosh. Bărbatlu imna nintea-a ljei cu-ună lambă, ca s-lj-aspună calea, că fătsea scutidi. Tricură priningă un shioput, ună fântânjioară, deapoea priningă ună casă cu firidz lunjinoasi shi scântiljioasi, dit cari insha ună njiurizmă di timnjeamă. Dipusiră cătră căscioaraa lor, ună călivă veaclji tsi s-videa limbidi la mardzina-a căsăbăului. După ndauă jgljioati lishioari, intrară n casă. Moasha shidzu mbadi pi scamnu, sh-că vrea s-măcă tsiva dultseami, căftă a aushlui să-lji da niheamă njeari. Aushlu lj-u deadi, sh-tră el, lo s-bea mbrostu niheamă lapti. DIZLIGAREA-A PRUBLEMĂLJEI Zboarăli tsi nu suntu scriati după regulili-a noastri suntu sumliniati. Deapoea, tră cati zbor, va saspunem regulili tsi fură călcati.

Prublemă – Un om, tricut tu ilichii, shcljop ma mushcljos, imna peanarga shi lishor cu muljarea-a lui cătră casă. Eara doi armânj oarfânj di lă aurla vimtul tu trastu shi stranjili mpiticati tsi purta ljaspunea ca biducljiosh sh-arânjiosh. Bărbatlu imna nintea-a ljei cu-ună lampă, ca s-lj-aspună calea, că fătsea scutidi. Tricură priningă un shoput, ună fântânjioară, deapoea priningă ună casă cu firidz lunjinoasi shi scântiljioasi, dit cari insha ună njurizmă di timnjamă. Dipusiră cătră căscioara-a lor, ună călivă veaclji tsi s-videa limpidi la mardzina-a căsăbăului. După ndauă jgljoati lishoari, intrară n casă. Moasha shidzu mpadi pi scamnu, sh-că vrea s-măcă tsiva dultseami, căftă a aushlui să-lji da niheamă njari. Aushlu lj-u deadi, sh-tră el, lo s-bea mprost u niheamă lapti.

(1) Regula dzătsi că semivocalili e shi i nu lipsescu scriari cându yin după litira compusă nj. Tratsea zboarăli: « armânji, uarfânji, arânjiosh, njiurizmă, timnjeamă, fântânjioară, njeari » lipsescu scriari: « armânj, oarfânj, arânjiosh, njurizmă, timnjamă, fântânjioară, njari ».

(2) Regula dzătsi că sonorli io, ioa, ioai, ioau tsi yini după consoanili j, nj, lj shi sh, lipseashti totna scriari o, oa, oai, oau nu va vărnaoară scriari io, ioa, ioai, ioau. Tr-atsea zboarăli: « shcljiop, mushcljios, lishior, biducljiosh, arânjiosh, shioput, fântânjioară, scântiljioasi, jgljioati, lishioari » lipsescu scriari: « shcljop, mushcljos, lishor, biducljiosh, arânjiosh, shoput, fântânjioară, scântiljioasi, jgljoati, lishoari ».

(3) Regula dzătsi că zboarăli tsi pot s-hibă pronuntsati shi scriati sh-cu mb sh-cu mp, lipsescu scriari cu mp. Tr-atsea, zboarăli: « lambă,

limbidi, mbadi, mbrostu » lipseacu scriari: « lampã, limpidi, mpadi, mprostu ».

LECTSIA 14

LECTSIA 14 – SCRIAREA-A LITIRILOR S, SH (i) Cãndu easti scriatã ca litirã simplã (nu ca parti dit litirili compusi sh shi ts), litira s ari sonlu-timelj, ascur, ca tu zborlu sem-nu; (ii) Cãndu easti scriatã ca parti dit litira sh, litira s lja un son muljat ca tu zborlu shoa-ric; shi (iii) Cãndu easti scriatã ca parti dit litira compusã ts, litira s ari sonlu mut, ca tu zborlu tsea-pã. Ligati di sonurli di ma nsus, aflãm shi (i) zboarã-exceptsii, iu dauãli litiri s shi h, cari yin unã dupã alantã, s-avdu ca dauã sonuri ahoryea s-h; icã dauãli litiri t shi s tsi yin unã dupã alantã s-pronuntã ahoryea t-s; (ii) zboarã tsi s-avdu dauã turlii, sh-cu s sh-cu sh, (iii) zboarã, iu s-lu poati si s-avdã, sh-ca sonlu-timelj s sh-ca sonlu-timelj z, shi (iv) zboarã iu sh-lu poati si s-avdã, sh-ca sonlu sh sh-ca sonlu j. Reguli: (1) Litira simplã s ari un son-timelj, ascur, cãndu nu s-aflã: (i) nãintea-a litirãljei h (nu easti parti dit litira compusã sh), icã (ii) nãpoea-a litirãljei t (nu easti parti dit litira compusã ts). (2) Litira compusã sh ari un son muljat. (3) Cãndu s-aflã nãpoea-a litirãljei t (va dzãcã, fatsi parti dit litira compusã ts), litira s ari un son mut, cari nu s-avdi ma alãxeashti sonlu a litirãljei t. (4) Litira s dit un zbor, poati si s-avdã niscãntiori sh-ca z. Atumtsea: (i) cãndu sonlu s/z s-aflã dinintea-a consoanilor: c, ch, f, l, lj, p, r, t, th shi ts, zborlu lipseashti scriari cu s shi pronuntsari cu s, nu cu z; (ii) cãndu sonlu s/z s-aflã dinintea-a consoanilor: b, d, dz, dh, g, gh, m, n, nj, shi v, zborlu nu lipseashti scriari cu s ma scriari shi pronuntsari cu z; shi (iii) cãndu sonlu s/z s-aflã dinintea-a unei vocalã, zborlu lipseashti scriari ash cum va hibã aspus tu un dictsiunar niscariat ninga. Bãgats oarã cã ma nsus zburãm (i) di sonlu ascur s, nu di sonlu muljat sh shi (ii) di litirili simpli s shi z, nu di litirili s shi z tsi fac parti dit litirili compusi ts shi dz. (5) Cãndu yin dupã litira compusã sh (s-muljat), sonurli e shi i: (i) nu si scriu cãndu suntu semivocali; (ii) si scriu cãndu suntu vocali. Exceptsii la aesti reguli va hibã aspusi tu un dictsiunar niscariat ninga. Bunãoarã, dupã regula di ma nsus: (1) Cãndu nu s-aflã nãintea-a litirãljei h, litira s ari sonlu-timelj a ljei, ascur, ca tu zboarãli: a-pres, a-rã-ses-cu, as-par-gu, bi-sea-ri-cã, coa-sã, coas-tã, das-cal, has-cu, i-sih, mas-cur, mea-sã, oa-si, psal-tu, psef-tu, sa-ri, scam-nu, sir-yea-ni, sir-mã, us-ca-ri, etc. (2) Cãndu s-aflã nãintea-a litirãljei h (va dzãcã, fatsi parti dit litira compusã sh), litira s lja un son muljat, ca tu zboarãli: a-shi, ash-tep-tu, ba-shi, bush, cash, co-shav, ci-shi-it,

fu-she-chi, in-shi-ri, li-shor, mash, ma-shi/ma-she, push-clji, push-pur, u-shi, etc.

Avem zburătă chiola (la litira h), di ndauă zboară-exceptsii iu gruparea di litiri sh nu s-pronuntsă ca ună litiră compusă, ma s-avdi ca dauă litiri pronuntsati ahoryea, s-h.

Adutsem aminti aoa că aesti zboară-exceptsii suntu: a-răs-hi-rat, ca-tas-hi-si, dis-hă-ma-ri, dis-hi-in-tsedz, i-pos-hi-si, i-pus-hi-ses-cu, s'he-ză, s'hiz-mă, s'hol-lar-hiu, trans-hu-man-tsă, shi Vos-ho-po-li. Sh-că la Simpozionlu di Standardizari a Scriariljei Armănească di Bituli s-astăsi regula ca: (i) Zboarăli: ca-tas-hi-si, i-pos-hi-si, i-pus-hi-ses-cu, shi s'hol-lar-hiu, va si scoată dit limbă shi nu va s-hibă ufilisiti.

Tu loclu-a lor va s-ufilisim zboarăli: sucrestu tră catashisi, tăxiri ică dari zbor tră iposhisi, tăxescu ică dau zbor tră ipushisescu, shi liceu ică ghimnaziu tră sholarhiu. (ii)

Zboarăli a-răs-hi-rat, shiz-mă, she-ză shi Vos-ho-po-li va si ngrăpsească shi va s-pronuntsă a-răs-chi-rat, schiz-mă, sche-ză shi Vos-co-po-li, shi (iii) Neologhismi (shi dirivati di-a lor) ca dis-hi-in-tsedz, dis-hă-ma-ri, trans-hu-man-tsă, etc.

(zboară compusi, cu un prifixu trans ică dis shi un zbor tsi nchiseashti cu h), va s-

armănă scriati ashi ca exceptsii. (3) Cându s-află năpoea-a litirăljei t (va dzăcă, fatsi parti dit litira compusă ts), litira s ari un son mut, ca tu zboarăli: bra-tsi, fa-tsi, frats,

tsap, tsa-ră, tsi-ga-ră, tsin-tsi, tă-tsea-ri, etc. Singurli exceptsii, iu ts-lu va s-avdă ca dauă sonuri ahoryea, t shi s, va s-hibă la (i) ndauă numi xeani ca, bunăoară, numa

Ghet-si-ma-ni, ică (ii) verbi (shi dirivati di-a lor) ca bi-ti-ses-cu, gi-ri-mi-ti-ses-cu, hi-ri-ti-ses-cu, mi-ri-mi-ti-ses-cu shi nu-mă-ti-ses-cu cari, tu forma-a lor

sincopată pot si s-avdă ca bi-tses-cu, gi-ri-mi-tses-cu, hi-ri-tses-cu, mi-ri-mi-tses-cu shi nu-mă-tses-cu ma pot si avdă sh-ca bit-ses-cu, gi-ri-mit-ses-cu, hi-rit-

ses-cu, mi-ri-mit-ses-cu shi nu-măt-ses-cu. Ahtări zboară va s-armănă tu limbă ca

exceptsii. (4) Avem shi ndauă zboară cari pot si s-avdă sh-cu sonlu s, ma pot si s-avdă sh-cu sonlu sh; zboară ca scljin-ciu/shcljin-ciu, scur-tu/shcur-tu, yis-tea-ri/yish-

tea-ri, etc. Ahtări zboară va s-armănă scriati ashi cum suntu aspusi tu dictsiunar, cu

ună i cu dauăli varianti. (5) Cându litira s dit un zbor, poati si s-avdă sh-ca litira z, shi sonlu s/z s-află dinintea-a consoanilor surdi: c, ch, f, l, lj, p, r, t shi ts, zboarăli lipsescu

scriari cu s shi pronuntsari cu s, ca zboarăli: as-cap, as-che-ri, as-lan, as-pa-ris-mă, as-pi-la-ri, as-tă-lja-ri, dis-po-ti, oas-pi, schin, sful-gu, slab, spin-dzu-ra-ri, spu-

nea-ri, stam-nă, stra-nji, etc. Exceptsiili la aestă regulă suntu multi shi suntu tuti

aspusi tu un dictsiunar niscariat ninga. Mash că ma nghios va s-aspunem ândauă clasi

(arãdz) di zboarã-exceptsii. (i) Zboarãli tsi suntu compusi dit un prifixu dis/diz shi un zbor tsi nchiseashti cu l, lipsescu scriari cu z, nu cu s, ca tu zboarãli (shi dirivatili-a lor): diz-lã-ces-cu, diz-lã-ches-cu, diz-lã-xes-cu shi diz-leg. Aesti zboarã nu lipsescu scriari ca: dis-lã-ces-cu, dis-lã-ches-cu, dis-lã-xes-cu shi dis-leg. (ii) Zboarãli tsi suntu compusi dit un sufixu lã-chi/li-chi shi un zbor tsi bitiseashti cu z, lipsescu scriari cu z ca tu zboarãli: cã-lã-uz-li-chi, cu-la-guz-lã-chi, dã-mãz-lã-chi, geam-baz-lã-chi, mu-fluz-lã-chi, ni-chiz-lã-chi, pe-riz-lã-chi, ti-tiz-lã-chi, ur-suz-lã-chi, etc. Aesti zboarã di ma nsus nu lipsescu scriari cu s ca: cã-lã-us-li-chi, cu-la-gus-lã-chi, dã-mãs-lã-chi, geam-bas-lã-chi, mu-flus-lã-chi, ni-chis-lã-chi, pe-ris-lã-chi, ti-tis-lã-chi, ur-sus-lã-chi, etc. (iii) Zboarãli tsi bitisescu cu z shi suntu articulati, cu un articol tsi nchiseashti cu l (lu, li, lji, lor), lipsescu scriari cu z ca zboarãli: a-laz-lu/a-laz-lui, a-riz-lu/a-riz-lui, cã-lã-uz-lu, gaz-lu, in-glez-lu, mã-nãz-li, nã-múz-li/nã-muz-lor, pa-cuz-lu, ru-goz-lu, ur-suz-lu, zu-noz-lu, etc. Aesti zboarã nu lipsescu scriari cu s ca: a-las-lu/a-las-lui, a-ris-lu/a-ris-lui, cã-lã-us-lu, gas-lu, in-gles-lu, mã-nãs-li, nã-mus-li/nã-mus-lor, pa-cus-lu, ru-gos-lu, ur-sus-lu, zu-nos-lu, etc. (iv) Alti zboarã tsi lipsescu scriari cu z, nu cu s, suntu: zlap-i, zloa-tã, miz-li-si, nã-muz-lí/nã-muz-ladz, etc. Notã – Adutsem aminti cã aoa nu zburãm di z-lu tsi s-aflã tu litira compusã dz, ca tu zboarãli niarticulati i articulati, singular i plural: bi-leadz-lji/bi-leadz-lor, cil-ni-cadz-lji, co-dzrã, dodz-li/dodz-lor, fadz-lji, mãn-dzrã, njedz-lu, pã-radz-lji, pãr-podz-li, ti-sãdz-li, u-dadz-lji, sh-ninga multi, multi alti zboarã ahtãri. (6) Zboarãli cari au sonlu s/z nãintea-a consoanilor sonori: b, d, dz, dh, g, gh, m, n, nj, shi v, lipsescu scriari cu z shi pronuntsari cu z, ca zboarãli: a-rãz-vu-it, az-bo-ris-tu, az-var-na, biz-nat, diz-gru-pa-ri, diz-njir-da-ri, diz-vi-li-ri, diz-vi-tsa-ri, diz-vur-ses-cu, fan-daz-mã, huz-me-ti, i-soz-ma-tã, plaz-mã, priz-mã, saz-mã, stiz-mã, tiz-ghea-fi, zbor, zdru-min, zghic, zghi-li-ri, zgrum, zmea-rã, zmo-lã, zmur-tic, znji-i/znji-e, zvel-tu, zver-cã, etc. Aesti zboarã nu lipsescu scriari cu s shi necã pronuntsari cu s, ca: a-rãs-vu-it, as-bo-ris-tu, as-var-na, bis-nat, dis-gru-pa-ri, dis-njir-da-ri, dis-vi-li-ri, dis-vi-tsa-ri, dis-vur-ses-cu, fan-das-mã, hus-me-ti, i-sos-ma-tã, plas-mã, pris-mã, sas-mã, stis-mã, tis-ghea-fi, sbor, sdru-min, sghic, sghi-li-ri, sgrum, smea-rã, smo-lã, smur-tic, snji-i/snji-e, svel-tu, sver-cã, etc. Exceptsiili la aestã regulã suntu multi shi va s-hibã aspusi tuti tu un dictsiunar niscariat ninga. Mash cã ma nghios va s-

aspunem ăndauă clasi (arădz) di zboară-exceptsii. (i) Zboarăli masculini cari au sufixul smu lipsescu scriari cu s ca tu zboarăli: pa-tri-u-tis-mu, cu-mu-nis-mó/co-mu-nis-mu, le-ni-nis-mu, ne-o-lo-ghis-mu, tra-di-tsi-u-na-lis-mu, li-ris-mu, a-fu-ris-mu, etc. Aesti zboară nu lipsescu scriari cu z ca: pa-tri-u-tiz-mu, cu-mu-niz-mó/co-mu-niz-mu, le-ni-niz-mu, ne-o-lo-ghiz-mu, tra-di-tsi-u-na-liz-mu, li-riz-mu, a-fu-riz-mu, etc. (ii) Zboarăli tsi suntu compusi dit un prifixu trans shi un zbor tsi nchiseashti cu ună di consoanili sonori di ma nsus, lipsescu scriari cu s, nu cu z, ca tu zboarăli: trans-ver-sal, trans-bur-da-ri, trans-la-tor, etc. Aesti zboară nu lipsescu scriari cu z ca: tranz-ver-sal, tranz-bur-da-ri, tranz-la-tor, etc. (iii) Multi numi proprii, armăneshti i xeani, lipsescu scriari cu s, că ashii suntu scriati tu limba-a lor, ca numili: Cosma, Osman, Bosnia, etc. (iv) ăndauă neologhismi shi ndauă zboară (ma multili di arăzgă nturtsească) dit limba zburătă ază, lipsescu scriari cu s ca: as-man, bās-mă, cās-me-ti, has-mă, is-na-fi, lis-nic, mās-njeu, nas-bas-tru, pis-ni-că, prus-vul-ses-cu, sma-ral-du, smăr-dă, snop, us-mac, etc. (7) Căndu litira s s-află namisa di dauă vocali, shi s-avdi sh-cu sonlu s sh-cu sonlu z, zboarăli lipsescu scriari cu z, ca bunăoară zboarăli: a-na-li-ză, sen-zi-tiv, se-zi-u-ni, sen-zu-al, etc. Aesti zboară nu lipsescu scriari cu s ca: a-na-li-să, sen-si-tiv, se-si-u-ni, sen-su-al, etc. (8) Semivocalili e shi i nu si scriu căndu yin după litira compusă sh; si scriu mash căndu suntu vocali. Tr-atsea, ahtări zboară lipsescu scriari ca zboarăli, aspusi la singular i plural, articulati i niarticulati: cā-me-a-sha, cā-tush (plural, fiminin), cā-tu-sha, ci-ri-shar, gush (plural, fiminin), gu-sha, li-shor, mās-nush (plural, fiminin), mu-shat, ni-sha-ni, sha-di, sha-mi-i/sha-mi-e, shap-ti, shar-pi, sha-uă, shoa-ric, sho-put, shu-shi, ush (plural, fiminin), u-sha, etc. Aesti zboară nu lipsescu scriari (cu diftongul ea ică diftongul ia) ca: cā-me-a-shea/cā-me-a-shia, cā-tushi, cā-tushea/cā-tushia, ci-ri-shear/ci-ri-shiar, gushi, gu-shea/gu-shia, li-shior, mās-nushi, mu-sheat/mu-shiat, ni-shea-ni/ni-shia-ni, shea-di/shia-di, shea-mi-i/shia-mi-i, sheap-ti/shi-ap-ti, shear-pi/shiar-pi, shea-uă/shia-uă, shioa-ric, shio-put, shiu-shi, ushi, u-shea/u-shia, etc. Pi di-altă parti, căndu avem vocalili e shi i, atumtsea lipsescu scriari ca tu zboarăli: a-găr-shes-cu, a-ru-shes-cu, a-u-shes-cu, bā-she, cā-sheri, cā-tushi, fu-she-chi/fu-shechi, gu-shi, lă-vu-shes-cu, ma-shi, mās-nu-shi, mās-she, ni-shenj, pā-she, shed, sher-chi, u-shi, etc. Nota 1 – Ma si sã ngrăpsească i-lu shcurtu, pluralu di la ndauă zboară nu va s-aleagă di singularlu a lor, cari si scrii, cu un i-lungu.

Bunăoară, scriati la plural cu i-shcurtu, zboarăli va s-aspunã: cã-tushi, gushi, mã-nushi, ushi, etc. unã soi cu zboarăli, scriati la singular cu i-lungu: cã-tu-shi, gu-shi, mã-nu-shi, u-shi, etc. Mash cã pronuntsarea-a lor nu easti idyea, cã la singular zboarăli s-avdu cu unã silabã ma nsus. Nota 2 – Avem zboară shi expresii ca, bunăoară, si yin, shi ved, etc. tsi sã ngrãpsescu di ma multili ori ca s-yin, sh-ved, etc. shi cari (i) pot si s-pronuntsã shi s-yin, sh-ved, etc. cum suntu scriati, ma (ii) pot si s-avdã shi z-yin, j-ved etc. Aestã va s-dzãcã cã avem locuri tu scriari iu s-lu poati si s-avdã z shi sh-lu poati si s-avdã j. Cum multsã nu-aduchescu cã pronuntsarea nu easti, di ma multili ori, s-yin shi sh-ved ma z-yin shi j-ved, zboarăli va s-armãnã scriati cu s shi cu sh.

PRUBLEMÃ Tu-aestã prublemã va dãm un textu tu cari va si s-aflã ndauã zboară niscriati ghini. Lucrul a cititorlui va s-hibã ca s-li aflã aesti zboară, s-li ngrãpseascã cum lipseashti shi s-aflã tsi regulã dit lectsia di ma nsus avem cãlcatã tu scriari.

Prublemã – La sculjo aveam un oaspi tsi nu-avea iu si s-ducã dzãlili di Crãciun. Lu-adush acasã cu mini. Tu-avlii disligai calji di-amaxi shi-lj dush tu-ahuri. Calea fu lungã sh-earam avursits. Nã trãdzeam asvarna. Dada vinji ningã mini s-mi disnjardã niheamã, cu tuti cã avea multã husmeti. Tra s-disvursim niheamã, n-arucutim pi crivati s-durnjim. Tu somnu vidzum fandasmi sh-n-aspãrem. Sh-cum n-aveam disvilitã sh-nã eara sh-arcoari, nã dishtiptãm agonja dit somnu. Aveam adusã cu noi cãrtsãli di sculii. Ma, di itia cã frãndzãli-a cãrtsãlor eara alichiti unã di-alantã, noi li dislichim prota sh-deapoea ahiursim s-citim isturii. Tu-unã isturii, ndoi tiniri fãtsea muabeti: di natsiunalizmu, di patriutizmu, di comunizmu, etc. Tu altã isturii, sborlu eara mashi di-unã featã sveltã sh-un ficior musheat, di vrearea tsi u-avea un tr-alantu, di isosmata tsi sh-u-avea tu minti s-u facã dupã ndoi meshi, etc. **DIZLIGAREA-**

A PRUBLEMÃLJEI Zboarăli niscriati dupã regulili-a noastri suntu sumliniati. Deapoea, trã cati zbor, va s-aspunem regulili tsi furã cãlcati. **Prublemã** – La sculjo aveam un oaspi tsi nu-avea iu si s-ducã dzãlili di Crãciun. Lu-adush acasã cu mini. Tu-avlii dizligai calji di-amaxi shi-lj dush tu-ahuri. Calea fu lungã sh-earam avursits. Nã trãdzeam azvarna. Dada vinji ningã mini s-mi diznjardã niheamã, cu tuti cã avea multã huzmeti. Tra s-dizvursim niheamã, n-arucutim pi crivati s-durnjim. Tu somnu vidzum fandazmi sh-n-aspãrem. Sh-cum n-aveam dizvilitã sh-nã eara sh-arcoari, nã dishtiptãm agonja dit somnu. Aveam adusã cu noi cãrtsãli di sculii. Ma, di itia cã frãndzãli-a cãrtsãlor eara alichiti unã di-alantã, noi li dizlichim prota sh-deapoea

ahiursim s-citim isturii. Tu-unã isturii, ndoi tiniri fãtsea muabeti: di natsiunalismu, di patriutismu, di comunismu, etc. Tu altã isturii, zborlu eara mash di-unã featã zveltã sh-un ficior mushat, di vrearea tsi u-avea un tr-alantu, di isozmata tsi sh-u-avea tu minti s-u facã dupã ndoi mesh, etc. (1) Regula dzãtsi cã zboarãli compusi dit un prifixu dis/diz shi un zbor tsi nchiseashti cu l, lipsescu scriari cu z, nu cu s. Tr-atsea, zboarãli: « disligai shi dislichim » lipsescu scriari: « dizligai shi dizlichim ». (2) Regula dzãtsi cã zboarãli cari au sonlu s/z nãntea-a consoanilor sonori: b, d, dz, dh, g, gh, m, n, nj, shi v, lipsescu scriari cu z shi pronuntsari cu z. Tr-atsea, zboarãli: « asvarna, disnjardã, husmeti, disvursim, fandasmi, disvilitã, isosmata, sborlu, sveltã » lipsescu scriari: « azvarna, diznjardã, huzmeti, dizvursim, fandazmi, dizvilitã, isozmata, zborlu, zveltã ». (3) Regula dzãtsi cã zboarãli masculini cari au sufixul smu lipsescu scriari cu s. Tr-atsea, zboarãli: « natsiunalizmu, patriutizmu, comunizmu » lipsescu scriari « natsiunalismu, patriutismu, comunismu ». (4) Regula dzãtsi cã semivocalili e shi i nu si scriu cãndu yin dupã litira compusã sh. Tr-atsea, zboarãli: « musheat, mashi, meshi » lipsescu scriari: « mushat, mash, mesh ».

LECTSIA 15

LECTSIA 15 – SCRIAREA-A LITIRILOR T, TS, TH (1) Dupã arãzga-a zborlui sh-dupã cum lj-easti pronuntsarea tu grailu di-acasã a omlui, litira simplã t poati s-aibã dauã sonuri (cãtivãrãoarã tu idyiul zbor): (i) poati s-aibã sonlu-timelj, latinescul son t, ca tu zborlu ta-tã; (ii) poati s-aibã sonlu grãtsescu theta (sciat shi th), ca tu zborlu ti-melj (tsi poati s-hibã sciat shi thi-melj). (2) Litira compusã ts ari un son muljat ca tu zboarãli tsap, frats. (3) Litira compusã th ari mash sonlu grãtsescu theta. Regulã: Litira simplã t (cãndu nu ari dupã ea litirli s shi h): (i) poati s-aibã sonlu-timelj, sonlu latinescu t icã, (ii) tu ndauã zboarã di arãzgã grãtseascã i arbinshascã, poati s-aibã, dupã cum easti grailu-a omlui, dauãli sonuri: icã sonlu ascur, latinescu t icã sonlu grãtsescu theta. Regulã: Litira compusã ts s-avdi cu un son muljat. Regulã: Litira compusã th s-pronuntsã totna cu sonlu grãtsescu theta. Exceptsii la aesti reguli va hibã aspusi tu un dictsiunar nisciat ninga. Bunãoarã: (1) Litira simplã t poati s-aibã sonlu-timelj, ascur, latinescu, cãndu nu-ari dupã ea litirli s shi h. Sã scrii t shi s-pronuntsã totna cu sonlu latinescu t tu zboarã ca: ta-tã, ta-vã, tãm-ba-ri, ten-tã, tif-teri, to-pã, to-ra, tras-tu, tri-folj, trup, tu-vlã, etc. Aesti zboarã suntu tuti scriati tu dictsiunar,

mash cu litira t. Ma, tu ndauã zboarã di arãzgã grãtseascã (niscãntiori arbinshascã) tsi s-aflã scriati cu t, ca: pãrmit, tea-tru, ti-melj, tim-nja-mã, etc. va si sã scrii t (nu th) shi va s-pronuntsã icã (i) cu sonlu latinescu t, icã (ii) cu sonlu grãtsescu theta, dupã cum easti grailu-a omlui. Scriarea shi pronuntsarea-a zboarãlor, cã s-avdu mash unã soe, icã s-pronuntsã dauã turlui, va hibã aspusã tu un dictsiunar niscariat ninga. (2) Avem dzãsã (la lectsia-a litirãljei s) cã litira compusã ts s-avdi ca tu zboarãli: bra-tsã, fa-tsi, frats, tsap, tsa-rã, tsi-ga-rã, tsin-tsi, tã-tsea-ri, etc. Exceptsii, iu ts-lu va s-avdã ca dauã sonuri ahoryea, t-s, va s-hibã la: (i) ndauã numi xeani ca, bunãoarã, numa Ghet-si-ma-ni, icã (ii) zboarã ca bi-ti-ses-cu, gi-ri-mi-ti-ses-cu, hi-ri-ti-ses-cu, mi-ri-mi-ti-ses-cu, nu-mã-ti-ses-cu cari, tu forma-a lui sincopatã pot si s-avdã ca bit-ses-cu, gi-ri-mit-ses-cu, hi-rit-ses-cu, mi-ri-mitses-cu, nu-mãt-ses-cu icã bi-tses-cu, gi-ri-mi-tses-cu, hi-ri-tses-cu, mi-ri-mi-tses-cu, nu-mã-tsescu. (3) Litira compusã th s-avdi totna ca sonlu grãtsescu theta, cum avem, bunãoarã, tu zboarãli di arãzgã grãtseascã, pãr-mith, thea-tru, thi-melj, thim-nja-mã, etc. Bãgats oarã cã zboarãli di ma nsus, tsi noi li-avem ãngrãpsitã aoatsi cu litira compusã th, suntu scriati ma multu cu litira simplã t. Dupã cum va s-videm niheamã ma nghios, scriarea cu th easti mash tr-atselj tsi vor s-aspunã maxus cã pronuntsarea-a zborlui s-fatsi cu sonlu grãtsescu theta, nu cu sonlu latinescu t. Avem ãndauã zboarã-exceptsii ca: a-lit-hea (a-lith-hea), bat-ha-vã, fit-hea-uã shi pit-hiú (pith-hiú/ pif-chiu) iu th-lu s-pronuntsã ca dauã sonuri ahoryea, t (th) shi h (nu ca sonlu grãtsescu theta). Tu scriarea-a litirãljei simplã t (shi a litirilor compusi ts shi th), avem ãndauã prublemi. Eali suntu aspusi tu regula di ma nghios. Regulã: (1) Zboarãli di-arãzgã grãtseascã (sh-poati arbinshascã) cari au sonlu theta tu zbor, lipsescu scriari cu t, nu cu th. Aesti zboarã va poatã si s-pronuntsã, dupã cum va s-u va omlu, sh-cu sonlu latinescu t, sh-cu-atsel grãtsescu theta. Tr-atselj tsi vor s-aspunã maxus cã zboarãli lipsescu si s-avdã cu theta nu cu t, scriarea-a zboarãlor cu th easti apruheatã ca unã variantã. (2) Zboarãli internatsiunali tsi pot s-aibã litira compusã th (sh-cari tu ma multili limbi s-avdu cu sonlu latinescu t) lipsescu scriari tu limba-a noastrã cu t, nu cu th. (3) Ndauã zboarã tsi au sonlu theta, ma pot s-hibã pronuntsati sh-cu sonurli latineshti f icã s, va si scrie cu t (trã sonlu theta), icã cu f, icã cu s, dupã cum easti grailu a omlui. (4) Zboarãli tsi pot s-hibã pronuntsati shi scriati sh-cu nt shi cu nd lipsescu scriari ashi cum va shibã aspus tu un dictsiunar niscariat ninga. Exceptsii la aesti reguli, va s-hibã

aspuși tut tu-aestu dictsiunar. (1) Zboarâli veclji di-arâzgjã grãtseascã (cãtivãrnãoarã shi arbinshascã), tsi s-avdu sh-cu sonlu grãtsescu theta (sh-di multi ori sh-cu sonlu latinescu t), lipsescu scriari cu t, ca: a-lat, a-lit-hea, ana-ti-mã, ar-mã-tea-uã, a-ta-nat, ca-ti, cat-me-ri, ca-to-li-chi-i, ca-tor-to-si, cã-la-tã, cu-lim-bitrã, cu-mã-ti-ses-cu, e-lef-tir, gu-ma-ran-gat, i-po-ti-si, ma-ti-mã, mit-cã, nu-ti-os, pãr-ti-ri, pãrmit, pit-hiú, psu-ti-e, spi-tã, stat-mo, tar, ta-mã, tea-mi-nã, te-mã, te-si, ti-lun-di, ti-melj, ti-mi-ridã, ti-mi-ses-cu, tim-nja-mã, ti-riu, tir-ma-ni, Tri-a-da, tris-cu, etc. Aesti zboarã pot si spronuntsã, dupã cum easti grailu-a omlu, cu sonlu latinescu t sh-cu-atsel grãtsescul theta. Tr-atsel tsi va s-u spunã maxus, cã un zbor lipseashti pronuntsari cu sonlu grãtsescu theta, zboarâli di ma nsus pot si sã ngrãpseascã sh-cu th (theta) ca: a-lath, a-lith-hea, a-na-thi-mã, ar-mã-theauã, a-tha-nat, ca-thi, cath-me-ri, ca-tho-li-chi-i, ca-tor-tho-si, cã-la-thã, cu-lim-bi-thrã, cu-mã-thises-cu, e-lef-thir, gu-ma-ran-gath, i-po-thi-si, ma-thi-mã, mith-cã, nu-thi-os, pãr-thi-ri, pãr-mith, pith-hiú, psu-thi-e, spi-thã, stath-mo, thar, tha-mã, thea-mi-nã, the-mã, the-si, thi-lun-di, thi-melj, thi-mi-ri-dã, thi-mi-ses-cu, thim-nja-mã, thi-riu, thir-ma-ni, Thri-a-da, thris-cu, etc. Avem sh-alti zboarã grãtseshti, putsãn cunuscuti nafoarã dit Grãtsie, cari li-aflãm scriati ma multu cu th ca: a-cu-lu-thi-e, an-thi, ap-si-thi, a-the-rã, ca-thar-tic, ca-thã, cã-thã-rã-ses-cu, cã-thir, cothrã, co-thur, cu-luc-thã, dih-tã-li-thrã, fus-cã-li-thrã, gã-va-thã, lo-go-thet, lo-thrã, lu-tsea-thrã, ma-la-thru, mbi-thar, min-dzi-thrã, path, pa-thi-mã, pi-tha-ri, pli-tha-ri, pli-thiz-mo, pro-thes-mi-e, prothim, psan-thã, psu-thi-mi, scãn-dã-li-thrã, shclji-thru, si-ma-thi-ti, si-ni-thi-si, spa-thã, spathi, spã-that, thã-lãn-dzã, thã-rã-pelj, thea-mã/hea-mã, the-li-mã, Them, thi-li-chi, thi-mo, thi-richi, Thi-ris-ti, thi-sa-vro, thol, thrap-su, u-o-thu-rã, ur-tha-nic-tu, vi-lu-ni-thrã, etc. Aesti zboarã lipsescu scriari, ca tuti alanti zboarã, cu t ca: a-cu-lu-ti-e, an-ti, ap-si-ti, a-te-rã, catar-tic, ca-tã, cã-tã-rã-ses-cu, cã-tir, co-trã, co-tur, cu-luc-tã, dih-tã-li-trã, fus-cã-li-trã, gã-va-tã, lo-go-tet, lo-trã, lu-tsea-trã, ma-la-tru, mbi-tar, min-dzi-trã, pat, pa-ti-mã, pi-ta-ri, pli-ta-ri, pli-tizmo, pro-tes-mi-e, protim, psan-tã, psu-ti-mi, scãn-dã-li-trã, shclji-tru, si-ma-ti-ti, si-ni-ti-si, spatã, spa-ti, spã-tat, tã-lãn-dzã, tã-rã-pelj, tea-mã/hea-mã, te-li-mã, Tem, ti-li-chi, ti-mo, ti-ri-chi, Ti-ris-ti, ti-sa-vro, tol, trap-su, u-o-tu-rã, ur-ta-nic-tu, vi-lu-ni-trã, etc. (2) Avem shi zboarã internatsiunali tsi lipsescu totna scriari, tu limba-a noastrã, cu t (nu

ca tu alti limbi iu putem s-li-aflăm scriati, di multi ori, sh-cu th), ca: a-teu, ca-te-dră, chi-ta-ră, fi-lan-trop, mi-toa-dă, mi-tu-lu-yie, or-to-do-xu, tea-tru, te-o-log, te-o-ri-e, ter-mo-me-tru, tron, etc. Aesti zboară nu lipsescu scriari ca: a-theu, ca-the-dră, chi-tha-ră, fi-lan-throp, mi-thoa-dă, mi-thulu-yie, or-tho-do-xu, thea-tru, the-o-log, the-o-ri-e, ther-mo-me-tru, thron, etc. (3) Ndauă zboară di ma nsus ca: ca-thi, pir-mith, pith-hiú, psu-thi-e, tha-mă, thea-mi-nă, thi-lundi, thi-melj, thi-mi-ri-dă, thir-ma-ni, etc. pot ca s-hibă pronuntsati, sh-cu sonurli latineshti f shi s. Aesti zboară va poată s-hibă scriati sh-cu litirili f shi s ca: ca-fi, pir-mif/pir-mis, pif-chiu, psi-fi-i/psifi-e, sa-mă, fea-mi-nă, fi-lun-di, fi-melj, fi-mi-ri-dă, fir-ma-ni, etc. (4) Avem zburătă (la litira d) di zboarăli tsi pot s-aibă dauă versiunj, că pot si s-pronuntsă sh-cu nt, sh-cu nd. După cum va hibă aspusi tu un dictsiunar niscariat ninga, aesti zboară va si ngrăpsească ună turlie ică dauăli turlii. Ashi avem zboară tsi lipsescu scriari ca: ghi-gan-tu, in-dati, ma-ran-du, min-du-es-cu, mur-min-ti/mur-min-tu, nvis-că-min-tu, pun-ti, sin-ta-xă, sun-tu, etc. Aesti zboară nu lipsescu vărnoară scriari ca: ghi-gan-du, in-ta-ti, ma-ran-tu/ma-ran-thu, min-tues-cu, mur-min-di/mur-min-du, nvis-că-min-du, pun-di, sin-da-xă, sun-du, etc. Pi di-altă parti, avem zboară-exceptsii ca fan-taz-mă cari pot si s-avdă shi si scrii fan-daz-mă. Notă – Băgats oară că zboarăli tsi s-pronuntsă cu sonlu grătsescu theta nu sh-alăxescu noima cându s-avdu cu sonlu latinescu t. Ma si s-află ahtări zboară, tsi au ună noimă cu sonlu latinescu t shi altă noimă cu sonlu grătsescu theta, noi nu putum s-li-aflăm ninga. Tr-atsea, scriarea-a zboarălor cu t tu loc di th, nu adutsi vărnoă prublemă, că zboarăli nu sh-alăxescu noima.

LECTSIILI 16 shi 17

LECTSIILI 16 shi 17 – SCRIAREA-A LITIRĂLJEI U

Litira u ari trei sonuri: (i) poati s-aibă sonlu-timelj, di vocală u; (ii) poati si s-avdă muljat, ca vocală u, cu ună semivocală i dininti (tsi s-avdi ma nu si scrii), va dzăcă, un son tsi si scrii u shi s-avdi ca un diftongu iu (semivocală i), shi (iii) poati si s-avdă (i s-nu s-avdă) ca ună semivocală u, cari poati si să scrii (ma poati shi s-nu si scrii), tu bitisita (ică tu mesea) di zboară, singură i ca parti dit un diftongu i triftongu. Sonlu 1 di Timelj: Vocala u (cându s-avdi u, NU s-avdi ca diftongul iu) Vocala u poati si s-află: (i) Singură (ună vocală pronuntsată ahoryea, fără altă semivocală tu idyean silabă ningă ea)

ca, bunăoară, tu zboarăli: a-sud, cân-du, co-dru, lun-gu, or-dzu, por-tu, pu-tea-ri, u-dă, u-lóg/ó-lug, sful-gu, etc. ică (ii) Deadun cu ună semivocală, ca parti dit un diftongu iu, ui (vocală u, semivocală i), shi uu (protlu u vocală, al doilea semivocală) ca, bunăoară, tu zboarăli: a-pan-ghiu, chi-rui, ciu-mag, cu-ra-iuri, fui, giul-giu, hiu-mu-ses-cu, id-yiu, is-chiu, iu-va, mis-tir-yiu, pla-iuri, scljin-ciu, ui-di-ses-cu, veduu, vi-dzui, zmel-ciu, etc. Poati si s-află deadun sh-cu dauă semivocali i, ca parti dit triftongul iui (vocală u, semivocali i) tsi lu-aflăm mash tu zboară compusi ca iu-i (= iu easti), bunăoară. Regulă – Vocala u (i) dit bitisita-a zboarălor, cari yini după dauă ică ma multi consoani, simpli i compusi, ică consoana complexă x, shi (ii) vocala u cari s-află tu mesea-a zboarălor, lipseashti totna scriari (sh-atumtsea cându s-avdi ca ună semivocală ică nu s-avdi dip, cu tuti că u easti ună vocală). Exceptsie va s-hibă mash atumtsea cându scriitorlu va s-u-aspună maxus că u-lu nu si scrii; ca, bunăoară, tu puizii, cându ritmul va s-caftă ună silabă ma putsân. Bunăoară: (1) Zboarăli tsi bitisescu cu vocala u tsi yini (i) după dauă (i ma multi) consoani simpli i compusi ică (ii) după consoana complexă x, lipsescu totna scriari ash cum s-fatsi tu zboarăli: an-dar-tu, ar-hun-du, ar-mă-nes-cu, as-pru, cân-du, chi-pru, cor-bu, lu-xu, or-bu, pi-xu, plăn-gu, por-tu, prăn-dzu, sfun-gu, shtum-bu, tser-bu, tu-ches-cu, tur-cu, um-plu, ur-ghes-cu, vlăn-gu, etc. Aesti zboară nu lipsescu vărnoară scriari ca: an-dart, ar-hund, ar-mă-nesc, aspr, când, chipr, corb, lux, orb, pix, plăng, port, prândz, sfung, shtumb, tserb, tu-chesc, turc, umpl, ur-ghesc, vlăng, etc. cu tuti că poati si s-avdă ash. Băgats oară că, atumtsea cându semivocala u yini după sonlu l/r, pronuntsarea-a zboarălor nu easti lishoară. (2) Zboarăli cari au ună vocală u tu mesi, tsi poati si s-avdă sh-ca ună semivocală ică s-nu s-avdă dip, lipsescu scriari cu u, ca tu zboarăli: cu-ru-nă, mu-lja-ri/mu-lja-re, pu-tsân, etc. Eali nu lipsescu scriari ca: cru-nă, mlja-ri, mtream, ptsân, etc. diper atumtsea cându scriitorlu va s-u facă maxus. Bunăoară, fraza: « easti mushată sh-după putsân chiro va-lj bag curuna sh-va u mutrescu ghini... » nu va scriari: « easti mshată sh-după ptsân chiro va-lj bag cruna sh-va u mtrescu ghini ... » cu tuti că tu zburări, di ma multili ori, semivocala u nu s-avdi. Băgats oară că zboarăli mushată, putsân, curuna shi mutrescu, au năintea-a lor un zbor tsi bitiseashti cu ună vocală, sh-aestu lucru fatsi mult cama lishoară pronuntsarea-a zboarălor ca: mshată, ptsân, cruna shi mtrescu. Nota 1 – Vocala u va s-avdă ca ună semivocală sh-lipseashti totna scriari, cându zborlu s-leagă cu-ună cratimă di zborlu di după el, sh-

cându aestu zbor dit soni nchiseashti cu unã vocalã (ma multu a shi u). Bunãoarã, vocala u dit bitisita-a zborlui prãndzu, cându s-avdi ca unã semivocalã u shi s-aflã ligatã di zborlu di dupã el, lipseashti s-hibã totna scriatã ca tu expresiili: « mi dush tri prãndzu-acasã la el », icã « mi-aveam dusã-acasã la el tri prãndzu-unã searã ». Aesti expresii nu lipsescu scriari: « mi dush tri prãndz-acasã la el », icã « mi-aveam dusã-acasã la el tri prãndz-unã searã », necã n-ariseashti s-videm scriatã: « mi-aveam dusã-acasã la el tri prãndzu nã searã ». Nota 2 – Tu zboarãli dit aestã sectsie, diftongul iu (semivocalã i, vocalã u) nu easti idyiul diftongu iu (vocalã i, semivocalã u) tsi lu-aflãm tu zboarã ca: ar-niu, cãr-ci-liu, cãr-di-liu, hiu, ir-njiu, scriu, shtiu, sti-hiu, ti-riu, u-ra-niu, etc. Necã easti idyiul cu combinatsia di litiri iu (semivocali i shi u). Dupã cum aspusim sh-tu lectsia-a vocalãllei i, semivocala u (vedz sonlu 3 di ma nghios) nu lipseashti scriari. Sonlu 2: Vocala Muljatã u (cându s-avdi, ma NU si scrii, ca diftongul iu) Cându litira u s-aflã dupã consoanili simpli i compusi j, sh, lj, shi nj cari s-avdu cu unã semivocalã i tu bitisitã tsi nu si scrii – litira u s-moalji shi, cu tuti cã si scrii u, s-pronuntsã ca diftongul iu. Regulã – Sonlu iu (semivocalã i, vocalã u) tsi yini dupã consoanili simpli i compusi j, sh, lj shi nj, lipseashti totna scriari u, vãrnãoarã nu va scriari iu. Bunãoarã, zboarãli di ma nghios lipsescu totna scriari ca: ac-shu, a-lep-shu, a-lju-rea, a-ljum-trea, a-nju-riz-mã, cã-ljuri, cu-shu-ri, dzi-nu-clju, hã-njuri, li-shu-redz, mi-tã-nju-si-ri, mush-clju, pap-nju, o-clju, or-nju, shu-be-i, shu-muronj, shu-ri-chits, shuts, te-ljuri, vã-ljuri, znju-rã, etc. Aesti zboarã nu lipsescu vãrnãoarã scriari ca: ac-shiu, a-lep-shiu, a-ljiu-rea, a-ljium-trea, a-njiu-riz-mã, cã-ljiuri, cu-shiu-ri, dzi-nu-cljiu, hã-njiuri, li-shiu-redz, mi-tã-njiu-si-ri, mush-cljiu, pap-njiu, o-cljiu, or-njiu, shiu-be-i, shiu-muronj, shiu-ri-chits, shiuts, te-ljiuri, vã-ljiuri, znjiu-rã, etc. Sonlu 3: Semivocala u Semivocala u poati si s-avdã, ma poati shi s-nu s-avdã, si sã scrii, ma poati shi s-nu si scrii, dupã cum u-aspunem tu regula di ma nghios. Regulã – (1) Zboarãli masculini (shi niutri) tsi bitisescu la singular cu un diftongu au, ãu, eu, iu, ou shi uu, (vocalã a/ã/e/i/o/u tu nchisitã, semivocalã u tu bitisitã), lipsescu scriari cu semivocala u. Singura exceptsie easti cu zboarãli cari au dauã varianti: (i) unã variantã tsi bitiseashti cu diftongul au/ãu/eu/iu/ou (vocalã a/ã/e/i/o, semivocalã u) shi (ii) altã variantã cari bitiseashti cu vocala a/ã/e/i/o actsintuatã. Aesti zboarã, lipsescu scriari fãrã semivocala u, va dzãcã, mash tu forma-a dauãllei variantã. (2) Semivocala u nu lipseashti scriari cându (i) s-avdi (ma cari, tu

ndauã grai poati shi s-nu s-avdã) tu coada-a substantivilor masculini (shi niutri) la singular, a adjectivilor, a formilor verbali, etc. sh-cãndu (ii) yini dupã diftongul icã triftongul ai, oi, shi eai (vocalã a/o shi semivocalã e/i), shi sonurli ci, gi, hi, chi, ghi shi yi (semivocalã i). (3) Semivocala u nu lipseashti scriari: (i) cãndu poati si s-avdã di multi ori (ma nu totna) tu coada-a substantivilor masculini (shi niutri) la singular, a adjectivilor, a formilor verbali, etc. shi (ii) cãndu yini dupã unã singurã consoanã (nu dauã i ma multi), simplã i compusã (ma nu consoanili lj/nj, necã consoana complexã x). (4) Substantivili (masculini shi niutri), adjectivili (masculini) shi formili verbali tsi bitisescu cu lj shi nj shi s-avdu cu un son iu (semivocali i shi u) tu bitisitã, lipsescu scriari fãrã semivocalili i shi u. Exceptsii pot si s-facã atumtsea cãndu (i) scriitorlu va s-u va maxus ca zborlu si s-pronuntsã cu unã vocalã sh-nu cu unã semivocalã u shi cãndu (ii) semivocala u si scrii cã s-leagã cu unã cratimã di zborlu tsi yini dupã ea.

Bunãoarã (1) Zboarãli tsi bitisescu cu un diftongu au, ãu, eu, iu, ou shi uu, (vocalã a/ã/e/i/o/u tu nchisitã, semivocalã u tu soni), lipsescu scriari cu semivocala u tu bitisitã. Ashi avem zboarã ca: a-rãu, a-reu, as-chi-tiu, beu, ca-ra-beu, cu-leu, cur-cu-beu, di-pis-ta-neu, gãb-jeu, greu, ir-njiu, li-mu-njeu, meu, diz-nou, seu, sil-viu, siv-da-liu, sti-hiu, ti-riu, u-vreu, va-iu, ve-duu, viu, zmeu, etc. Aesti zboarã nu s-avdu vãrnãoarã fãrã semivocala u. Ma zboarãli cari au sh-unã variantã cu semivocala u tsi nu s-avdi, zboarã ca: a-gea-miu/a-gea-mi, bã-cã-lãu/bã-cã-lã, chi-rou/chi-ro, hãz-nãu/hãz-nã, i-na-ciu/i-na-ci, sa-deu/sa-de, zã-nãt-ciu/zã-nãt-ci, etc. lipsescu totna scriari shi pronuntsari fãrã u, ca: a-gea-mi, bã-cã-lã, chi-ro, hãz-nã, i-na-ci, sa-de, zã-nãt-ci, etc. Aesti zboarã nu lipsescu vãrnãoarã scriari cu u, ca: a-gea-miu, bã-cã-lãu, chi-rou, hãz-nãu, i-na-ciu, sa-deu, zã-nãt-ciu, etc. (2) Substantivili masculini (shi niutri) la singular, adjectivili, formili verbali, etc. cari bitisescu cu unã semivocalã u tsi yini dupã diftongul icã triftongul ai, oi, shi eai (vocalã a/o shi semivocalã e/i), lipsescu scriari fãrã semivocala u, ca zboarãli: (mini) a-cã-tsai, (mini) a-drai, a-mi-ra-lai/mi-ra-lai, a-rãz-boi, a-roi, bu-du-vai, bu-geai, cu-rai, fi-teai, gã-dzã-moi, grai, ha-ra-mu-fai, lai, Mai, ma-ra-doi, mir-yiu-loi, nã-vai, (mini) pur-tai, rai/a-rai, plai, proi, sa-ra-cu-fai, su-mu-lai, ti-hi-lai, ti-ru-fai, etc. Aesti zboarã nu lipsescu vãrnãoarã scriari: (mini) a-cã-tsaiu, (mini) a-draiu, a-mi-ra-laiu/mi-ra-laiu, a-rãz-boiu, a-roiu, bu-du-vaiu, bu-geaiu, cu-raiu, fi-teaiu, gã-dzã-moiu, graiu, ha-ra-mu-faiu, lai, Maiu, ma-ra-doiu, mir-yiu-loiu, nã-vaiu, (mini) pur-taiu, raiu/a-raiu,

plaiu, proiu, sa-ra-cu-faiu, su-mu-laiu, ti-hi-laiu, ti-ru-faiu, etc. Nota 1 – Cându suntu masculini, ndauã zboarã di ma nsus fac pluralu idyea soe; mash cã semivocala u dit bitisitã nu s-mata avdi. Pluralu-a aishtor zboarã si ngrãpseashti unã soe cu singularlu, va dzãcã, si scrii ca tu zboarãli: bu-geai, ma-ra-doi, etc. Tut unã soe poati si sã ngrãpseascã shi pluralu di la ndauã zboarã niutri. Mash cã eali nu s-pronuntsã idyea soi: semivocala i dit soni, s-fatsi vocalã i. Bunãoarã, ashi avem zboarã niutri la plural ca: bu-du-va-i, gra-i (gra-iuri), nã-va-i (nã-va-iuri), ti-ru-fa-i, etc. Nota 2 – Avem shi zboarã tsi bitisescu cu ai/oi, trã cari sonlu i dit soni easti vocalã shi s-avdi fãrã u-shcurtu tu coadã. Mash cã zboarãli: (i) suntu fiminini la singular, nu masculini, zboarã ca: ca-to-i/ca-to-yi, cum-bu-lo-i/cum-bu-lo-yi, etc. (ii) suntu substantivi la plural, nu la singular ca: boi, oi, etc. (iii) formi verbali la persoana-a daua, nu la prota persoanã ca: (tini) a-cã-tsai, (tini) a-drai, (tini) shi-deai, (tini) vrei, etc. shi (iv) alti zboarã ca nã-poi, voi, a-poi, etc. (3) Substantivili masculini (shi niutri) la singular, adjectivili, formi verbali, etc. cari bitisescu cu unã semivocalã u tsi yini dupã sonurli ci, shi gi (semivocalã i), lipsescu scriari fãrã semivocala u, ca zboarãli: a-rici (prici), a-rici (gãrnuts), as-cum-tici, ba-ljaci, cãr-nici, cãr-ni-coci, cãr-paci, cu-cu-licu, cu-paci, cu-ragi, feci, gãr-baci, ghiu-mici, ghiu-veci, li-cu-rici, pi-ti-cuci, poci (stamnã), poci (njic), stãn-gaci, tãl-maci, tuci, tungi, u-raci, zvici, etc. Aesti zboarã nu lipsescu scriari cu semivocala u, ca: a-riciu (prici), a-riciu (gãrnuts), as-cum-ticiu, ba-ljaci, cãr-niciu, cãr-ni-cociu, cãr-paci, cu-cu-liciu, cu-paci, cu-ragiu, feciu, gãr-baciu, ghiu-miciu, ghiu-veciu, li-cu-riciu, pi-ti-cuciu, pociu (stamnã), pociu (njic), stãn-gaciu, tãl-maciu, tuciu, tungiu, u-raciu, zviciu, etc. Nota 1 – Cându suntu masculini, pluralu di la ndauã zboarã si scrii idyea soe cu singularlu; mash cã pluralu nu s-avdi cu unã semivocalã u tu bitisitã. Ashi avem zboarãli masculini la plural: a-rici (prici), ba-ljaci, cãr-paci, cu-paci, li-cu-rici, poci (njic), stãn-gaci, tãl-maci, u-raci, etc. Zborlu tuci, nu ari plural. Tut unã soe poati si sã ngrãpseascã shi pluralu di la ndauã zboarã niutri. Mash cã eali nu s-pronuntsã idyea soi: semivocala i dit soni, s-fatsi vocalã. Bunãoarã, ashi avem zboarãli niutri la plural ca: a-ri-ci (gãrnutsã), as-cum-ti-ci, cãr-ni-ci, cãr-ni-coa-ci, cu-cu-li-ci, gãr-ba-ci, ghiu-mi-ci, ghiu-ve-ci, pi-ti-cu-ci, poa-ci, tun-giuri, zvi-ci, etc. Zborlu cu-ragi nu-ari plural. Nota 2 – Tu-aestã clasã di zboarã, masculini shi niutri, sonlu iu easti faptu di dauã semivocali, i shi u. Avem shi altã soe di: (i) zboarã tsi bitisescu cu diftongul iu (vocala i, semivocala u, ca tu zborlu cãrciliu;

icã semivocala i, vocala u, ca tu zboarãli giulgiu shi zmelciu), (ii) zboarã masculini tsi bitisescu cu vocala i, cu actsentu (ca zboarãli chiragi shi zãnãtci), shi (iii) zboarã fiminini tsi bitisescu cu vocala i fãrã actsentu (ca tu zborlu borgi). (4) Substantivili masculini (shi niutri) la singular, adjectivili, formili verbali, etc. cari bitisescu cu unã semivocalã u tsi yini dupã sonurli hi, chi, ghi shi yi, (semivocalã i), lipsescu scriari fãrã semivocala u, ashii cum si scriu zboarãli: (mini) a-prochi, (mini) as-cuchi, a-vlachi, a-xayi, ayi, cã-lãm-bu-chi, cochi, cohi, prochi, psohi, vã-rachi, etc. Aesti zboarã nu lipsescu vãrnãoarã scriari cu semivocala u ca: (mini) a-prochiu, (mini) as-cuchiu, a-vlachi, a-xayiu, ayiu, cã-lãm-bu-chiu, cochiu, cohiu, prochiu, psohiu, vã-rachiu, etc. Nota 1 – Aesti zboarã (substantivi shi adjectivi) au pluralu – di multi ori ma nu totna – cu sonlu i tu bitisitã (semivocalã cãndu zborlu easti masculin shi vocalã cãndu easti niutru), un i tsi s-pronuntsã mash i, nu s-pronuntsã iu. Tr-atsea, trã ndauã zboarã di ma nsus, pluralu sã ngrãpseashti idyea soe cu singularlu: ayi, cã-lãm-bu-chi, cochi, prochi, psohi, stri-prochi, vã-rãchi, etc. Bãgats oarã cã zboarãli avlachi shi vãrachi si scriu (ma nu s-pronuntsã) unã soi la niutru singular (a-vlachi, vã-rachi) shi la fiminin singular (a-vla-chi, vã-ra-chi). Nota 2 – La persoana 2, formili verbali di ma nsus fac: (tini) a-prochi, (tini) as-cuchi, etc. iu semivocala i dit soni s-avdi fãrã semivocalã u dupã ea. (5) Substantivili masculini (shi niutri) la singular, adjectivili, formili verbali, etc. cari bitisescu cu unã semivocalã u tsi yini dupã unã singurã consoanã (nu dauã i ma multi), simplã i compusã (ma nu consoanili lj/nj, necã consoana complexã x), lipsescu scriari fãrã semivocala u. Ashii avem zboarã ca: (mini) a-vredz, a-crish, a-crit, a-di-ljat, a-gra-mat, a-rar, ar-mãn, a-rosh, a-ush, az-gher, ãn-fash, ãn-gljets, ãn-grash, ãn-vets, ba-ba-gean, ba-gav, bã-nedz, bãr-bat, bash, brats, bu-its, bush, cã-pos, ca-ra-ghios, cãr-vã-nar, cash, cãs-trã-vets, cã-tush, cã-tu-shits, chis-chin, chi-trish, ci-li-par, ci-resh (pomlu), co-luv, cu-cosh (pomlu), diz-gljets, dur-njit, dush-man, fu-dul, fu-dzit, gãr-nuts, giu-dets, glar, gru-madz, hã-ri-os, ha-rish, hãr-sit, i-ni-mos, lu-credz, mãr-cat, min-ghiush, min-ti-men, mi-xos, mur-dar, mut, muts, ni-pot, njedz, num-tar, pi-cu-rar, pi-ri-fan, prash, prot, puts, sclav, scos, shed, shush, slab, sots, su-flit, tri-cut, us-pets, u-vedz, vrut, xen, zlot, etc. Aesti zboarã nu lipsescu vãrnãoarã scriari cu semivocala u ca: a-vredzu, a-crishu, a-critu, a-di-ljatu, a-gra-matu, a-raru, ar-mãnu, a-roshu, a-ushu, az-gheru, ãn-fashu, ãn-gljetsu, ãn-grashu, ãn-vetsu, ba-ba-geanu, ba-gavu, bã-nedzu, bãr-batu, bashu, bratsu, bu-itsu, bushu,

cã-posu, ca-ra-ghiosu, cãr-vã-naru, cashu, cãs-trã-vetsu, cã-tushu, cã-tu-shitsu, chis-chinu, chi-trishu, ci-li-paru, ci-reshu (pomlu), co-luvu, cu-coshu (pomlu), diz-gljetsu, dur-njitu, dush-manu, fu-dulu, fu-dzitu, gãr-nutsu, giu-detsu, glaru, grumadzu, hã-ri-osu, ha-rishu, hãr-situ, i-ni-mosu, lu-credzu, mãr-catu, min-ghiushu, min-ti-menu, mi-xosu, mur-daru, mutu, mutsu, ni-potu, njedzu, num-taru, pi-curararu, pi-ri-fanu, prashu, protu, putsu, sclavu, scosu, shedu, shushu, slabu, sotsu, suflitu, tri-cutu, us-petsu, u-vedzu, vrutu, xenu, zlotu, etc. (6) Substantivili (masculini shi niutri), adjectivili (masculini) shi formili verbali tsi (i) bitisescu cu lj shi nj shi (ii) s-avdu cu un son iu (semivocali i shi u) tu bitisitã,

lipsescu scriari fãrã semivocalili i shi u. Ashi avem zboarã ca: (mini) a-dilj, a-molj, (mini) as-talj, (mini) ãn-cur-pilj, ãn-tãnj, bir-bilj, brus-conj, cãl-cãnj, cã-pi-tunj, cãs-tãnj (pomlu), cin-ghelj, (mini) dis-polj, (mini) diz-malj, fi-talj, fi-sulj, gã-dzã-molj, gã-tunj (pomlu), grunj, gur-gulj, hilj, mã-chelj, (mini) molj, mush-conj, nã-malj, palj, pi-ponj, pronj, pulj, schi-ponj, shonj, shu-mu-ronj, sir-vilj, (mini) talj, tilj, tsir-bonj, vãn-ghelj, vi-tulj, vul-ponj, etc. Tuti aesti zboarã nu lipsescu vãrãoarã scriari cu semivocalili i shi u ca: a-diljiu, a-moljiu, as-taljiu, ãn-cur-piljiu, ãn-tãnjiu, bir-biljiu, brus-conjiu, cãl-cãnjiu, cã-pi-tunjiu, cãs-tãnj (pomlu), cin-gheljiu, dis-poljiu, diz-maljiu, fi-taljiu, fi-suljiu, gã-dzã-moljiu, gã-tunjiu (pomlu), grunjiu, gur-guljiu, hiljiu, mã-cheljiu, moljiu, mush-conjiu, nã-maljiu, paljiu, pi-ponjiu, pronjiu, puljiu, schi-ponjiu, shonjiu, shu-mu-ronjiu, sir-viljiu, taljiu, tiljiu, tsir-bonjiu, vãn-gheljiu, vi-tuljiu, vul-ponjiu, etc. Aesti zboarã nu lipsescu necã scriari mash cu semivocala u ca: (mini) a-dilju, a-molju, as-talju, ãn-cur-pilju, ãn-tãnju, bir-bilju, brus-conju, cãl-cãnju, cã-pi-tunju, cãs-tãnj (pomlu), cin-ghelju, dis-polju, diz-malju, fi-talju, fi-sulju, gã-dzã-molju, gã-tunju (pomlu), grunju, gur-gulju, hilju, mã-chelju, molju, mush-conju, nã-malju, palju, pi-ponju, pronju, pulju, schi-ponju, shonju, shu-mu-ronju, sir-vilju, talju, tilju, tsir-bonju, vãn-ghelju, vi-tulju, vul-ponju, etc. Nota 1 – Di multi ori, zboarãli di ma nsus au pluralu cu sonlu i tu bitisitã (semivocalã tsi nu si scrii, cãndu zborlu easti masculin shi vocalã tsi si scrii, cãndu easti niutru), son i tsi s-pronuntsã mash i, nu s-pronuntsã iu. Ashi avem zboarãli trã cari pluralu sã ngrãpseashti: bir-bilj, brus-conj, cãl-cã-nji, cã-pi-tu-nji, cãs-tãnj (pomlu), fi-ta-lji, fi-su-lji, gã-tunj (pomlu), gru-nji, gur-gulj/gur-gu-lji, hilj, mush-conj, nã-ma-lji, pa-lji, pi-ponj, pronj/proa-nji, pulj, schi-ponj, shonj, shu-mu-ronj,

sir-vilj, tilj, tsir-bonj, vi-tulj, vul-ponj, etc. Nota 2 – La persoana 2, formili verbali di ma nsus fac: (tini) a-dilj, (tini) as-talj, (tini) ãn-cur-pilj, (tini) dis-polj, (tini) diz-malj, (tini) molj, (tini) talj, etc. zboarã cari s-avdu cu semivocala i tu soni ma fãrã semivocalã u. Exceptsii – (i) Cãtivãrãoarã, u-lu shcurtu dit un zbor, poati si s-alãxeascã tu un u-lungu. Aestã poati si s-facã tu unã puizii, iu ritmul a versului poati s-caftã unã silabã ma nsus, i tu zburãri shi scriari, cãndu scriitorlu va maxus ca zborlu si s-pronuntsã cu un u-lungu, tu loc di un u-shcurtu. Tr-atsea, niscriarea-a u-lui shcurtu shi scriarea-a u-lui lungu, agiutã la dyivãsirea, cum lipseashti, a zborlui. (ii) Cu tuti cã, tu regula-a noastrã, va cãftãm ca u-lu shcurtu dit bitisitã s-nu si scrii, va lj-alãsãm scriarea, cãndu un zbor tsi bitiseashti cu u-shcurtu s-leagã cu unã cratimã di zborlu tsi yini dupã el, sh-cãndu aestu zbor dit soni nchiseashti cu unã vocalã (ma multu a shi u). Bunãoarã, u-lu dit sonea-a zboarãlor arãzboi, aprochi shi cupaci, tsi s-avdi shcurtu shi nu sã scrii, poati si sã scrii cãndu s-aflã ligat, cu unã cratimã, di zborlu di dinãpoi, tu expresii ca: « am un arãzboiu-arosh », « mini aprochiu-atsel om » icã « vidzui un cupaciu-analtu ». Bãgats oarã cã tu-aesti exempli, litirli u-a, s-avdu deadun ca un diftongu sh-tr-atsea si scriu dauãli sonuri. PRUBLEMÃ Tu-aestã prublemã va dãm un textu loat dit un pirmith di Kira Mantsu, tu cari va si s-aflã zboarã tsi nu suntu scriati dupã regulili di Bituli. Lucrul a cititorlui va s-hibã ca s-li aflã aesti zboarã, s-li ngrãpseascã dupã regulili a noastri shi s-aflã tsi reguli avem cãlcatã. Prublema va s-aibã dauã pãrtsã. (i) Partea 1 – Zboarãli sumliniati dit textu suntu zboarã iu regulili aspusi pãnã tora tu lectsiile 2-15 dit cursul a nostru (nãintea-a lectsiilor 16 shi 17 di adzã a litirãljei u) furã cãlcati. Cititorlu easti pãlãcãrsit s-li scrii aesti zboarã cum lipseashti sh-deapoea s-aflã, trã cati zbor sumliniat, cari easti regula tsi fu cãlcatã. (ii) Partea II – Cititorlu lipseashti s-li aflã zboarãli iu regulili dit

lectsiili 16 shi 17 di adzã furã cãlcati, s-li ngrãpseascã aesti zboarã cum lipseashti sh-tu soni s-aflã tsi regulã tsi avem cãlcatã tu scriari. PARTEA 1 (textu loat dit: Kira Mantsu – Pirmithi di sumu Aumbra Cupaciului – Zborlu a Nostru, Anlu XIII, Nr. 1 1996, padz. 5) Tora, dupã ahãntsã anj voi s-nji aducu aminti atseali pirmithi tsi-nj li dzãtsea paplu, sum aumbra cupaciului... Aoa, eara mashi loclu-a nostru, lumea noastrã, mashi a noastrã... Veara, aumbra cupaciului cãdea pisti noi, shi io cu paplu intram tu-unã lumi nicunuscutã. Dealihia i nidealihia eara atsea lumi? Earã « lucrì » tsi li scutea di mintea lui? Tsi importantsã avea? Io, fitica di-atumtsea, bãnamu sum aumbra cupaciului tu-

ună lumi-mplină di frică shi ciudie, di-antribari fără cljealje trã mintea mea di cilimeanu... Paplu spunea pirmithi cu amiradz, cu oaminj mintimenj shi glari, cu feati shi ficiori aleptsã... Earã, poati, pirmithi tsi li-ascultarã tuts ficiuritslji di pi-aestã lumi! ... Ma multu iarna, cându noptsãli earã lundzã, n-adunamu ninga focu tuts nipotslji: io, nai ma marea, sor-mea Tana, frati-nju Mina, taifa-ali teta Tanã: Lenca, Ora, Mina, shi ficiorlji ali teta Cuda: Steryiul, Mina shi Yioryi... Tati shi doauli surãri a lui, Tana shi Cuda, au cãti un ficior tsi poartã numa-alu papu: Mina! Mash nai ma njca sorã alu tati, teta Tsona, bãna alargu di noi... Aestã tãbãbie di cilimeanj n-adunamu searã di searã shi, cu gurili cãscati, mutream paplu tsi dipina un gljemu mãyipsitu, nividzutu: pirmithlu. Poati shi-altsã pãpãnj shtiu sã spunã pirmithi a nipotslor, ma, ashi cum li spunea paplu-a nostru, nu pistipsescu s-poatã multsã!... Shi-ahulea mustaca, bãga mãna tu supani, ascutea tãtumea shi cartea shi-ahurhea sh-facã tsigarea... Noi, cu ocljii pi mãna lui, niarãvdãtori s-anchisim pi nicunuscuta cali a pirmithlui... Iu va nã ducã adzã paplu? La Amirãlu Aroshu, la izvurlu iu s-batu muntsãlj, la fãntãna iu veaglje lamnja cu multi capiti? DIZLIGAREA-A PRUBLEMÅLJEI: PARTEA 1 (zboarãli tsi-avea cãlcatã reguli dit lectsiili 2-15 furã scriati cum lipseashti) Tora, dupã ahãntsã anj voi s-nji aducu aminti atseali pirmithi tsi-nj li dzãtsea paplu, sum aumbra-a cupaciului... Aoa, earã mash loclu-a nostru, lumea-a noastrã, mash a noastrã... Vearã, aumbra-a cupaciului cãdea pisti noi, shi io cu paplu intram tu-ună lumi nicunuscutã. Dealieha i nidealieha earã atsea lumi? Earã « lucrì » tsi li scutea di mintea-a lui? Tsi importantsã avea? Io, fitica di-atumtsea, bãnamu sum aumbra-a cupaciului tu-ună lumi mplinã di frică shi ciudie, di ntribari fără cljai trã mintea-a mea di cilimeanu... Paplu spunea pirmithi cu amiradz, cu oaminj mintimenj shi glari, cu feati shi ficiori aleptsã... Earã, poati, pirmithi tsi li-ascultarã tuts ficiuritslji di pi-aestã lumi!... Ma multu iarna, cându noptsãli earã lundzã, n-adunamu ninga focu tuts nipotslji: io, nai ma marea, sor-mea Tana, frati-nju Mina, taifa-ali teta Tanã: Lenca, Ora, Mina, shi ficiorlji ali teta Cuda: Steryiul, Mina shi Yioryi... Tati shi doauãli surãri a lui, Tana shi Cuda, au cãti un ficior tsi poartã numa-alu papu: Mina! Mash nai ma njica sorã alu tati, teta Tsona, bãna alargu di noi... Aestã tãbãbie di cilimeanj n-adunamu searã di searã shi, cu gurli cãscati, mutream paplu tsi dipina un gljemu mãyipsitu, nividzutu: pirmithlu. Poati sh-altsã pãpãnj shtiu sã spunã pirmithi a nipotslor, ma, ashi cum li spunea paplu-a nostru, nu pistipsescu s-poatã multsã!... Sh-ahulea mustaca, bãga mãna tu supani, ascutea

tătumea shi cartea sh-ahurhea sh-facã tsigarea... Noi, cu ocljilj pi mãna-a lui, niarãvdãtori sã nchisim pi nicunuscuta cali a pirmithlui... Iu va nã ducã adzã paplu? La Amirãlu Aroshu, la izvurlu iu s-batu muntsãlj, la fãntãna iu veaglje lamnja cu multi capiti? (1) Regula dzãtsi cã particula « a » a genetivului sã ngrãpseashti, sh-atumtsea cãndu s-tucheashti cu sonlu a dit bitisita-a zborului di nãntea-a ljei. Tr-atsea zboarãli: « umbra cupaciului, lumea noastrã, mintea lui, mintea mea, mãna lui » lipsescu scriari: « umbra-a cupacilui, lumea-a noastrã, mintea-a lui, mintea-a mea, mãna-a lui ». Bãgats oarã cã aestã particulã easti scriatã tu zboarãli tsi nu bitisescu cu sonlu a: « loclu-a nostru, surãri a lui, paplu-a nostru, cali a pirmithlui ». (2) Regula dzãtsi cã zboarãli tsi nchisescu cu sonurli an/n shi ãn/n lipsescu scriari (i) fãrã sonlu a icã ã, shi (ii) nu s-leagã cu-unã cratimã di zborlu di nãinti. Tr-atsea, zboarãli: « lumi-mplinã, di-antribari, s-anchisim » sã ngrãpsescu: « lumi mplinã, di ntribari, sã nchisim ». (3) Regula dzãtsi cã semivocalili e shi i tsi yin dupã litira compusã sh, nu sã ngrãpsescu. Cã s-aflã tu idyiul zbor i cã s-aflã tu dauã zboarã ligati unlu di-alantu. Tr-atsea, zboarãli: « shi-altsã, shi-ahulea, shi-ahurhea, mash » lipsescu scriari: « sh-altsã, sh-ahulea, sh-ahurhea, mash ». Unã altã regulã dzãtsi cã semivocala i dit bitisita-a unui zbor la plural tsi bitiseashti cu ri, sh-cari s-aflã nãntea-a unui articol, nu sã ngrãpseashti. Tr-atsea zborlu « gurili » sã ngrãpseashti « gurli ». Sh-tu soni, vocala i tsi yini dupã litira compusã nj si ngrãpseashti. Tr-atsea zborlu « njca » (ma s-nu hibã un alathus ortografic!) lipseashti ngrãpsiri « njica ». (4) Regula dzãtsi cã (i) zborlu « doauli » si scrii »doauãli »; (ii) zborlu « cljealje » si scrii cljai/cljae (dupã cum easti zborlu-a omlui); (iii) shi, dupã reguli trã articularea-a substantivilor tsi nu li-avem aspusã aoa, zboarãli articulati: « nipotsljii, ficiorljii shi ocljii » s-pronuntsã shi sã ngrãpsescu: « nipotslji, ficiorlji shi ocljilj ». Bãgats oarã cã tu un altu loc, textul ari zborlu « ficiuritslji » cari easti scriat cum lipseashti. PARTEA 2 (Textul dit Partea 1 easti scriat diznou, ashi cum lipseashti shi mash zboarãli tsi au cãlcatã regulili dit lectsiili 16-17 suntu alãsati cu alathus) Tora, dupã ahãntsã anj voi s-nji aducu aminti atseali pirmithi tsi-nj li dzãtsea paplu, sum umbra-a cupaciului... Aoa, eara mash loclu-a nostru, lumea-a noastrã, mash a noastrã... Veara, umbra-a cupaciului cãdea pisti noi, shi io cu paplu intram tu-unã lumi nicunuscutã. Dealihia i nidealihia eara atsea lumi? Earã « lucrã » tsi li scutea di mintea-a lui? Tsi importantsã avea? Io, fitica di-atumtsea, bãnamu sum umbra-a cupaciului tu-unã lumi mplinã di fricã shi ciudie, di ntribari fãrã cljai trã mintea-a mea

di cilimeanu... Paplu spunea pirmithi cu amiradz, cu oaminj mintimenj shi glari, cu feati shi ficiori aleptsã... Earã, poati, pirmithi tsi li-ascultarã tuts ficiuritslji di pi-aestã lumi!... Ma multu iarna, cându noptsãli earã lundzã, n-adunamu ninga focu tuts nipotslji: io, nai ma marea, sor-meã Tana, frati-nju Mina, taifa-ali teta Tanã: Lenca, Ora, Mina, shi ficiorlji ali teta Cuda: Steryiul, Mina shi Yioryi... Tati shi doauãli surãri a lui, Tana shi Cuda, au cãti un ficior tsi poartã numa-alu papu: Mina! Mash nai ma njica sorã alu tati, teta Tsona, bãna alargu di noi... Aestã tãbãbie di cilimeanj n-adunamu searã di searã shi, cu gurli cãscati, mutream paplu tsi dipina un gljemu mãyipsitu, nividzutu: pirmithlu. Poati sh-altsã pãpãnj shtiu sã spunã pirmithi a nipotslor, ma, ashi cum li spunea paplu-a nostru, nu pistipsescu s-poatã multsã!... Sh-ahulea mustaca, bãga mãna tu supani, ascutea tãtumea shi cartea sh-ahurhea sh-facã tsigareã... Noi, cu oclji pi mãna-a lui, niarãvdãtori sã nchisim pi nicunuscuta cali a pirmithlui... Iu va nã ducã adzã paplu? La Amirãlu Aroshu, la izvurlu iu s-batu muntsãlj, la fãntãna iu veaglje lamnja cu multi capiti? DIZLIGAREA-A PRUBLEMÃLJEI: PARTEA 2 (zboarãli tsi-au cãlcatã reguli dit lectsiili 16-17 suntu scriati cum lipseashti) Tora, dupã ahãntsã anj voi s-nji aducu aminti atseali pirmithi tsi-nj li dzãtsea paplu, sum aumbra-a cupaciului... Aoa, earã mash loclu-a nostru, lumea-a noastrã, mash a noastrã... Vearã, aumbra-a cupaciului cãdea pisti noi, shi io cu paplu intram tu-unã lumi nicunuscutã. Dealieha i nidealieha earã atsea lumi? Earã « lucrì » tsi li scutea dit mintea-a lui? Tsi importantsã avea? Io, fitica di-atumtsea, bãnamu sum aumbra-a cupaciului tu-unã lumi mplinã di fricã shi ciudie, di ntribari fãrã cljai trã mintea-a mea di cilimeanu... Paplu spunea pirmithi cu amiradz, cu oaminj mintimenj shi glari, cu feati shi ficiori aleptsã... Earã, poati, pirmithi tsi li-ascultarã tuts ficiuritslji di pi-aestã lumi!... Ma multu iarna, cându noptsãli earã lundzã, n-adunamu ninga focu tuts nipotslji: io, nai ma marea, sor-meã Tana, frati-nju Mina, taifa-ali teta Tanã: Lenca, Ora, Mina, shi ficiorlji ali teta Cuda: Steryiul, Mina shi Yioryi... Tati shi doauãli surãri a lui, Tana shi Cuda, au cãti un ficior tsi poartã numa-alu papu: Mina! Mash nai ma njica sorã alu tati, teta Tsona, bãna alargu di noi... Aestã tãbãbie di cilimeanj n-adunamu searã di searã shi, cu gurli cãscati, mutream paplu tsi dipina un gljemu mãyipsitu, nividzutu: pirmithlu. Poati sh-altsã pãpãnj shtiu sã spunã pirmithi a nipotslor, ma, ashi cum li spunea paplu-a nostru, nu pistipsescu s-poatã multsã!... Sh-ahulea mustaca, bãga mãna tu supani, ascutea tãtumea shi cartea sh-ahurhea sh-facã

tsigare... Noi, cu ocljilj pi mǎna-a lui, niarǎvdǎtori sǎ nchisim pi nicunuscuta cali a pirmithlui... Iu va nǎ ducǎ adzǎ paplu? La Amirǎlu Aroshu, la izvurlu iu s-batu muntsǎlj, la fǎntǎna iu veaglje lamnja cu multi capiti? (1) Regula dzǎtsi cǎ semivocala u nu lipseashti scriari cǎndu s-avdi tu coada-a substantivilor masculini (shi niutri) la singular, a adjectivilor, a formilor verbali, etc. shi (ii) cǎndu yini dupǎ unǎ singurǎ consoanǎ, simplǎ i compusǎ. Tr-atsea zboarǎli: « aducu, bǎnamu, cilimeanu, adunamu, focu, papu, gljemu, aroshu, batu, alu, mǎyipsitu, nividzutu » lipsescu scriari: « aduc, bǎnam, cilimean, adunam, foc, pap, gljem, arosh, bat, al, mǎyipsit, nividzut ». Bǎgats oarǎ cǎ zboarǎli: « intram, sum, mutream, cum » suntu scriati cum lipseashti, cu tuti cǎ tu titlul a cartiljei autorlu ari scriatǎ « sumu ». (2) Regula dzǎtsi cǎ semivocala u nu lipseashti scriari cǎndu (i) s-avdi tu coada-a substantivilor masculini (shi niutri) la singular sh-cǎndu (ii) yini dupǎ sonlu ci (semivocalǎ i). Tr-atsea zborlu « cupaciu » si scrii « cupaci » shi forma-a lui articulatǎ la genitiv nu easti « a cupaciului » ma « a cupacilui ».

LECTSIA 18

LECTSIA 18 – SCRIAREA-A LITIRILOR V, X, Z LITIRA V Litira v ari mash sonlu-a ljei di bazǎ, ca tu zboarǎli vacǎ, vatrǎ, virdeatsǎ, etc. Singurili prublemi tsi avem cu sonlu v au s-facǎ cu zboarǎli tsi s-pronuntsǎ: (i) cǎndu cu v, cǎndu cu b shi (ii) cǎndu cu v shi cǎndu cu f. Aesti prublemi li-avem zburǎtǎ la lectsiili di scriari a litirilor b shi f Regulili dit aesti lectsii suntu aspusi ma nghios ca unǎ regulǎ. Regulǎ: (1) Zboarǎli tsi pot si s-avdu shi si sǎ ngrǎpsescu, shi cu b shi cu v, lipsescu scriari cu b. Aesti zboarǎ va poatǎ s-hibǎ pronuntsati cu sonurli b icǎ v, dupǎ cum va s-u va omlu. (2) Trǎ zboarǎli tsi pot si s-avdǎ shi si sǎ ngrǎpseascǎ, shi cu f shi cu v, nu-avem faptǎ vǎrnǎ regulǎ limpidi. Cati zbor va si ngrǎpseascǎ dupǎ cum va s-hibǎ aspus tu un dictsiunar niscariat ninga. Bunǎoarǎ: (1) Zboarǎli tsi pot si s-avdǎ dauǎ turlii, sh-cu sonlu v sh-cu sonlu b, lipsescu scriari cu b, ca zboarǎli: pro-bǎ, bi-bli-i/bi-bli-e, bi-bli-u-te-cǎ, etc. Eali nu lipsescu vǎrnǎoarǎ scriari cu v ca: pro-vǎ, vi-vli-i/vi-vli-e, vi-vli-u-te-cǎ/vi-vli-u-thí-chi, etc. (2) Zboarǎli tsi pot si s-avdǎ dauǎ turlii, sh-cu sonlu v sh-cu sonlu f, ca, bunǎoarǎ, zboarǎli frun-di-dǎ, zu-grǎf-ses-cu, etc. cari pot s-hibǎ ngrǎpsiti sh-pronuntsati shi vrun-di-dǎ, zu-grǎv-ses-cu, etc. lipsescu scriari ashii cum suntu aspusi tu dictsiunar ca: vrun-di-dǎ, zu-grǎf-ses-cu, etc. LITIRA X Dupǎ arǎzga-a

zborlui, litira complexă x (faptă di dauã sonuri tsi s-avdu deadun) ari dauã sonuri: (i) poati s-aibã idyiul son cu-atsel a grupariljei di litiri cs, ca tu zborlu xea-ni, shi (ii) poati s-aibã idyiul son cu-atsel a grupariljei di litiri gz, ca tu zborlu e-xar-hu. Cu scriarea sh-pronuntsarea-a litirãljei x, nu-avem prublemi mãri. Cum tsi

s-hibã pronuntsat, zborlu va si s-aducheascã. Cãt trã scriarea-a zboarãlor, ãndauã prublemi suntu dizligati di regula di ma nghios. Regulã: (1) Zboarãli tsi au tu pronuntsarea-a lor gruparea di sonuri cs (sonlu s ascur, nu atsel moali sh) shi gz, sh-cari traditsiunal s-au scriatã niscãntiori cu x, alti ori sh-cu cs/gz, lipsescu scriari totna cu litira x, vãrnãoarã cu gruparea di litiri cs/gz. (2) Zboarãli tsi s-avdu dauã turlii, sh-cu x sh-cu s (nu sh), lipsescu scriari cu s (cãtivãrãoarã z) nu cu x. (3) Zoarãli veclji dit limba armãneascã (icã atseali nali intrati ma nãpoi dit limba grãtseascã), lipsescu scriari cu x shi pronuntsari cu cs. Neologhismili loati dit limbili moderni dit Ivropea di Vestu, lipsescu scriari cu x shi pronuntsari, dupã cum easti zborlu, niscãntiori cu gz, altiori cu cs. Scriarea shi pronuntsarea-a tutulor zboarãlor tsi au sonlu x s-fatsi dupã cum va s-hibã aspusi tu un dictsiunar niscariat ninga. (1) Aproapea tuti zboarãli dit limba veaclji armãneascã tsi au tu eali un son x, sh-cari yin dit limba grãtseascã (icã dit altã limbã tricutã prota prit limba grãtseascã), lipsescu pronuntsari cu cs, nu cu gz, ca zboarãli: a-lã-xes-cu, a-ma-xi, a-xi-zes-cu, do-xã, du-xar, e-xu-dã, fe-xi, fri-xi, ir-mu-xes-cu, li-xur, mi-xi, pa-ra-xin, pãn-di-xes-cu, pi-li-xes-cu, strã-xes-cu, ta-xi-ra-ti, tã-xi-di, tu-fi-xes-cu, xea-ni, xe-ri, xi-chi, etc. Ma avem shi zboarã ca e-xar-hu, bunãoarã, tsi lipsescu pronuntsari cu gz, nu cu cs; zbor tsi s-pronuntsã eg-zar-hu. Aesti zboarã nu lipsescu scriari nitsi cu cs, nitsi cu gz. (2) Multi neologhismi cari nã yin dit limbili moderni dit Ivropea di Vestu, sh-cari au prifixul ex tsi s-aflã nãintea-a unei vocalã, pot s-hibã pronuntsati icã (i) cu cs, nu cu gz, ca tu zboarãli: e-xi-gen-tu, e-xu-be-ran-tu, e-xa-ge-ra-ri, etc. icã (ii) cu gz, nu cu cs, cum s-fatsi cu ma multili zboarã ca: e-xac-tu, e-xas-pi-ra-ri, e-xe-cu-ta-ri, e-xem-plu, e-xer-ci-tsiu, e-xil, e-xis-tu, i-xa-min, etc. Cãndu prifixul ex s-aflã nãintea-a unei consoanã, litira x lipseashti totna pronuntsari cs, nu gz ca tu zboarãli: ex-ca-va-tsi-e, ex-cep-tsi-e, ex-clu-siv, ex-co-mu-ni-ca-ri, ex-cur-si-e, ex-hi-bi-tsi-e, ex-pe-ri-men-tu, ex-per-tu, ex-pli-ca-tsi-e, ex-plo-zi-e, ex-por-tu, ex-te-ri-or, ex-trac-tsi-e, ex-trem, etc. (3) Nu-aflãm vãrnã regulã generalã cari s-n-aspunã: (i) cãndu un zbor lipseashti pronuntsari shi scriari cu sonlu ascur s (nu cu-atsel muljat sh) sh-cãndu cu

x, shi (ii) cându cu cs sh-cându cu gz. Avem ândauã reguli speciali, ma sh-eali suntu mplini di exceptsii. Bunãoarã: (i) Zboarã tsi s-au scriatã shi cu x shi cu cs/gz (iu sonlu s easti ascur, nu muljat sh), lipsescu scriari mash cu x, ca zboarãli: a-na-xu, a-xes-cu, a-xu, tu-fi-xes-cu, dra-xã, drã-xes-cu sh-alti poati tsi n-ascapã. Aesti zboarã nu lipsescu scriari: a-na-csu, a-cses-cu, a-csu, tu-fi-cses-cu (cu tuti cã yini di la sincoparea-a zborlui tu-fi-chi-ses-cu), dra-csã (cu tuti cã easti fimininlu di la drac), drã-cses-cu, (cu tuti cã yini di la drac), etc. Ma avem shi exceptsii, ca zboarãli sincopati tsi pot s-hibã scriati dauã turlii (icã nisincopati, icã cu cs): csea-ri (di la cu-sea-ri), csedz (di la chi-sedz), sh-alti poati tsi n-ascapã. Tut ca exceptsie va s-avem shi zborlu pi-li-xes-cu tsi yini di la sincoparea-a zborlui pi-li-chi-ses-cu shi dauãli varianti (pi-li-xes-cu shi pi-li-chi-ses-cu) suntu apruceati. (ii) Zboarãli tsi s-avdu dauã turlii, sh-cu s (niscãntiori z) sh-cu x, lipsescu scriari cu s icã z, nu cu x, ca zboarãli: frun-di-ses-cu, fti-ses-cu, sis-trã, si-tã-ses-cu, su-ra-fi, sur-ses-cu, vã-zes-cu, sh-alti poati tsi n-ascãparã. Aesti zboarã nu lipsescu scriari cu x, ca: frun-di-xes-cu, fti-xes-cu, xis-trã, xi-tã-xes-cu, xu-ra-fi, xur-ses-cu, vã-xes-cu, etc. Exceptsii pot s-facã zboarã ca: lu-xu (nu lus) cã easti un neologhismu dit limbili internatsiunali, shi xu-ra-fi (tsi poati s-hibã scriat sh-tu loc di su-ra-fi) cã yini di la sincoparea zborlui cu-su-ra-fi/csu-ra-fi.

Notã – Bãgats oarã cã prublema cu pronuntsarea-a zboarãlor, cu cs icã cu gz, nu easti importantã. Ma multu, s-veadi sh-unã tendintsã ca scriarea-a unui zbor s-alãxeascã pronuntsarea-a lui. Videm chiola lumi cari, tu limba rumãneascã, alãxirã pronuntsarea-a zborlui e-xem-plu di la eg-zem-plu la ec-sem-plu! Tr-atsea alãsãm omnu s-pronuntsã zboarãli ashi cum va s-u va el, cã va s-hibã totna aduchit. Ma importanti suntu alti prublema, atseali di standardizari a scriariljei. LITIRA Z Litira z ari dauã sonuri: (i) poati s-aibã sonlu-timelj, ca tu zboarãli: az-bui-ra-ri, az-var-na, zo-ri, zur-lu-ses-cu, etc. shi (ii) poati s-aibã sonlu mut ca tu zboarãli dzãc, dzu-ã, etc. Regulã: (1) Cându nu fatsi parti dit litira compusã dz, litira simplã z ari sonlu a ljei di bazã. (2) Cându fatsi parti dit litira compusã dz, litira z ari sonlu mut, nu s-avdi ma alãxeashti sonlu a litirãljei d di nãintea-a ljei. Exceptsii la aesti reguli va hibã aspusi tu un dictsiunar niscariat ninga. Cu litira z nu-avem alti prublema dicãt atseali ligati di zboarãli tu cari sonlu z poati si s-avdã icã (i) dz (di cari zburãm tu lectsia-a litirãljei d), icã (ii) s (di cari zburãm tu lectsia-a litirãljei s). Ma nghios, va s-adutsem aminti mash

regula di la litira d, tsi nã spuni cã zboarãli tsi pot s-hibã pronuntsati shi scriati shi cu dz shi cu z, lipsescu scriari cu dz; scriarea cu z nu easti apruceatã. Mash cã aesti zboarã va poatã s-hibã pronuntsati, sh-cu sonlu dz sh-cu sonlu z, dupã cum easti grailu-a omlui sh-dupã cum va s-u va el. Ashi avem zboarã tsi lipsescu scriari ca: bu-dzã, dzac, dza-dã, dza-mã, dzan-grã, dza-ri, dza-tsi, dzãc, dzãn/dzã-nã, dzea-nã, dzea-dzit/dea-dzit/dzea-dit, dzi-ni-ri, dzu-ã, etc. Cu tuti cã suntu graiuri iu s-pronuntsã cu z, nu cu dz, zboarãli nu lipsescu vãrnãoarã scriari ca: bu-zã, za-c, za-dã, za-mã, zan-grã, za-ri, za-tsi, zãc, zãn/zã-nã, zea-nã, zea-dzit/zea-dit/dzea-zit, zi-ni-ri, zu-ã, etc. Exceptsiili, ca zborlu a-dzã tsi va poatã s-aibã shi varianta a-zã, va hibã aspusi tu un dictsiunar niscariat ninga. Discutsia trã zboarãli tsi au un son z cari poati si s-avdzã sh-ca sonlu s easti multu lungã shi complexã. Tr-atsea, trã aestã discutsie, cititorlu easti pitricut la lectsia-a litirãljei s.

CURSU DI SCRIARI ARMãNEASCã dupã Regulili Astãsiti la Simpozionlu di Standardizari a Scriariljei Armãneascã di Bituli, Avgustu, 1997

Anyrapsit di TIBERIUS CUNIA

Categorii: [Uncategorized](#)

[Lasã un comentariu](#)

Halciu

Creeazã un sit web gratuit sau un blog la [WordPress.com](#).

[Înapoi sus](#)